

B A L T I S T I C A

XLIX (2)

Baltų kalbotyros žurnalas

Baltu valodniecības žurnāls

Journal of Baltic Linguistics

Zeitschrift für baltische Sprachwissenschaft

Revue de linguistique balte

Журнал по балтийскому языкознанию

VILNIAUS UNIVERSITETAS

2014

- Redaktorius: *Bonifacas Stundžia* (Vilniaus universitetas)
- Sekretorius: *Vytautas Rinkevičius* (Vilniaus universitetas)
- Redakcijos nariai: *Vytautas Ambrazas* (Lietuvių kalbos institutas)
Pietro U. Dini (Università degli Studi di Pisa)
Artūras Judžentis (Lietuvių kalbos institutas)
Birutė Kabašinskaitė (Vilniaus universitetas)
Vytautas Kardelis (Vilniaus universitetas)
Danguolė Mikulėnienė (Lietuvių kalbos institutas)
Antanas Pakerys (Lietuvos edukologijos universitetas)
Jonas Palionis (Vilniaus universitetas)
Daniel Petit (École normale supérieure,
École pratique des hautes études)
Algirdas Sabaliauskas (Lietuvių kalbos institutas)
William R. Schmalstieg (The Pennsylvania State University)
Giedrius Subačius (University of Illinois at Chicago)
Vincas Urbutis (Vilniaus universitetas)
Pēteris Vanags (Latvijas Universitāte, Stockholms Universitet)
Miguel Villanueva Svensson (Vilniaus universitetas)
Zigmas Zinkevičius (Lietuvių kalbos institutas)
- Sąsiuvinį parengė: *Greta Grigaliūnaitė, Vytautas Rinkevičius ir Bonifacas Stundžia*

Leidybą pagal „Nacionalinę lituanistikos plėtros
2009–2015 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba
(sutarties Nr. LIT-7-36)

Redakcijos adresas:

Baltistikos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius, Lietuva / Lithuania

Tel.: +370-5-2687211, faksas: +370-5-2687210

El. paštas: bonifacas.stundzia@flf.vu.lt

<http://www.baltistica.lt>

<http://www.baltistica.eu>

TURINYS

- 217 *Frederik Kortlandt*, Metatony in monosyllables
221 Metatonija vienskiemeniuose žodžiuose
- 225 *Daniel Petit*, The rise of invariability in the Low Lithuanian reflexive participles and verbal nouns
248 Polinkio nekaityti sangražinių veiksmažodžių ir veiksmažodinių daiktavardžių žemaičių tarmėje kilmė
- 251 *Miguel Villanueva Svensson*, The origin of the denominative type Lith. *-áuti, -áuja*, OCS *-ovati, -uję*
261 Denominatyvinio veiksmažodžių tipo lie. *-áuti, -áuja*, s. sl. *-ovati, -uję* kilmė
- 265 *Norbert Ostrowski*, Once again on the postponed neuter pronoun *-ti* ‘this’
274 Dar kartą apie postpozicinį bevardės giminės įvardį *-ti* ‘tai’
- 279 *Dovilė Tamulaitienė*, Dėl lietuvių priesaginių hidronimų kirčiavimo variantų
297 On the accentuation variants of Lithuanian suffixed hydronyms
- 301 *Anta Trumpa*, Egles un priedes nosaukums senajos latviešu leksikogrāfiskajos avotos un topošajā „Latviešu valodas vēsturiskajā vārdnīcā”
311 Die Bezeichnungen für Kiefer und Fichte in den alten Wörterbüchern und im „Historischen Wörterbuch der lettischen Sprache“
- 315 *Birutė Jasiūnaitė, Jelena Konickaja*, Universalios aušros ir saulėlydžio metaforos lietuvių ir rusų poezijoje
326 Универсальные метафоры зари и заката в литовской и русской поэзии

- 331 *Daiva Sinkevičiūtė, Veslava Račickaja, Jono* vardas paveldimuose Vilniaus naujųjų miestiečių ir laiduotojų 1661–1795 m. sąrašo asmenvardžiuose
- 343 The name *Jonas* among the personal names in the 1661–1795 list of new citizens and warrantors of Vilnius
- 345 *Václav Blažek, Marta Eva Běřáková*, Prussian **Grubrius* ‘god of spring and vegetation’ in perspective of the Italic pantheon
- 354 Prūsų **Grubrius* ‘pavasario ir augmenijos dievas’ italikų panteono perspektyvoje
- 357 *Ilja Lemeškin*, Kretos pėdsako trečiosios eilutės interpretacijos bandymas
- 363 On the interpretation of the 3rd line of the Trace of Crete

RECENZIJA

- 365 Pietro U. Dini, Prelude to Baltic Linguistics (*Bonifacas Stundžia*)

INFORMACIJA

- 371 Prano Skardžiaus jubiliejui skirta konferencija (*Vilma Zubaitienė*)
- 372 Dešimtoji baltų ir slavų akcentologų konferencija (*Bonifacas Stundžia*)
- 374 Trečioji profesoriaus Alekso Girdenio atminimo konferencija (*Jurgita Jaroslavienė*)
- 376 Jano Otrębskio atminimui skirta konferencija (*Jūratė Pajėdienė*)

Frederik KORTLANDT
Leiden University

METATONY IN MONOSYLLABLES

In earlier publications (e. g. 1985; 1997; 2002) I have argued that there are two chronological layers of metatonical circumflex in monosyllables, viz. an early Balto-Slavic layer which is reflected e. g. in Lith. *dė̃s* ‘will put’, *jō̃s* ‘will ride’, *duō̃s* ‘will give’, *liē̃s* ‘will pour’, also *dė̃vi* ‘wears’ (cf. Kortlandt 1989, 111), analogical *kalbė̃s* ‘will speak’, *žinō̃s* ‘will know’, and Latvian *sā̃ls* ‘salt’, *gū̃ovs* ‘cow’, and a recent Aukštaitian layer which is found e. g. in nom. pl. *tiē̃*, acc. pl. *tuō̃s*, inst. sg. *tuō̃*, also adv. *geriaū̃* ‘better’, *sukaū̃* ‘I turned’, *sukaī̃* ‘you turned’, cf. *geriáusiaī̃* ‘best’, Latvian *tiē̃*, *tuō̃s* with an acute. The crucial piece of evidence for the distinction is provided by the southern and eastern Aukštaitian dialects, where we find e. g. *darīs* ‘will do’, *rašīs* ‘will write’, *sakis* ‘will say’ with regular shortening in accordance with Leskien’s law (cf. Zinkevičius 1966, 361). The absence of shortening in *stovė̃s* ‘will stand’, *žinō̃s* ‘will know’, *dainuō̃s* ‘will sing’ in the large majority of Aukštaitian dialects shows that the circumflex in these verb forms is older than Leskien’s law. It follows that the same holds for *dė̃s*, *jō̃s*, *duō̃s*, which provided the model for the metatony in the 3rd person future forms of polysyllabic verbs. Metatony then spread to the verbs in *-yti* in the western Aukštaitian dialects, e. g. *darỹs*, *rašỹs*, *sakỹs*, while shortening was generalized in a part of the eastern dialects, e. g. *dēs*, *stovēs*, *žinàs* (cf. Zinkevičius 1966, 362). The secondary character of this shortening is clear from two peculiarities. Firstly, it affected not only acute but also original circumflex vowels, e. g. Ukmergė *pūs* ‘will blow’ (*pūsti*), Jukiškiai *siūs* ‘will send’ (*siūsti*, also *siūti* ‘sew’ and *siūsti* ‘rage’), Linkmenys *vāgs* ‘will steal’ (*vōgti*). Secondly, it gave rise to new short vowels, e. g. Linkmenys *dēs* ‘will give’, imperative *dōf* ‘give!’, Tverečius *važ̃ži* (= *važiōj*) ‘travel!’. The absence of shortening in Tverečius *duō̃s* ‘will give’ and *važiuō̃s* ‘will travel’ as opposed to *jās* ‘will ride’ and *dēs* ‘will put’ shows that the analogical shortening in the latter was more recent than the Aukštaitian diphthongization of **ō* to *uo* in the former (cf. Zinkevičius 1966, 503; McKenzie 1918). These

examples show that Leskien's law never operated in *děs*, *jōs*, *duōs*, *stovēs*, *žinōs*, *važiuōs*, unlike *daris*, *rašis*, *sakis*, and that the metatony in these forms must be older than Leskien's law, unlike the circumflex of *darỹs*, *rašỹs*, *sakỹs*. The idea that the shortened forms *dēs* and *jàs* of the easternmost dialects are original and that *děs* and *jōs* are analogical (e. g. Pedersen 1933, 14; Petit 2002, 270; Pronk 2012, 236) cannot be correct.

The Aukštaitian metatony which is found e. g. in *tiē*, *tuōs*, *tuō*, *sukaũ*, *sukaĩ* was more recent than Leskien's law, according to which acute long vowels in final syllables were shortened, e. g. in nom. pl. *gerì*, acc. pl. *gerùs*, inst. sg. *gerù* 'good', *sukù* 'I turn', *sukì* 'you turn', cf. *geriéji*, *gerúosius*, *gerúoju*, *sukúosi*, *sukíesi*. In monosyllables, Leskien's law affected the high vowels -*y*- and -*ú*- only, e. g. *gìs* 'will heal', *bùs* 'will be', *ji* 'she', acc. *jùs* 'you', except in northwestern Žemaitian, where we also find inst. sg. *tò*, acc. pl. *tùs*. The metatony did not reach the westernmost Aukštaitian (and Žemaitian) dialects, where we find *tíe*, *túos*, *túo* with an acute. In the 3rd person future forms of the verb, the shortened high vowels are gradually replaced by circumflex long vowels on the analogy of the non-high vowels in the western Aukštaitian dialects, including the literary language, e. g. *vỹs* 'will chase' (*výti*) or 'will fade' (*výsti*), *siũs* 'will sew' (cf. Petit 2002, 247–255; and Kortlandt 2002). There are three indications that Leskien's law preceded the Aukštaitian metatony. First, the metatony is a much more local development than Leskien's law. Second, the spread of the circumflex in 3rd person future forms of monosyllabic verbs with a high vowel is taking place before our eyes (cf. Senn 1966, 231; and Petit 2002, 248). Third, the highly frequent form *bùs* 'will be' seems to resist the spread of the circumflex even in the northwestern Aukštaitian dialects, where the development is pervasive. It follows that we cannot identify the early metatony in *děs*, *jōs*, *duōs*, *stovēs*, *žinōs* with the recent metatony in *tiē*, *tuōs*, *tuō*, *sukaũ*, *sukaĩ* because Leskien's law was younger than the former but older than the latter. Contrary to Petit's account of my view (Petit 2002, 262f.), this analysis is not based on a comparison with Slavic or Indo-European but on the internal evidence of the East Baltic languages.

The Baltic future represents two Indo-European paradigms, viz. an s-present of the type 3rd sg. **tresti*, 3rd pl. **trsentì*, with accentual mobility between the suffix and the ending, and an s-aorist of the type 3rd sg. **tērst*, 3rd pl. **tersnt*, with fixed stress on the root and monosyllabic lengthening in

the 2nd and 3rd sg. forms (cf. Pedersen 1921, 22–27; 1933, 3–21; Kuiper 1937, 36–40; Kortlandt 1982, 6–8; 1985, 115–117; 2005, 151–153). Both of these formations have exact correspondences in the Old Irish subjunctive, e. g. *-bé* < **b^hH₃uest* ‘be’, *fo-ló* < **leugst* ‘support’, cf. also Greek *φανῶ* ‘I will show’ < **b^hH₂nes-*, *ἔφηνα* ‘I showed’ < **-b^heH₂nsm* (adduced by Pedersen 1921, 25 already). The Indo-European origins of the Baltic future have recently been the subject of a careful and detailed study by Eugen Hill (2004). Unfortunately, this author basically follows McCone’s theories in his evaluation of the Celtic material (2004, 148–152), disregarding their shortcomings and ignoring the alternatives (cf. Kortlandt 2007 *passim*). Hill rejects the reconstruction of an ablauting s-present (2004, 153f.) because he takes Umbrian *ferest* ‘will bring’ and Oscan *pertemest* ‘will prevent’ to represent **feres-* and **emes-*, with the tense suffix following the thematic vowel, instead of **fer-es-* and **em-es-*, with the tense suffix following the root. He states that in the Latin future perfect *ēg-er-ō* ‘I will have driven’ “das morphologisch dunkle vorlat. *-is- erscheint” (Hill 2004, 129) instead of a newly created form **ēgesmi* on the basis of a Proto-Italic future **agesmi* (cf. Pedersen 1921, 16; Kortlandt 2007, 152), also *fuero* ‘I will have been’, Oscan *fust* ‘will be, will have been’, Old Irish subj. *-bé*. There can be no doubt that there was an ablauting s-present with a zero grade root vowel beside an s-aorist with fixed stress on the root and no suffixal ablaut. In Lithuanian, the future of verbs with a high vowel continues the original s-present whereas the future of verbs with a non-high vowel represents the s-aorist injunctive. Both formations must have existed side by side in Proto-Baltic in view of Prussian *teiks* ‘make!’ beside *postāsei* ‘you will become’. Hill does not take the Tocharian evidence into account (cf. Kortlandt 1994, 63f.). The Indo-Iranian *sya*-future is a *ya*-derivative of the sigmatic aorist (thus already Meillet 1900, 309, 317). This new formation evidently replaced the athematic s-present. The Slavic remnant of the future participle *byšęšteje* ‘future’ supports the athematic character of the sigmatic future (cf. already Pedersen 1933, 18). The Russian Church Slavic variant *byšęšt-* beside more frequent *byšęšt-* can easily have taken its vowel from *sęšt-* ‘being’ and *będęšt-* ‘future’. Similarly, Lithuanian *búsiant-*, *dúosiant-* etc. adopted the vowel of the present participle *ęsant-*, *dúodant-*.

The circumflex of Latvian *sāls* ‘salt’ and *gūovs* ‘cow’ shows metatonical length in **sāl-* and **gōv-* from earlier **seH₂l-* and **g^weH₃u-* as a result of an

early lengthening in original monosyllables, as in Lith. *duōs* < **dōs* < **deH₃-* (cf. Kortlandt 1985, 118f.). This is in agreement with Vedic monosyllabic *gāus* < **g^wōus*, acc. sg. *gām* < **g^wōm* ‘bull, cow’ (cf. Lubotsky 1995, 226), like *dyāus* < **diēus*, acc. sg. *dyām* < **diēm* ‘sky’, but not with Greek *βοῦς*, *ἄνθος*, where the circumflex points to disyllabic **g^woHus*, **naHus*, unlike *Ζεὺς* < **dieus*, similarly Vedic disyllabic *nāus* < **neH₂us* (cf. Lubotsky 1995, 229) and *mās* < **meH₁ns* ‘month’, unlike *mās* < **mēm̄s* ‘flesh’. The laryngeal was lost with compensatory lengthening in the acc. sg. ending *-*aHm* in Lithuanian -*q* (with a circumflex), Vedic -*ām*, Greek -*ᾶν*, Old High German -*a*, also in the acc. pl. ending *-*aHns* in OHG -*ā* and without compensatory lengthening¹ in Greek (Cretan) -*ανς*, but not in Lith. -*às* (where the acute was preserved up to Leskien’s law) and Vedic -*ās* (where the nasal was vocalized). It follows that the form **g^wōus* cannot have developed phonetically from **g^woHus* and that the lengthened grade must be of analogical origin. I used to assume that the long vowel spread from **diēus* to **nēH₂us* and **g^wēH₃us* and that the laryngeal was lost after the long vowel in Indo-Iranian and Balto-Slavic, but not in Greek, where the circumflex points to its preservation (Kortlandt 1985, 118; followed by Schrijver 1991, 129; and Nassivera 2000, 58). There are two problems with this view. First, the motivation for the spread of the long vowel is unclear. Second, nom. sg. **diēus* appears to replace an earlier form **dieus* on the basis of acc. sg. **dieum* (thus already Kortlandt 1985, 118), cf. Vedic *devás* < **deiuos* ‘god’. It is then probable that the lengthened grade is the result of monosyllabic lengthening in both **diēus* and **diēm*, and similarly in acc. sg. **nH₂ēm*, Greek (Doric) *vāv*,² where it never reached the nom. sg. form **neH₂us*. If this is correct, the length in **diēm* and **nH₂ēm* has nothing to do with the loss of the **u* in *-*eum*, which may have preceded the lengthening. We may then surmise that **g^weH₃um* became **g^weH₃m*, yielding **g^wēH₃m* and eventually Vedic *gām*, analogically

¹ Thus already Bernabé 1990; for the implications of this view see Nassivera 2000, 63–68. If *-*hr-* lost its aspiration before a following consonant in Proto-Greek, e. g. in dat. pl. *χερσῶν* ‘hands’, *χερσῶν* ‘spinner’, *χερσῶν* ‘water for ablution’ < **g^hesr-*, also in *πέδη* ‘heel’ < *-*hrn-* < *-*rhn-* < *-*rsn-*, Gothic *fairzna*, it appears that we are left without any evidence for Osthoff’s law.

² Dr Lucien van Beek points out to me that the form *vāv* is unattested while the reliability of the analogical nom. sg. form *vās* (Herodian, “παρὰ δωριεῦσι”) is questionable. Both forms may be the creation of grammarians.

nom. sg. *gáus*, and Greek βῶν. The circumflex of *vāv* and βῶν may have been taken from nom. sg. *vaũς*, βoũς as well as from acc. pl. *vaũς* < **neH₂uns*, βoũς < **g^weH₃uns* (cf. analogical acc. sg. βoũν after βoũς and acc. pl. Doric βῶς after βῶν). In Vedic, the laryngeal was maintained in disyllabic *náus* on the analogy of the oblique stem *nāv-* < **neH₂u-* (cf. Lubotsky 1995, 229) whereas in *gáus* it was lost and the lengthened grade was introduced for disambiguation from gen. sg. *gós* < **g^wH₃eus*. The acc. pl. form *gás* was created on the analogy of acc. sg. *gám*. Latvian *gùovs* reflects the acc. sg. form **g^weH₃m*, like *sàls* < **sēH₂l*, which is an original neuter *l*-stem (contra Kortlandt 1985, 119) in view of Old Latin *sale* ‘salt’, Prussian *sal*, Old Irish *salann* (Middle Irish *sál* ‘sea’), Tocharian B *salyiye*. Villanueva Svensson objects (2011, 15) to my loss of a laryngeal after a long vowel in Latvian *sàls* and *gùovs* that we find an acute in *nāss* ‘nostril’, Lith. *nósis* (1) ‘nose’ < **neH₂s-* (cf. Kortlandt 1985, 19). Note that in the theory presented here all of these words have the vocalism of the acc. sg. form, and the same holds for Latvian *zùoss* ‘goose’ and *zvērs* ‘beast’, Lith. *žqsis* and *žvèrìs*, both of which had mobile stress (cf. Pronk 2012, 216; Kortlandt 2012, 251; 2013, 14). There is no evidence for a PIE phoneme **a* in the words for ‘salt’, ‘goose’ and ‘nose’, nor for the vowel **e* in the PIE paradigm of ‘cow’, nor for a PIE paradigm with fixed stress in the case of ‘cow’, ‘nose’ and ‘beast’, nor for a generalization of the original nom. sg. instead of acc. sg. accentuation in the words for ‘salt’ and ‘nose’ (contra Villanueva Svensson 2011, 15, 20). All of these ideas depend on supplementary hypotheses which are superfluous if the logical consequences of the laryngeal theory are taken into account.

METATONIJA VIENSKIEMENIUOSE ŽODŽIUOSE

Santrauka

Yra du metatoninio cirkumflekso vienskiemeniuose žodžiuose sluoksniai: ankstyvasis baltų-slavų sluoksnis, atspindimas, pvz., lie. *dēs*, *jōs*, *duōs*, ir vėlesnis aukštaitiškasis sluoksnis, matomas, pvz., nom. pl. *tiē*, acc. pl. *tuōs*, instr. sg. *tuō*. Leskieno dėsnis yra vėlesnis už pirmąjį, tačiau ankstesnis už antrąjį sluoksnį. Pateikiama analizė remiama ne lyginimu su slavų ar kitomis indoeuropiečių kalbomis, bet pačių rytų baltų kalbų duomenimis.

Baltų futūras atspindi dvi ide. paradigmas: s-prezensą su kilnojamu tarp priesagos ir galūnės kirčiu ir s-aoristą su pastoviu šaknies kirčiu ir balsio pailgėjimu viensiemenėse 2 ir 3 sg. formose. Abu dariniai turi tikslus atitikmenis s. airių kalbos subjunktive. Abu turėjo egzistuoti ir baltų prokalbėje, kaip rodo pr. *teĩks* ‘daryk!’ greta *postāsei* ‘tapsi’.

La. *sāls* ir *gūovs* cirkumfleksas rodo metatoninį ilgumą, siejamą su pailgėjimu viensiemeniame žodyje. Nėra pagrindo postuluoti nei fonemą *a žodžiuose *sāls*, *zūovs* ir *nāss*, nei balsį *e žodžio *gūovs* ide. paradigmoje, nei ide. pastovaus kirčio paradigmą žodžiams *gūovs*, *nāss*, *zvērs*, nei pirminės nom. sg. formos priegaidės apibendrinimą žodžiuose *sāls*, *nāss*.

REFERENCES

Bernabé, Alberto 1990, Towards a new interpretation of the Osthoff’s law, *Historische Sprachforschung* 103, 220–235.

Hill, Eugen 2004, Die sigmatischen Modus-Bildungen der indogermanischen Sprachen, *International Journal of Diachronic Linguistics and Linguistic Reconstruction* 1, 69–171.

Kortlandt, Frederik 1982, Innovations which betray archaisms, *Baltistica* 18(1), 4–9.

Kortlandt, Frederik 1985, Long vowels in Balto-Slavic, *Baltistica* 21(2), 112–124.

Kortlandt, Frederik 1989, Lithuanian *statýti* and related formations, *Baltistica* 25(2), 104–112.

Kortlandt, Frederik 1994, The fate of the sigmatic aorist in Tocharian, in Bernfried Schlerath (ed.), *Tocharisch: Akten der Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft, Berlin 1990* (= *Tocharian and Indo-European Studies*, supplement 4), Reykjavík: Málvísindastofnun Háskóla Íslands, 61–65.

Kortlandt, Frederik 1997, PIE. lengthened grade in Balto-Slavic, in Douglas Q. Adams (ed.), *Festschrift for Eric P. Hamp 2* (= *Journal of Indo-European Studies Monograph Series* 25), Washington: Institute for the Study of Man, 26–31.

Kortlandt, Frederik 2002, Shortening and metatony in the Lithuanian future, *Baltistica* 37(1), 15–16.

Kortlandt, Frederik 2005, Holger Pedersen’s *Études lituaniennes* revisited, *Baltistica* 6 priedas, 151–157.

Kortlandt, Frederik 2007, *Italo-Celtic origins and prehistoric development of the Irish language*, Amsterdam: Rodopi.

Kortlandt, Frederik 2012, The early chronology of long vowels in Balto-Slavic, *Baltistica* 47(2), 249–254.

Kortlandt, Frederik 2013, Palatovelars before syllabic resonants: another look, *Baltistica* 48(1), 13–17.

Kuiper, Franciscus B. J. 1937, *Die indogermanischen Nasalpräsentia*, Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitgeversmaatschappij.

Lubotsky, Alexander 1990, La loi de Brugmann et **H₃e-*, in Jean Kellens (ed.), *La reconstruction des laryngales*, Paris: Les Belles Lettres, 129–136.

Lubotsky, Alexander 1995, Reflexes of intervocalic laryngeals in Sanskrit, in Wojciech Smoczyński (ed.), *Kuryłowicz memorial volume 1*, Cracow: Universitas, 213–233.

McKenzie, Roderick 1918, Notes sur l'histoire des diphtongues *ie* et *uo* dans les langues baltiques, *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 21(2), 156–174.

Meillet, Antoine 1900, Sur les suffixes verbaux secondaires en indo-européen, *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris* 11, 297–323.

Nassivera, Michele 2000, The development of the PIE words for 'sky', 'cow' and 'ship' and the relative chronology of Osthoff's law, *Historische Sprachforschung* 113, 57–70.

Pedersen, Holger 1921, *Les formes sigmatiques du verbe latin et le problème du futur indo-européen*, København: Høst & Søn.

Pedersen, Holger 1933, *Études lituanienes*, København: Levin & Munksgaard.

Petit, Daniel 2002, Abrègement et métatonie dans le futur lituanien: pour une reformulation de la loi de Leskien, *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 97(1), 245–282.

Pronk, Tijmen 2012, Proto-Indo-European long vowels and Balto-Slavic accentuation, *Baltistica* 47(2), 205–247.

Schrijver, Peter 1991, *The reflexes of the Proto-Indo-European laryngeals in Latin*, Amsterdam: Rodopi.

Senn, Alfred 1966, *Handbuch der litauischen Sprache* 1, Heidelberg: Carl Winter.

Villanueva Svensson, Miguel 2011, Indo-European long vowels in Balto-Slavic, *Baltistica* 46(1), 5–38.

Zinkevičius, Zigmas 1966, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.

Frederik KORTLANDT

Cobetstraat 24

NL-2313 KC Leiden

Holland

[f.kortlandt@hum.leidenuniv.nl]

[www.kortlandt.nl]

Daniel PETIT
École normale supérieure, Paris

THE RISE OF INVARIABILITY IN THE LOW LITHUANIAN REFLEXIVE PARTICIPLES AND VERBAL NOUNS

I. Introduction

It is well known that the affixation of the reflexive particle **-si* (< PIE **soj*) to the verbal forms in the Baltic languages created the conditions for significant alterations of the inflectional endings. These alterations were usually preserved, or reorganised with only few changes, in Lithuanian and Latvian as an active system of morphological rules and thus gave rise to allomorphic alternations separating the non-reflexive and reflexive sets of endings. To take just one example, by virtue of Leskien's law (Leskien 1881), two endings are distinguished in the first person singular in Lithuanian, a non-reflexive ending *-u* (e. g. Lith. *sukù* 'I turn something') and a reflexive ending *-úo-si* (e. g. Lith. *sukúosi* 'I turn, am turned'). Whereas most of these variations remain fairly stable in the conjugated forms of the verbs, they appear to be much more fragile and open to analogical change in the nominal forms of the verbs (participles, gerunds and verbal nouns). To the best of my knowledge, the extension of these analogical changes has not yet been described in a comprehensive way, and much still needs to be done to give full account of the different options available in the Baltic languages. This paper is a first step in this direction and should be seen as a preliminary report on the realisations of reflexive-induced allomorphies in Baltic; a more detailed description will be the subject of an in-depth study that will be published later. The point I would like to emphasise here is that the treatments of the alterations triggered by the reflexive particle can take unexpected turns and cannot be reduced to an alternative between retention or loss. More precisely, I will focus on an option that is widely attested in the Low Lithuanian (or Žemaitian) dialects, but represents the most troubling solution, the rise of invariable nominal forms of reflexive verbs.

II. Allomorphy in the nominal forms of the verbs

To begin with, it is worth presenting a brief overview of all the potential treatments of the nominal forms of reflexive verbs. The following options can be distinguished in theory, illustrated with Lithuanian examples:

- [a] **No allomorphy.** For example in the supine: non-refl. *gîditu* ‘to heal, to cure’ (Daukša, *Postilla Catholica*, 243₅ [1599]), vs. refl. *mêlstu-s* ‘to pray’ (Daukša, *Postilla Catholica*, 618₁₁ [1599]). No allomorphic variation: [-tų], vs. [-tų-s(i)].
- [b] **Preservation of the allomorphy.** For example in the half-participle: nom. pl. masc. non-refl. *keldami* ‘raising’ (Daukša, *Postilla Catholica*, 20₁₃ [1599]), vs. refl. *keldamie-ś* ‘rising, standing up’ (Daukša, *Postilla Catholica*, 126₄₅, cf. 219₄₆ [1599]). Allomorphic variation: [-i] / [-ie-s(i)].
- [c] **Elimination of the allomorphy.** For example in the infinitive: non-refl. *kielti* ‘to raise’ (Mažvydas, *Gesmes Chrikščizonifkas*, 413₃, 418₈ [1570]), vs. refl. *kelti-fi* ‘to rise, to stand up’ (Mažvydas, *Giefme S. Ambraŕzejiaus*, 92₅ [1549]; *Gesmes Chrikščizonifkas*, 246₃₋₄ [1570]). No allomorphic variation [-i] / [-i-s(i)], replacing an expected allomorphy [-i] / [-ie-s(i)] (cf. Latv. *cêlt* ‘to raise’, vs. *cêltiêš* ‘to rise, to stand up’).
- [d] **Elimination of the reflexive particle.** For example in the half-participle: nom. sg. masc. non-refl. *rôdidamas* ‘showing’ (Daukša, *Postilla Catholica*, 195₄₁ [1599]), vs. refl. *rôdidamas* ‘showing oneself’ (Daukša, *Postilla Catholica*, 226₁₀ [1599]). No allomorphic variation, no reflexive marker.
- [e] **Transposition of the allomorphy upon the reflexive particle.** For example in the gerund: non-refl. *škaitant* ‘reading’ (Daukša, *Kathechizmas*, 80₁₅ [1595]), vs. refl. *mêldžiant-i-s* ‘praying’ (Daukša, *Kathechizmas*, 80₁₄₋₁₅ [1595]). Allomorphic variation transplanted upon the reflexive particle: [-(i)] / [-i-s(i)] > [-o] / [-is].
- [f] **Development of invariable reflexive forms.** For example in the half-participle in the Low Lithuanian dialects: nom. sg. masc. non-refl. *rodidamas* ‘showing’ (Valančius, *Vajku Knjngiele*, 17 [1868a]), vs. refl. *juokdamos* ‘laughing at’ used for all genders and numbers (Valančius, *Vajku Knjngiele*, 17 [1868a]).
- [g] **Development of an ‘empty preverb’ be-**, hosting the reflexive particle and thus neutralising the potential allomorphy in the inflectional endings. For example in the present active participle: dat. sg. masc. non-refl. *mêtančiam* ‘throwing’, vs. refl. *be-fi-metánčiam* ‘throwing oneself’ (*Kniga Nobaznistes Krikščonifzkos* 2, 22₂₃ [1653]). No allomorphic variation, addition of an empty preverb: [-o] / [be-si-...-o].

An immediate task for the future will be to determine the relative distribution of all these potential treatments. As a first approximation, it can be said that most of them are phonologically conditioned by the nature of the ending:

- After a vocalic ending, we have either no allomorphy [a] or an allomorphy due to Leskien's law [b], occasionally eliminated [c].
- After a sigmatic ending, we have merging with the reflexive particle ([-s], vs. [-s=s] > [-s]), resulting in synchronic loss of the reflexive particle [d].
- After a vocalic ending *-i* eliminated by syncope, we have the rise of an allomorph *-i-s* of the reflexive particle [e].
- In the most problematic contexts, we have the development of the empty preverb *be-* [g].

The phonological context, however, is not sufficient to account for every historical development and one has to reckon with secondary extensions of some possibilities to the detriment of others. In modern Lithuanian, for example, the empty preverb *be-* has come to play an increasingly important role and tends to replace a large number of earlier forms without preverb.

Among all the available options the most striking one is the development of invariable reflexive forms in some Low Lithuanian dialects [f]. What is puzzling is that invariability could arise in the Baltic languages, in glaring contradiction with the highly inflectional nature of these languages. It is necessary to describe this usage in all its dimensions before attempting to determine its origin.

III. Low Lithuanian *-damos* and *-imos*

Invariable nominal forms of the reflexive verbs are found almost exclusively in the Low Lithuanian dialects and are restricted there to two main categories, the reflexive half-participles in *-damos* (vs. non-refl. *-damas*) and the reflexive verbal nouns in *-imos* (vs. non-refl. *-imas*). In both categories, there is evidence for lack of number agreement; in the half-participle in *-damos*, of gender agreement as well (the verbal noun being always masculine); in the verbal noun in *-imos*, of case agreement as well (the half-participle being limited to the nominative).

Reflexive half-participles characterised by an ending *-damos* invariable for gender and number are widely attested in the Low Lithuanian dialects. As far as I know, the first instances date back to the nineteenth century. They are first mentioned in Juozas Čiulda's (1796–1861) grammar, *Krótkie*

pomysły o prawidłach grammatycznych języka żmudzkiego (1855), based on a Low Lithuanian dialect: *kasdamos* ‘kopiąc się’, *sakidamos* ‘powiadając się’ and *turiedamos* ‘trzymając się’ (1855, 62). I have also found numerous examples in the works of the bishop of Samogitia Motiejus Valančius (1801–1875). The reflexive ending *-damos* occurs there with different functions, e.g. nom. sg. masc. (ex. 1):

(1) Motiejus Valančius, *Vajku Knjngiele* (1868a, 16)

<i>Kunegas</i>	<i>juokdamos</i>	<i>atsakie.</i>
priest-NOM.SG.MASC.	laughing-HALF-PART.	answered-IND.PRET.3.

The priest, laughing, answered.

nom. sg. fem. (ex. 2):

(2) Motiejus Valančius, *Vajku Knjngiele* (1868a, 66)

<i>Motina</i>	<i>bijodamos</i>	<i>kad</i>	<i>neiszwirstu</i>
mother-NOM.SG.	fearing-HALF-PART.	that	NEG.-he would fall-COND.3.

<i>lijpe</i>	<i>atsikielti.</i>
ordered-IND.PRET.3.	to stand up-INF.REFL.

The mother, fearing that he could fall, ordered him to stand up.

nom. pl. masc. (ex. 3):

(3) Motiejus Valančius, *Žiwataj Szwętuju* (1858, 160)

<i>Pagonis</i>	<i>patis</i>	<i>stebiedamos</i>	<i>i</i>	<i>aną</i>
pagans-NOM.PL.	self-NOM.PL.	surprised-HALF-PART.	in	him-ACC.SG.

werkie.
cried-IND.PRET.3.

Pagans themselves, surprised, were crying for him.

nom. pl. fem. (ex. 4):

(4) Motiejus Valančius, *Giwenimaj Szwentuju Diewa* (1868b, 33)

<i>Kitas</i>	<i>miniczkas</i>	<i>dwokulu</i>	<i>bajdidamos</i>
other-NOM.PL.FEM.	nuns-NOM.PL.FEM.	stench-INSTR.SG.	fearing-HALF-PART.

<i>nenorieje</i>	<i>sergantioses</i>	<i>nie</i>	<i>lqnkiti.</i>
NEG-wanted-IND.PRET.3.	the patient-GEN.SG.FEM.=DEF.	NEG.	visit-INF.

The other nuns, fearing the stench, did not want to visit the patient.

According to Zinkevičius (1966, 388), reflexive forms in *-damos* are regular in the modern Low Lithuanian dialects¹. In some Low Lithuanian dialects we find *-damies* instead of *-damos* (Kalnalis, Laukuva). The invariability of the reflexive half-participles in Low Lithuanian contrasts sharply with what we find in the High Lithuanian (or Aukštaitian) dialects, where the corresponding forms are usually inflected for gender and number:

- Masc. sg. *-damas-is*, fem. sg. *-dama-si* or *-damo-si* (from **-damā=s(i)*)
- Masc. pl. *-damie-si*, fem. pl. *-damos(i)* (from **-damās=s(i)*).

In Old Lithuanian, similar, or slightly different forms are attested:

- Masc. sg.: Old Lithuanian *džeugdamos* ‘rejoicing’ (Daukša, *Postilla Catholica*, 279₁₀ [1599]); *melđdamaffi* ‘praying’ (Bretkūnas, *Postilla* 2, 354₂₂₋₂₃ [1591]); *žiamindámáfis* ‘humbling himself’ (*Kniga Nobazniſtes Krikščoniſzkos* 2, 60₂₀₋₂₁ [1653])
- Fem. sg.: Old Lithuanian *žęmindamoš* ‘humbling herself’ (Daukša, *Postilla Catholica*, 474₈ [1599])
- Masc. pl.: Old Lithuanian *faugodámiefi* ‘protecting themselves’ (*Kniga Nobazniſtes Krikščoniſzkos* 2, 55₃₋₄ [1653]), *keldamiés* ‘rising, standing up’ (Daukša, *Postilla Catholica*, 126₄₅ [1599])
- Fem. pl.: Old Lithuanian *dczaugdamofi* ‘rejoicing’ (*Margarita Theologica*, 261₁₉ [1600]), *ſtebédamoš* ‘wondering’ (Daukša, *Postilla Catholica*, 179₁₃ [1599])

The important point is that, as far as I know, there is no trace of an invariable reflexive ending *-damos* in Old Lithuanian. It is not even attested in the *Ziwatas*, a major source of the Low Lithuanian dialects in the second part of the 18th century (1759). Half-participles are there always marked for gender and number, e.g. masc. sg. *byiodamas* (Ziw, 145₂₈, 150₉, 208₁₀), *byjodamas* (Ziw, 210₁₈, 212₂₃), *melzdamas* (Ziw, 230₁₀₋₁₁) or *daridamafy* (Ziw, 23₉), fem. sg. *jawzdamos* (Ziw, 17₂), *melzdamos* (Ziw, 276₁₂), masc. pl. *byjodamyis* (Ziw, 104₂₃, 143₂₇₋₂₈, 222₁), *kłoniodamies* (Ziw, 288₁₂), fem. pl. *byiodamos* (Ziw, 35₂₁) from *bijótiês* ‘to fear’, *darytiês* ‘to make oneself’, *jaūstiês* ‘to feel oneself’, *klōnotiês* ‘to bend’ and *mel̄stiês* ‘to pray’. More recently, the sermons (*Pamokslas jsz Prisakimu Diewa*, 1797) by Kiprijonas Lukauskas (1757–1815) still show half-participles marked for gender and number, e.g. masc. pl. *swarstidamis* (1797, 14) from *swarstýtis* ‘to weigh, to consider’. It is therefore likely that the invariable ending *-damos* represents an innovation

¹ In Kretinga, for example, we find *galódamûos* (KTŽ, 99, from *galúotiês* ‘to play’), *jõukdamûos* (KTŽ, 134, from *juõktiês* ‘to laugh’), *spjáudidamûos* (KTŽ, 383, from *spjáudytiês* ‘to spit’) and *žvalgídámûos* (KTŽ, 504, from *žvalgýtiês* ‘to look, to gaze’).

of the modern Low Lithuanian dialects, which cannot have taken place before the beginning of the 19th century.

The other category in which an invariable reflexive ending is found is the reflexive verbal nouns in *-imos*, *-ymos* (vs. non-refl. *-imas*, *-ymas*). This formation, widely attested in the Low Lithuanian dialects, does not show any number or case agreement. Examples are easily found from Old Lithuanian (Mikalojus Daukša and the *Ziwatas*) onwards to modern times, including the works of Motiejus Valančius in the 19th century, with different functions, e.g. nom. sg. (ex. 5):

(5) Mikalojus Daukša, *Kathechismas* (1595, 179₃)

<i>Radimos</i>	<i>io</i>	<i>Bažnīczoiē</i>
the act of finding-oneself-NOM.SG.=REFL.	of him-GEN.SG.	in the church-LOC.SG.

<i>tarp</i>	<i>Dáktaru.</i>
between	doctors-GEN.PL.

His presence in the church between doctors
(= pol. *Należenie iego w kościelę między Doktory*)

acc. sg. (ex. 6 and 7):

(6) *Ziwatas* (Ziw 1759, 321₁₂)

<i>uż</i>	<i>platynymos</i>	<i>maięntnaftiefy</i>	<i>ziemyfzkofy</i>
for	the spreading-NOM.SG.=REFL.	in the possessions-LOC.PL.	earthly-LOC.PL.

for the growth of the earthly possessions

(7) Motiejus Valančius, *Vajku Knjngiele* (1868a, 2)

<i>Matusze</i>	<i>pabare</i>	<i>Petri</i>	<i>uż</i>	<i>nedaijli</i>
mother-NOM.SG.	scolded-IND.PRET.3.	Peter-ACC.SG.	for	not nice-ACC.SG.

<i>maldos</i>	<i>laiki</i>	<i>elgimos.</i>
prayer-GEN.SG.	time-LOC.SG.	behaviour-ACC.SG.=REFL.

The mother scolded Peter for his shameful behaviour during the prayer.

instr. sg. (ex. 8):

(8) Motiejus Valančius, *Žemajtiu Wiskupiste* (2 1848, 88)

<i>Tokiu</i>	<i>sawa</i>	<i>elgimos</i>	<i>tribunoluj</i>
such-INSTR.SG.	of him-GEN.SG.	behaviour-INSTR.SG.=REFL.	court-LOC.SG.

<i>didžiausi</i>	<i>orumq (wazność)</i>	<i>o</i>	<i>sau</i>
greatest-ACC.SG.	importance-ACC.SG.	and	for oneself-DAT.SG.

<i>qmžinaj</i>	<i>garsingą</i>	<i>wardą</i>	<i>užpelna.</i>
eternally-ADV.	famous-ACC.SG.	name-ACC.SG.	deserved-IND.PRET.3.

By such his behaviour in the court he deserved the greatest fame and acquired for himself a famous name forever.

nom. pl. (ex. 9):

(9) *Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas* (Vitkauskas 1976, 46)

<i>Išni̇ka</i>	<i>tĩ</i>	<i>bĩčũlã̇ vĩmuos.</i>
disappeared-IND.PRET.3.	these-NOM.PL.	friendships-NOM.PL.=REFL.

These friendships disappeared.

In the modern Low Lithuanian dialects, verbal nouns with the invariable ending *-imos* are regular². According to Zinkevičius (1966, 207–208), the invariable ending *-imos*, *-ymos* is also found in some neighbouring High Lithuanian dialects (e.g. Jukiškiai). The majority of the High Lithuanian dialects, however, has different forms marked for case:

- Nom. sg. *-imas-is* or *-ymas-is*: *varžýmas-is* ‘the act of striving, uneasiness, shyness’
- Acc. sg. *-imq-si* or *-ymq-si*: *varžýmq-si*
- Gen. sg. *-imo-si* or *-ymo-si*: *varžýmo-si*
- Dat. sg. *-imui-si* or *-ymui-si*: *varžýmui-si*
- Instr. sg. *-imu-si* or *-ymu-si*: *varžýmu-si*
-imuo-si or *-ymuo-si*: *varžýmuo-si*

Most of these forms are already attested in Old Lithuanian, either directly or with slight differences:

- Nom. sg. *-imas-i(s)* or *-ymas-i(s)*: Old Lithuanian *tikėimaf-i* ‘the act of believing, belief, faith’ (Daukša, *Postilla Catholica*, 527₃₀, 529₅₀ [1599]); *maudimaf-is* ‘the act of bathing oneself’ = pol. *kapanie fie* (Sirvydas, *Dictionarium trium linguarum* 3, 95 [1643]).
- Acc. sg. *-imq-si* or *-ymq-si*: Old Lithuanian *tikeima-fi* ‘the act of believing, belief, faith’ (Daukša, *Kathechismas* 153₉)

² In Kretinga, for example, we find *dãužĩmũos* ‘the act of struggling’ (KTŽ, 71), *galãvẽmũos* ‘the act of playing’ (KTŽ, 99), *gnãibĩmũos* ‘the act of pinching oneself’ (KTŽ, 111), *gřãužẽmũos* ‘the act of torturing oneself, remorse’ (KTŽ, 116), *grũmẽmũos* ‘the act of pushing each other, rush, hustle’ (KTŽ 118), *gõudẽmũos* ‘the act of complaining, complaint’ (KTŽ, 120), *ẽlgĩejẽmũos* ‘the act of longing, yearning’ (KTŽ, 123), *kẽikẽmũos* ‘the act of injuring, insulting’ (KTŽ, 153), etc.

- Gen. sg. *-imo-si* or *-ymo-si*: [1595], *Postilla Catholica*, 520₂₄, 545₃₃ [1599]; *tikėiima-s* ‘the act of believing, belief, faith’ (Daukša, *Postilla Catholica*, 588₁₁ [1599]). Old Lithuanian *meldima-fsi* ‘the act of praying, prayer’ (*Wolfenbüttler Postilla*, 168_{v29}, 174_{v33} [1573]); *tikėiimo-fi* ‘the act of believing, belief, faith’ (Daukša, *Postilla Catholica* 553₁₇ [1599]); *kielimo-fi* ‘the act of rising, standing up’ (Sirvydas, *Punktai Sakimu* 2, 233₉ [1644]); *tikėiimo-s* ‘the act of believing, belief, faith’ (Daukša, *Postilla Catholica*, 560₁₀ [1599]); *kelimo-s* ‘the act of rising, standing up’ (Daukša, *Postilla Catholica*, 50₃₀ [1599]).
- Dat. sg. *-imui-si* or *-ymui-si*: No Old Lithuanian example was found.
- Instr. sg. *-imuo-si* or *-ymuo-si*: Old Lithuanian *tikeimuo-fi* ‘the act of believing, belief, faith’ (Daukša, *Kathechismas*, 49₁₃, 50₂ [1595]); *nužeminimuo-s* ‘the act of humbling oneself’ (Daukša, *Postilla Catholica*, 586₁₉, 586₂₈ [1599]).

Plural forms are extremely rare, which is not surprising given that substantives in *-imas*, *-ymas* are abstract formations, for which the plural is not normally used.

The evidence shows that the invariable ending *-imos* or *-ymos* is ancient in the Low Lithuanian dialects: it is attested since Daukša (1595) and occurs in the *Ziwatas* (1759) with some frequency. This is a crucial difference with the invariable ending *-damos*, which cannot antedate the beginning of the 19th century. The data offered by the *Ziwatas* (1759) are particularly interesting, since they show us a synchronic state in which *-imos* or *-ymos* are used (e.g. *grudymos* ‘scramble, throng’ Ziw, 234₂₄, *platynymos* ‘the spreading’ Ziw, 321₁₂), whereas there is no trace of the invariable ending *-damos* at all and half-participles are always marked for gender and number (e.g. masc. sg. *byiodamas* ‘fearing’ Ziw, 145₂₈, fem. sg. *melzdamos* ‘praying’ Ziw, 276₁₂, masc. pl. *byiodamyis* ‘fearing’ Ziw, 104₂₃, fem. pl. *byiodamos* ‘fearing’ Ziw, 35₂₁). Any attempt to explain the rise of invariability in the Low Lithuanian half-participles and verbal nouns must take into account this chronological difference.

IV. Explanations

There is no need to stress the oddity of these invariable reflexive formations. The Baltic languages are characterised by a high degree of inflectional

morphology, and the rise of invariable forms has the effect of incorporating a foreign body into the linguistic system. It would be, of course, unrealistic to assume that indeclinable forms have emerged in Low Lithuanian only as a response to the overall difficulty of building reflexive nominal forms of the verbs, because, first, the solution would be worse than the initial problem and, second, there are nominal forms of the verbs that could pose potentially greater problems and yet did not give rise to invariable forms in the Low Lithuanian dialects, for example the active present participles (cf. the paradigm of *juōkiqs-is* ‘laughing’). It is therefore essential to look for a suitable explanation that could account both for the replacement of declinable by indeclinable forms and for the particular shape taken by this replacement.

The only attempt at explaining this change was made by Arumaa (1933, 42). Arumaa suggests two different motivations to account for the rise of invariability. He first explains the ending *-damos* as the result of a phonological merging having its starting point in the feminine where the singular and the plural were identical:

- Nom. sg. fem. **-damos* < **damā=s(i)*
- Nom. pl. fem. **-damos* < **-damās=s(i)*

He further claims that this neutralisation was secondarily extended to the masculine forms, first in the singular, then in the plural, based on the evolution of unstressed *-os* to *-as* in many Low Lithuanian dialects:

Nom. sg. fem. * <i>-damā=s</i> > * <i>-damos</i> > * <i>-damas</i>	}	→	Nom. sg. masc. * <i>-damas=s</i> > * <i>-damas</i>
Nom. pl. fem. * <i>-damās=s</i> > * <i>-damos</i> > * <i>-damas</i>	}	→	Nom. pl. masc. x (x = * <i>-damas</i>) replacing * <i>-damie-s</i>

As to the invariable verbal nouns in *-imos*, Arumaa (1933, 41) derives them from the original genitive singular masculine (*-imo-s*), generalised to the rest of the paradigm, but does not venture to tell us why it was precisely that case which expanded its functional sphere and was finally generalised. A precise scenario remains to be built up.

The evidence provided by the writings of Motiejus Valančius (19th century) contradicts Arumaa’s assumption of a phonological merging of the reflexive feminine forms (sg. and pl. **-damos* > **-damas* in unstressed position) with the reflexive masculine singular **-damas* (from **-damas=s*). Valančius uses consistently *-damos* in the reflexive forms, never *-damas*. This is corroborated by the modern Low Lithuanian dialects, in which the reflexive form of the half-participle does not show any trace of shortening in unstressed position:

in Kretinga, for example, the ending is *-damûos*. This leads us inevitably to the conclusion that Arumaa's explanation of the rise of invariability in the Low Lithuanian reflexive half-participles and verbal nouns cannot account for the active processes behind this evolution. The other problem in Arumaa's approach is that it lacks any functional background: phonological merging can be a triggering factor, but it cannot be decisive alone unless one takes into account the syntactic frame in which it took place.

A priori, the choice is between three possibilities: (1°) invariability affected first the half-participles and then spread analogically to the verbal nouns; (2°) invariability affected first the verbal nouns and then spread analogically to the half-participles; (3°) invariability affected the half-participles and the verbal nouns separately and their parallelism is secondary. These three scenarios must be checked carefully both on a philological and a structural level.

The first scenario has much to recommend it. A very strong argument for its case is the existence of other traces of invariability in the half-participles of the Baltic languages. In Modern Latvian, reflexive half-participles are marked for gender, but unmarked for number. There is a single form *-damiês* for the masculine (singular or plural), *-damâs* for the feminine (singular or plural):

Modern Latvian	Non-reflexive	Reflexive
Masc. sg.	<i>cêdam-s</i>	<i>cêdam-iês</i>
Masc. pl.	<i>cêdam-i</i>	
Fem. sg.	<i>cêdam-a</i>	<i>cêdam-âs</i>
Fem. pl.	<i>cêdam-as</i>	

Examples are given by the standard grammars. I will mention only one for the masculine (sg. in 10, pl. in 11)³:

(10) Latvian: R. Blaumanis, *Kopotî rakstî* 3 1947, 130 (cf. MLLVG 1, 657)

“Manu pelēcît!” *Andrs* *ukstēja*
 my-ACC.SG. dapple grey-ACC.SG. Andrew-NOM.SG. whispered-IND.PRET.3.

raustîdamies.
 twitching-HALF-PART.NOM.MASC.SG.=REFL.

“My dapple grey!”, whispered Andrew, twitching.

³ Translation from Schmalstieg 2000, 364.

(11) Latvian: A. Upītis, *Zaļā zeme* 1947, 488 (cf. MLLVG 1, 657)

Uz *krāsns* *mainīdamies*
behind stove-GEN.SG. alternating-HALF-PART.NOM.MASC.PL.=REFL.

cirpstēja *divi* *circeji*.
chirped-IND.PRET.3. two-NOM.PL. crickets-NOM.PL.

Behind the stove, alternating with each other, chirped two crickets.

and one for the feminine (sg. in 12, pl. in 13):

(12) Latvian: R. Blaumanis, *Kopoti raksti* 3, 1947, 161 (cf. MLLVG 1, 657)

Iekliegdamās *Kristīne*
crying out-HALF-PART.NOM.FEM.SG.=REFL. Christine-NOM.SG.

atsitās *no* *durvim* *nost*.
drew back-IND.PRET.3.=REFL. from door-DAT.PL. away

Crying out, Christine drew back from the doors.

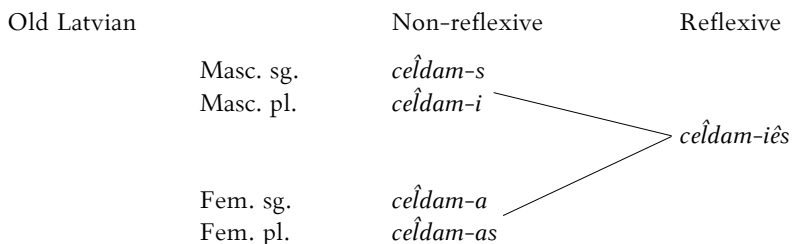
(13) Latvian: J. Rainis, *Kopoti raksti* 2, 1948, 154 (cf. MLLVG 1, 657)

Rauduves *aiz* *purviem* *klaigā /*
common goldeneyes-NOM.PL. across bogs-DAT.PL. shouted-IND.PRET.3.

Aizlaizdamās, *noklusdamas*.
flying away-HALF-PART.NOM.FEM.PL.=REFL. keeping silent-HALF-PART.NOM.FEM.PL.

Common goldeneyes shouted across the bogs, flying away, then keeping silent.

This is a recent configuration. In Old Latvian, the feminine forms in *-damās* were not used. Instead of them, we find the same forms in *-damiēs* as in the masculine:

This lack of number and gender agreement is indicated as regular in Stender's grammar (1761):

(14) Gotthard Friederich Stender, *Neue vollftändige Lettische Grammatik* (1761, 62, cf. 186)

Hingegen die Præfentia in damees und otees, und die Futura in fchotees, haben diefe einzige Endungen im fing. und plur. als: Winfch, f. winna apdohmadamees runna, er, fie redet fich bedenkend, winni f. winnas apdohmadamees runna fie reden fich bedenkend.

According to Rosenberg (1830, 60) and Hesselberg (1841, 22), half-participles are ‘indeclinable’. It was not until the second part of the 19th century (Bielenstein 1863) that we find the first mentions of a feminine *-damâs* alongside *-damiês*:

(15) August Bielenstein, *Die lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen erklärend und vergleichend dargestellt* (1863, 181)

Für den Nom. Plur. Fem. giebt es eine doppelte Form: -î-s und -â-s. [...] sēwas ge'rb-damá-s aus altem ge'rb-damā-(s)-s, aber auch nach Analogie der masc. Form ge'rb-damî-s aus ge'rb-damā-(s)-s, die Weiber, indem sie sich ankleiden.

The Old Latvian evidence shows that the half-participles were first indeclinable and the ending *-damiês* was used without any distinction of gender and number. This complete lack of agreement was secondarily corrected by the creation of specifically feminine forms in *-damâs* (sg. **-damā=s*, pl. **-damās=s*); this correction took place only very late, in the course of the 19th century. The directionality of the evolution [lack of gender and number agreement] > [gender agreement, lack of number agreement] is striking. In any case, it presupposes an initial stage where the half-participles were indeclinable, as in Low Lithuanian. The difference, however, is that the invariable ending was *-damiês* in Old Latvian, whereas it is *-damos* in Low Lithuanian. Endzelin (1923, 717) explains the ending *-damiês* and its invariability by the analogy of the invariable gerund ending *-uõtiês*⁴. It is true that the two formations are parallel on a functional level, both being ‘converbs’ (in the sense of Haspelmath 1995), the half-participle (*-damiês*) in coreferential contexts, the gerund (*-uõtiês*) in heteroreferential contexts; compare the following instances (coreferential *-damiês* in 16, heteroreferential *-uõtiês* in 17):

⁴ The gerund ending *-uõtiês* is itself analogical; it goes back to a prototype **-antiê-s* replacing **-anti-s* (cf. Lith. *-anti-s*) by analogy to the infinitive **-tiê-s* (< **-tēj-si*). Conversely, in Lithuanian, the reflexive infinitive was rebuilt as **-ti-s* (instead of **-tê-s*) by analogy to the gerund **-anti-s* (< **-anti-si*).

(16) Latvian: L. Barons, H. Wissendorff, *Latwju dainas* (BW, 1440)

Laimiņa *laipoja* *pa* *jumta* *wirfu*
Laima-NOM.SG. crossed-IND.PRET.3. over roof-GEN.SG. top-ACC.SG.

Seewiņu *godiņu* *klaufidamees.*
feminine-GEN.PL. feasts-GEN.PL. listening-HALF-PART.NOM.FEM.SG.=REFL.

Laima crossed over the top of the roof, listening to the feast made by the women.

(17) Latvian: L. Barons, H. Wissendorff, *Latwju dainas* (BW, 4664; cf. Gāters 1993, 352)

Zik *dajcham* *puifjcham*
how often numerous-DAT.SG. boy-DAT.SG.

Birft *afaras* *raugotees.*
run down-IND.PRES.3. tears-NOM.PL. looking-GERUND=REFL.

How often the tears run down many boys, as they look [at girls]!

This functional proximity could explain the formal pressure of the gerund ending *-uōtiês* on the ending of the half-participle *-damiês*. To summarise, the Latvian reflexive half-participle seems to have undergone a three step evolution:

- (1°) Prehistorical Latvian: fully inflected half-participle (as in High Lithuanian)?
- (2°) Old Latvian: invariable half-participle in *-damiês* by analogy to the gerund *-uōtiês*?
- (3°) Modern Latvian: half-participle unmarked for number, but marked for gender (masc. sg. and pl. *-damiês*, fem. sg. and pl. *-damâs*)

The question that remains unanswered at this point is why the analogy of the gerund on the half-participle took place only in the reflexive forms, but left unchanged the non-reflexive forms which are still marked for gender and number (masc. sg. *-dams*, pl. *-dami*, fem. sg. *-dama*, pl. *-damas*), whereas the gerund is indeclinable anyway (*-uōt*).

In view of this, the parallel with the Low Lithuanian invariable ending *-damos* loses part of its relevance, since it cannot be argued unreservedly that this ending owes its origin to the analogy of the gerund ending (Low Lith. *-anties*). This parallel is not completely instructive. The only lesson we could learn from it is that a diachronic variation is often observed in converbs between inflectedness and invariability, but this does not help us to explain the rise of the Low Lithuanian ending *-damos*.

In some Lithuanian dialects, there are traces of invariability in the half-participles, especially in the non-reflexive set of forms⁵. Zinkevičius (1966, 388) writes that in the Southern High Lithuanian dialect of Palomenė (near Kaišiadorys) the half-participle is usually left uninflected for gender and number with the originally feminine singular ending *-dama*: we have not only *jì stovédama skaĩto* ‘she reads while standing’ (fem. sg.), but also *jìs stovédama skaĩto* (masc. sg.), *jiẽ stovédama skaĩto* (masc. pl.), *jõs stovédama skaĩto* (fem. pl.). The Lithuanian dialect of Zietela (Belarus) is also said to have an invariable ending *-dami* (Vidugiris 2004, 266); in Lazūnai, it is *-damu* (nom.-acc. dual?). There is thus a clear tendency in some Lithuanian dialects to deprive half-participles of their agreement properties, and this tendency is certainly to be seen in the light of the increasing confusion, in these dialects, of half-participles and gerunds on a functional level: syntactic merging is accompanied by formal merging in terms of lack of agreement. In addition, the influence of the Polish invariable gerunds (in *-qc*) may have played a role in the emergence of invariability in the Lithuanian half-participles, but it is difficult to determine to what extent this role was decisive.

These dialectal parallels add little to the understanding of the rise of invariable forms in *-damos* and *-imos* in Low Lithuanian. The most striking point, calling for a specific explanation, is that invariability is restricted in Low Lithuanian to the reflexive forms, which is not the case in the individual Lithuanian dialects that have developed indeclinable half-participles and finds a parallel only in Old Latvian, although with a different ending. Another point worth noting is that invariability in the verbal nouns in *-imos* is not paralleled, as far as I know, in any other Lithuanian dialect. Zinkevičius (1966, 388) mentions that some Western High Lithuanian dialects (Šakyna, Žagarė) use a nominative ending *-imāsies* instead of other case forms (e.g. instr. sg. *kad tu pasiūstum su savo daūžimasies* ‘that you would run mad with your agitation’), but the extension of this ending to the other syntactic functions does not shed much light on the origin of the ending *-imos* itself. Obviously, we have to distinguish between invariability itself and its materiality: while we have more or less precise parallels for the former, the latter (the ending *-damos*, *-imos*) remains completely isolated.

To summarise, the first scenario is attractive, but leaves many questions unresolved: why does invariability of the Low Lithuanian half-participles

⁵ See also Schmalstieg 2000, 361.

occur exclusively in the reflexive set? how did it spread to the verbal nouns in *-imos*? and, last, but not least, why was it the ‘feminine’ ending which was selected as a default ending, and not another ending?

The second scenario is even more problematic. It is hard to figure out how reflexive forms of the verbal nouns in *-imas* came to lose all their agreement properties in terms of case and number marking, and it is also difficult to imagine concretely how this secondary invariability spread to the corresponding reflexive forms of the half-participles. The most troubling point, however, is that the philological evidence strongly supports this scenario by pointing to the priority of the forms in *-imos* over those in *-damos*. We have here a clear conflict between philology and linguistic plausibility, and it is not a question of one or the other: both should be reconciled.

The third scenario, postulating independent sources for the rise of invariability in the half-participles in *-damos* and in the verbal nouns in *-imos*, does not sound especially convincing either, considering the large overlap of the two formations in the modern Low Lithuanian dialects. It is true that the data drawn from the *Ziwatas* (1759) suggest a time lag between them, but this cannot overshadow the fact that their evolution is parallel and moves in the same direction.

Finding ways out of this apparent dilemma calls for a broader perspective on invariability in Lithuanian. Apart from recent loanwords that are sometimes incorporated without inflection in the language (e.g. Lith. *ateljė* ‘atelier’, *dominò* ‘domino’, *taksì* ‘taxi’, *lèdi* ‘lady’, *tabù* ‘taboo’)⁶, there is only one class of words in which we observe a strong tendency towards invariability, the so-called substantivised ‘neuter’ adjectives. It is not necessary to re-open here the endless discussion about the fate of the neuter gender in Baltic. For the present purpose, suffice it to say that the existence of a third set of adjectival endings (Lith. *gēra* ‘good’, *gražù* ‘beautiful’) besides the masculine (Lith. *gēras*, *gražus*) and the feminine (Lith. *gerà*, *graži*) has traditionally led to the reconstruction of ‘neuter’ forms of adjectives. Their usage, however, is subject to specific constraints which separate them from the other forms of gender marking, and the notion of ‘neuter’ has often been criticised⁷. This is, to my mind, largely a question of vocabulary. The point is that these adjectival forms can be used substantively with an abstract meaning pointing to the quality

⁶ Cf. Ambrazas 1997, 125.

⁷ See Tekorienė 1987, 62–73 for an overview.

expressed by the adjective (e.g. *gēra* ‘the good’, *gražū* ‘the beautiful’) and, in this use, they are normally left unmarked for case. Valeckienė (1984, 98–99) provides many examples in which all syntactic functions are illustrated:

- Nom. sg.:

(18) Lithuanian dialect of Ēriškiai (cf. Valeckienė 1984, 98)

Kvaila lenda į galvą.
 stupide–NOM.SG. goes–IND.PRES.3. in head–ACC.SG.
 Stupidity goes to the head.

- Acc. sg.:

(19) V. Mykolaitis–Putinas, *Altorių šešėly* (1933, 375; cf. Valeckienė 1984, 98)

Iš jų aš esu patyręs vien tik gera.
 from them–GEN.PL. I–NOM.SG. am–IND.PRES.1SG. experienced–PART.PRET.ACT.NOM.SG.
 only good–ACC.SG.

From them I have experienced only good things.

- Gen. sg.:

(20) J. Tumas–Vaižgantas, *Rinkiniai Raštai* (1 1922, 136; Valeckienė 1984, 98)

Bijojo bloga ir laukė gera.
 he feared–IND.PRET.3.evil–GEN.SG. and waited for–IND.PRET.3. good–GEN.SG.

He was afraid of the evil and waited for the good.

- Instr. sg.:

(21) Šatrijos Ragana, *Sename dvare* (1969, 21; cf. Valeckienė 1984, 98)

apie tai, ką laikau
 about that–ACC.SG. what–ACC.SG. I consider–IND.PRES.1SG.

šventa
 something sacred–INSTR.SG.

about what I consider something sacred

Interestingly enough, when the substantivised adjective is accompanied by a demonstrative, this receives normally all the agreement properties required by the context (e.g. gen. sg. *tō gēra* ‘this good thing’, acc. sg. *tōkį gēra* ‘such a good thing’). This shows that ‘neuter’ forms are able to transmit agreement properties to their dependents, but are unable to carry them by

themselves. There is, however, a tendency to provide these forms with a full-fledged inflection (e.g. gen. sg. *gēro*, instr. sg. *gerù* ‘the good’); this tendency predominates in Latvian (e.g. acc. sg. *labu* ‘the good’), where it is certainly to be connected with a shift to the masculine gender (cf. the nom. sg. *labs*). In the modern languages, all these forms are often replaced by other abstract formations (e.g. Lith. *gēris*, Latv. *labums*).

Valeckienė (1984, 101) considers the inflected forms (e.g. gen. sg. *gēro*, instr. sg. *gerù*) to be ‘primary’, the uninflected forms (e.g. *gēra* as a gen. or instr. sg.) to be ‘secondary’, but does not explain the evolution from one type to the other. The reverse evolution is more likely, as it represents a *lectio difficilior*. It can be assumed that invariability reflects the initial state of affairs, whereas the development of a full-fledged inflection is due to a secondary regularisation. The question that remains unanswered at this point is how this initial stage of invariability can be accounted for.

It is usually said that the East Baltic languages have lost the PIE neuter gender, but I think that this evolution was gradual, not abrupt, and that invariability reflects an intermediary stage on a scale ranging from the possession of a full-fledged neuter gender to its complete loss. To be more precise, I assume that the neuter gender was first reanalysed *in each of its functions* as adverbial and that this reanalysis led to the loss of inflection that obviously characterises the remnants of the neuter gender in Lithuanian. This loss of inflectional properties was thus the first step towards the change of status of the neuter forms and finally their complete absorption by the system. Typologically, such an assumption is not a trivial matter, and I fully recognise that it requires a more in-depth investigation. But the point that I think cannot be challenged is that the substantivised ‘neuters’ had become indeclinable at some stage in the prehistory of Lithuanian. This is a striking parallel to the invariable use of the half-participles in *-damos* and especially of the verbal nouns in *-imos* in Low Lithuanian. The only difference is the morphological class of the words affected by invariability, nouns (*-imos*), half-participles (*-damos*) or substantivised adjectives (*gēra*), and this is not a minor difference.

Taking this parallel seriously, one could propose the hypothesis that part of the explanation of the invariability of the Low Lithuanian forms in *-damos* and *-imos* lies in the evolution of the ‘neuter’ gender in East Baltic. It is possible that the formation of the verbal nouns in *-imas* includes former neuter substantives. This seems to be suggested by the Slavonic comparanda: Lith. *piešimas* ‘drawing’ seems to correspond to the Slavonic neuter **pismo*

‘letter’ (cf. S.Cr. *písmo*, Pol. *pismo*, Russ. *pis’mó*)⁸. To be sure, the Slavonic evidence is not definitive: the suffix **-bmo* is attested only recently (there is no secure example in OCSl.) and in some cases a reflection of older **-men-* stems seems quite possible (compare OCSl. *pismę*, gen. sg. *pismene* ‘letter, γράμμα, γραφή’). The origin of the Lithuanian formation in *-imas* itself is complex and could include former masculines as well, as the Albanian and Anatolian evidence seems to suggest, if they are valid: in Albanian the type in *-ím* is exclusively masculine (e.g. Alb. *ankím*, def. *-i* ‘complaint’, *kujtím*, def. *-i* ‘memory’, *zbulím*, def. *-i* ‘discovery’) and in Anatolian the corresponding formation in *-ima-* belongs to the common gender (e.g. Hitt. *tetḫimaš* ‘thunder’ in KUB 6.45 iii 1, the neuter plural *tetḫima* in KBo 17.85, 6 is secondary)⁹. All in all, the evidence for a Balto-Slavonic neuter suffix **-imã* is quite fragile and any hypothesis relying on this reconstruction could legitimately appear to be built on sand. Nevertheless, it does not seem to me completely pointless to postulate here the existence of neuter gender substantives in **-imã* in the immediate prehistory of the Lithuanian verbal nouns in *-imas*. The reason for this is that it provides a possible explanation for the invariability of the reflexive forms in *-imos* in Low Lithuanian. This being said, and with all the caution imposed by the circularity of this argument, we still need to build a cogent scenario.

The elimination of neuter substantives in East Baltic has usually led to their integration into the corresponding masculine formations. If a neuter **-imã* has ever existed in the prehistory of the East Baltic languages, it should be reflected by a masculine **-imãs* (cf. the classical example Lith. *bùtas* ‘flat’ compared with OPr. *buttan* ‘house’). It has long been noticed, however, that the existence of former neuter gender substantives is often betrayed by their fluctuation, in the Lithuanian dialects, between the masculine and

⁸ As to the formation, see also Sl. **pražbmo* ‘something fried’ (Pol. *prażmo* ‘a meal made of green grains fried on the oven’ from *prażyć* ‘to fry’).

⁹ Cf. Kloekhorst 2008, 882. On the Hittite type in *-ima-* see also Laroche 1956; Bammesberger 1973, 116; S. Ambrazas 2011, 44. The equation Hittite *-ima-* / Baltic *-ima-* is not beyond criticism: Hittite *-ima-* could result from the adjunction of a suffix **-mo-* to **-i(i)a-* verbs (see Bader 1974, 1). What is certain is that Hitt. *išḫima-* ‘string, line, cord’, mentioned by S. Ambrazas (1993, 25), does not belong here: this is an extrapolation based on the nom. sg. *išḫimaš* (KBo 17.15 rev. 11) of a **-men-* stem *išḫiman-* (cf. the acc. sg. *išḫiman* KBo 20.40 v 9, etc.), on which see Kloekhorst 2008, 392.

the feminine genders: alongside Lith. *bùtas* there is also a feminine *butà* (cf. already *ik bútai tàwai* ‘until your home’, Daukša, *Katechismas*, 163₂ [1595]). Such fluctuations were thoroughly described by Stundžia (1978; 1994) in line with Skardžius (1943, 43) and Kazlauskas (1968, 125). Whatever the explanation, this seems to suggest that the absorption of the neuter substantives is not very old in East Baltic¹⁰.

Now, if we assume that the verbal nouns in *-imas* still had a neuter ending **-imã* at the time of the constitution of their reflexive counterparts and if we remember that invariability had become a characteristic feature of all neuter forms shortly before their elimination, we are in a position to reconstruct the following contrast:

non-reflexive **-imã* (invariable), vs. reflexive **-imã=si* (invariable)

I assume that the ending **-imã* was first preserved and reanalysed as parallel to, though distinct from, the feminine ending, providing the basis for the analogical creation of a reflexive counterpart **-imã=si* (instead of **-imã=si*) with the alternation characteristic of the feminine:

non-reflexive **-imã* (invariable), vs. reflexive **-imã=si* (invariable)

This could be ultimately the origin of the Low Lithuanian ending *-imos*: its invariability comes from its neuter origin, its materiality from a superficial adequation of this origin to the feminine type. Note that this reconstruction implies that the neuter gender was still distinct at the time of Leskien’s law, which is far from insignificant for the relative chronology of the two phenomena.

At a later stage, the neuter ending **-imã* was completely eliminated and replaced by the masculine ending **-imãs*, an usual process in the fate of the neuter gender in Baltic. But – and this is the crucial point in my scenario – the ancient reflexive ending *-imos* was retained in Low Lithuanian together with its invariability, whereas the new ending **-imãs*, fully integrated in the system of masculine formations, regularly received the inflectional properties of its class:

non-reflexive **-imãs* (inflected), vs. reflexive **-imã=si* (invariable)

The reason for the discrepancy between the non-reflexive and the reflexive sets of endings obviously lies in the difficulty of building a reflexive declension: retaining the ancient irregular form in *-imos* with its invariability was definitely not the best solution, but it was a solution. In the other Lithuanian

¹⁰ See a short discussion in Petit 2010, 170–171.

dialects, the pressure of the non-reflexive pattern and the unnaturalness of the invariable form led to the creation of a full-fledged reflexive declension (with a nom. sg. *-imas-i(s)*, a gen. sg. *-imo-si*, etc.):

non-reflexive **-imās* (inflected), vs. reflexive **-imās=si* (inflected)

This is typically the situation of most of the High Lithuanian dialects. Even in these dialects, the problem was not yet fully resolved, since the reflexive declension in *-imas-is* was subject to serious phonetic and morphological difficulties. Not surprisingly, it became quickly recessive. Jablonskis (1922, 20) writes that the type in *-imas-is* is hardly used in Lithuanian outside the nominative singular and is often replaced by the corresponding non-reflexive forms (e.g. gen. sg. *mušimo* instead of *mušimo-si* ‘mutual striking’ or *varžymo* instead of *varžymo-si* ‘feeling shy, shyness’).

As already said, the philological evidence shows that the development of the invariable half-participles in *-damos* in the Low Lithuanian dialects is a more recent phenomenon than the rise of the indeclinable verbal nouns in *-imos*, which are already attested in Old Lithuanian. But it would be too easy to claim that the ending *-damos* and its invariability are simply due to the ‘analogy’ of the older ending *-imos*. First, the syntactic basis for this analogical extension does not appear clearly: there is no contact point between verbal nouns and half-participles. Second, assuming a directionality [*-imos*] → [*-damos*] has the effect of leaving unexplained the complete invariability of the Old Latvian half-participle (*-damies*). There are in Latvian no verbal nouns corresponding to the Lithuanian formation in *-imas*, and the other available classes of verbal nouns, when combined with the reflexive particle, do not show any trace of invariability whatsoever: a reflexive verbal noun like *redzēšanās* ‘seeing oneself’, for example, can be inflected in Latvian (acc. sg. *redzēšanos*), even if the paradigm is largely defective and several forms are not used at all. Kabelka (1975, 102) also mentions *vēlējumies*, acc. sg. *vēlējumos* (from the verb *vēlētis*-s ‘to wish’). The directionality [*-imos*] → [*-damos*] also leaves unexplained the sporadic traces of invariability of the non-reflexive half-participles in some Lithuanian dialects (with the endings *-dama*, *-dami* or *-damu*). Even if some of these forms may be regarded as secondary or even as contact-induced, the fact remains that there must be something real and substantial in this trend towards invariability.

Here again, my personal view is that we have to distinguish between invariability itself and its materiality. Invariability in the half-participles is cer-

tainly a pervasive tendency in the Baltic languages, a tendency largely due to the pressure of the gerunds, which were by nature invariable. It is not really surprising that invariability is only found in the half-participles, not in the other subsets of participial forms: their converbial status and their proximity to invariable gerunds make them more vulnerable to invariability than the other participles.

It should be noted that the Baltic system is unbalanced, as it combines variable half-participles and invariable gerunds in complementary functions. The status of converbs, intermediate between appositive participles and adverbial complementation, predisposes them to fluctuate between inflection and lack of inflection. Historically, appositive participles may lose their agreement properties: the Ancient Greek inflected participle (masc. $-\omega\nu$, fem. $-\omega\nu\sigma\alpha$, nt. $-\omega\nu$), for example, became an invariable gerund in Modern Greek ($-\omega\nu\tau\alpha\varsigma$). Or, conversely, adverbial gerunds may acquire secondary agreement properties: the Slavonic invariable gerund, for example, became in Czech an inflected gerund, called ‘transgressive’, marked for gender and number (e.g. masc. sg. *vida*, fem. and nt. sg. *vidouc*, pl. *vidouce* ‘seeing’). In this respect, the category of converbs is in a permanent state of flux and change.

Old Latvian and Low Lithuanian are unique in their combination of the two possibilities: they present, on the one hand, inflected non-reflexive half-participles and, on the other hand, uninflected reflexive half-participles. The parallel is too striking to be due to chance, the more so as this distribution appears to be cross-linguistically unparalleled. For Old Latvian, Endzelin’s solution involving the analogy of the gerund ending $-u\ddot{o}ti\ddot{e}s$ on $-dami\ddot{e}s$ is attractive, but does not explain why this analogy is limited to the reflexive ending. One reason may be the fact that the realisations of the reflexive half-participles provided a particularly favourable condition for the emergence of this analogical pattern. A direct line evolution of the inflected reflexive half-participles would have yielded the following forms in Latvian:

Masc. sg. $*-damas$	($< *-damas=s(i)$)	Fem. sg. $*-dam\ddot{a}s$	($< *-dam\ddot{a}=s(i)$)
Masc. pl. $*-damies$	($< *-damie=s(i)$)	Fem. pl. $*-dam\ddot{a}s$	($< *-dam\ddot{a}s=s(i)$)

The reflexive paradigm was significantly unbalanced due to the lack of number agreement in the feminine set in contrast to the masculine. One may assume that this difference was neutralised by the suppression of any number agreement in the reflexive set by generalisation of the plural form:

Masc. sg. * <i>-damies</i>	(replacing * <i>-damas</i>)	Fem. sg. * <i>-damās</i>
	↑	
Masc. pl. * <i>-damies</i>		Fem. pl. * <i>-damās</i>

At this stage, the reflexive half-participles were limited to two forms **-damies* (masc. sg. and pl.) and **-damās* (fem. sg. and pl.). It is easy to see how the masculine ending *-damies* supplied the impetus to the analogy of the gerund ending *-uoties*, resulting in the generalisation of *-damies* to the feminine forms:

Masc. sg. * <i>-damies</i>	} →	Fem. sg. * <i>-damies</i> (replacing * <i>-damās</i>)
Masc. pl. * <i>-damies</i>		Fem. pl. * <i>-damies</i> (replacing * <i>-damās</i>)

This is the Old Latvian state of affairs; the only further step was, in the 19th century, the reintroduction of new feminine forms in **-damās*.

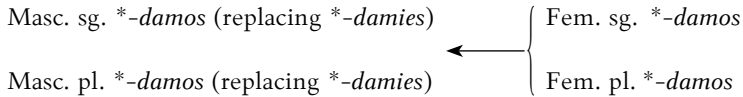
A similar development would be very likely to account for the rise of invariability in the Low Lithuanian half-participles in *-damos*, but its mechanism requires a more sophisticated elaboration. The starting point is known: it is directly reflected in the *Ziwatas* (1759). Reflexive half-participles are there regularly marked for gender and number (masc. sg. *-damas*, fem. sg. *-damos*, masc. pl. *-damyis*, fem. pl. *-damos*). If we try to formalise this in a scheme comparable to the one we have drawn for Old Latvian, this gives the following paradigm:

Masc. sg. * <i>-damas</i>	(< * <i>-damas=s(i)</i>)	Fem. sg. * <i>-damos</i>	(< * <i>-damā=s(i)</i>)
Masc. pl. * <i>-damies</i>	(< * <i>-damie=s(i)</i>)	Fem. pl. * <i>-damos</i>	(< * <i>-damās=s(i)</i>)

One century later (ca 1850–1860), Valančius displays invariable half-participles with a unique ending *-damos*. What happened in between? The first step could have been the same as in Latvian, the correction of the unbalance between the masculine and the feminine sets by generalisation of the plural form in the masculine by analogy to the feminine:

Masc. sg. * <i>-damies</i>	(replacing * <i>-damas</i>)	Fem. sg. * <i>-damos</i>
	↑	
Masc. pl. * <i>-damies</i>		Fem. pl. * <i>-damos</i>

At this stage, the reflexive half-participles had two forms in Low Lithuanian, **-damies* for the masculine (sg. and pl.) and **-damos* for the feminine (sg. and pl.). The last step was the generalisation of one single form, as in Latvian and for the same reasons. Unlike Old Latvian, however, it was not the masculine form **-damies* which was extended to the feminine¹¹, it was the feminine ending **-damos*:

The reason why *-damos* was retained instead of *-damies* to become the single marker of reflexive half-participles could lie in the fact that Low Lithuanian had preserved the ancient invariable substantives in *-imos*: the origin of *-damos* and *-imos* is different, but their formal resemblance and their common invariability provided a model for the selection of *-damos*, not *-damies*, in Low Lithuanian. Strikingly enough, the distant model of *-imos* was more effective than the close model of the gerund in *-anties*, which would have rather promoted the ending *-damies*, as in Old Latvian.

V. Conclusion

The explanation proposed in this paper may appear extremely sophisticated or even quite incredible, but it is proportionate to the oddity of the phenomenon: the existence of indeclinable nominal forms in highly inflectional languages requires attention. What I have tried to do here is to give full account of the Low Lithuanian philological evidence, which undoubtedly shows that the invariable verbal nouns in *-imos* antedate the invariable half-participles in *-damos*. The only solution is then to assume that invariability has an independent source in the verbal nouns in *-imos*: my explanation by the neuter gender may be right or not, it is based on the parallel of the substantivised neuter adjectives in which we observe the same trend towards invariability. The half-participles in *-damos*, for their part, cannot have acquired their invariability only by virtue of the analogy of the verbal nouns in *-imos*. Their ultimate source is here assumed to have been a phonological merging, reshaped in a complex way; the role of *-imos* in this development was rather superficial. I fully recognise that this scenario had to take rather complicated

¹¹ Except perhaps for some Low Lithuanian dialects like those of Kalnalis and Laukuva, in which we find an invariable ending *-damies*.

side roads to reach its goal and there remain some areas of uncertainty in which the picture is not so bright, but what I aimed to achieve here is more to raise new research questions than to solve old problems.

POLINKIO NEKAITYTI SANGRAŽINIŲ DALYVIŲ IR VEIKSMAŽODINIŲ DAIKTAVARDŽIŲ ŽEMAIČIŲ TARMĖJE KILMĖ

Santrauka

Žemaičių tarmėje sangražiniai pusdalyviai ir veiksmažodiniai daiktavardžiai nelinksniuojami ir turi vienintelę galūnę *-damos* resp. *-imos*. Straipsnio tikslas – paaiškinti polinkį nekaityti šių formų, atspindintį unikalų žemaičių tarmės bruožą. Teigiama, kad polinkis nekaityti veiksmažodinių daiktavardžių su priesaga *-imos* atsiradęs dėl pirmykštės jų bevardės giminės, o pusdalyvių su *-damos* – dėl sudėtingų fonologinio sumaišymo ir analoginės kaitos procesų. Abiem atvejais polinkio nekaityti išlikimą nulėmė bendro pobūdžio sunkumai, susiję su sangražinių veiksmažodžių vardažodinių formų daryba.

BIBLIOGRAPHY

Ambrazas, Saulius 1993, *Daiktavardžių darybos raida* 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Ambrazas, Saulius 2011, *Būdvardžių darybos raida*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Ambrazas, Vytautas (ed.) 1997, *A Lithuanian grammar*, Vilnius: Baltos lankos.

Arumaa, Peeter 1933, *Untersuchungen zur Geschichte der litauischen Personalpronomina*, Tartu: K. Mattiesens Buchdruckerei.

Bader, Françoise 1974, *Suffixes grecs en -m-: recherches comparatives sur l'hétéroclisie nominale*, Genève, Paris: Droz, Minard, Champion.

Bammesberger, Alfred 1973, *Abstraktbildungen in den baltischen Sprachen*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.

BW – Krišjānis Barons, Henri Wissendorff, *Latuju dainas* 1–6, Jelgawa: Drawin-Drawneeka general-komisija, 1894–1915.

Bielenstein, August 1863, *Die lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen erklärend und vergleichend dargestellt* 1–2, Berlin: F. Dümmler's Verlagsbuchhandlung.

Blaumanis, Rūdolfs 1947, *Kopotī raksti*, Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.

Bretkūnas, Jonas 1991, *Postilla tatai esti Trumpas ir Prastas Ischguldīmas Euangelīu... Per Jana Bretkūna* (= Ona Aleknavičienė (ed.), *Jono Bretkūno POSTILĖ: studija, faksimilė ir kompaktinė plokštelė*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005).

Čiulda, Juozas 1855, *Krótkie pomysły o prawidłach grammatycznych języka żmudzkiego* (= Giedrius Subačius (ed.), *Juozas Čiulda. Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993).

Daukša, Mikalojus 1595, *Kathechismas* (= Vida Jakštienė, Jonas Palionis (eds.), *Mikalojaus Daukšos 1595 metų katekizmas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995).

Daukša, Mikalojus 1599, *Postilla Catholica* (= Jonas Palionis (ed.), *Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai*, Vilnius: Baltos lankos, 2000).

Endzelin, Janis 1923, *Lettische Grammatik*, Heidelberg: C. Winter's Univ.-Buchh.

Gäters, Alfreds, 1993, *Lettische Syntax. Die Dainas*, Frankfurt am Main: Lang.

Girdenis, Aleksas, Danutė Girdenienė (eds.) 1997, *1759 metų „Ziwato“ indeksas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Haspelmath, Martin 1995, The converb as a cross-linguistically valid category, in Martin Haspelmath, Ekkehard König (eds.), *Converbs in cross-linguistic perspective: Structure and meaning of adverbial verb forms, adverbial participles, gerunds*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1–56.

Hesselberg, Heinrich 1841, *Lettische Sprachlehre*, Mitau: Fr. Steffenhagen.

Jablonskis, Jonas 1922, *Lietuvių kalbos gramatika*, Kaunas: Švyturys.

Kabelka, Jonas 1975, *Latvių kalba*, Vilnius: Mintis.

Kazlauskas, Jonas 1968, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*, Vilnius: Mintis.

Kloekhorst, Alwin 2008, *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*, Leiden, Boston: Brill.

Kniga Nobažnistės Krikščioniszkos – Dainora Pociūtė (ed.), *Knyga nobažnystės krikščioniškos, 1653*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

KTŽ – *Kretingos tarmės žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011.

Laroche, Emmanuel 1956, Hittite *-ima-*, indo-européen *-mo-*, *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 52, 72–82.

Leskien, August 1881, Die Quantitätsverhältnisse im Auslaut des Litauischen, *Archiv für slavische Philologie* 5, 188–190.

Lukauskas, Kiprijonas 1797, *Pamokslas isz Prsakimu Diewa* (= Juozas Karaciejus (ed.), *Kiprijonas Lukauskas. Pamokslai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996).

Margarita Theologica 1600 – Guido Michelini (ed.), *Simono Vaišnoro 1600 metų Žemczuga Theologischka ir jos šaltiniai*, Vilnius: Baltos lankos, 1997.

Mažvydas 1547–1570 – Guido Michelini (ed.), *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

MLLVG – *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*, Rīga: Latvijas PSR zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1959–1962.

Mykolaitis-Putinas, Vincas 1933, *Altorių šešėly*, Kaunas: Sakalas.

Petit, Daniel 2010, *Untersuchungen zu den baltischen Sprachen*, Leiden: Brill.

Rainis, Jānis 1948, *Kopotī raksti 2*, Rīga: Zinātne.

Razanovaitė, Auksė 2014, *Lietuvių senųjų raštų klitiniai įvardžiai (XVI–XVIII a.)*, Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.

Rosenberg, Otto Benjamin Gottfried 1830, *Formenlehre der lettischen Sprache*, Mitau: Steffenhagen.

Schmalstieg, William R. 2000, *The historical morphology of the Baltic verb*, Washington: Institute for the Study of Man.

Sirvydas, Konstantinas 1629–1644, *Punktay Sakimu* (= Franz Specht (ed.), *Šyrwids. Punktay sakimu (Punkty kazań), Teil I. 1629, Teil II: 1644*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1929).

Sirvydas, Konstantinas 1643³, *Dictionarium trium linguarum* (= Jonas Kruopas (ed.), *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1979).

Skardžius, Pranas 1943, *Lietuvių kalbos žodžių daryba* (= Idem, *Rinktiniai raštai 1*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996).

Stender, Gotthard Friederich 1761, *Neue vollftändigere Lettifche Grammatik*, Braunschweig.

Stundžia, Bonifacas 1978, Dėl baltų *ō*-/*ā*-kamienų daiktavardžių gretybių, *Baltistica* 14(2), 112–119.

Stundžia, Bonifacas 1994, Daiktavardžio kamienų bei giminių variantai baltų kalbose (ide. ir bendroji baltų bei slavų kalbų leksika), *Baltistica* 27(2), 13–30.

Šatrijos Ragana 1969, *Sename dvare*, Vilnius: Vaga.

Tekorienė, Dalija 1987, Būdvardinių formų *gera, gražu* gramatinis statusas, *Kalbotyra* 38(1), 62–73.

Tumas-Vaižgantas, Juozas 1922, *Rinktiniai raštai 1*, Kaunas, Vilnius: Švyturys.

Upīts, Andrejs 1947, *Zaļā zeme*, Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.

Valeckienė, Adelė 1984, *Lietuvių kalbos gramatinė sistema: giminės kategorija*, Vilnius: Mokslas.

Valančius, Motiejus 1848, *Žemajtiu Wiskupiste*, Vilnius.

Valančius, Motiejus 1858, *Žiwataj Szwętuju*, Vilnius.

Valančius, Motiejus 1868a, *Vajku Kningiele*, Tilžė.

Valančius, Motiejus 1868b, *Giwenimaj Szwentuju Diewa*, Tilžė.

Vidugiris, Aloyzas 2004, *Zietelos lietuvių šnektas*, Vilnius: Presvika.

Vitkauskas, Vytautas 1976, *Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas*, Vilnius: Mokslas.

Zinkevičius, Zigmantas 1966, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.

Ziw – *Ziwatas Pona yr Diewa Musu Jezusa Christusa* (= Aleksas Girdenis, Petras Skirmantas (eds.), *1759 metų „Ziwatas“*; Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998).

Daniel PETIT

École normale supérieure

Centre d'Études Anciennes

45, rue d'Ulm

FR-75005 Paris

France

[*daniel.petit@ens.fr*]

Miguel VILLANUEVA SVENSSON

Vilnius University

THE ORIGIN OF THE DENOMINATIVE TYPE

LITH. *-áuti*, *-áuja*, OCS *-ovati*, *-ujǫ*

1. Baltic and Slavic share a denominative formation that can be exemplified by Lith. *draug-áuti*, *-áuja*, *-ãvo* “be friends” (: *draũgas* “friend”), OPr. inf. *dĩnkaut*, pres. 1 pl. *dĩnkaumai*, *dĩnkaumimai*, pret. *dĩnkowats*, *dĩnkauts* “thank” (: **dĩnkã* “thanks”, acc. sg. *dĩnckun*), Sl. **kup-ovãti*, **kup-ũje-* “buy” > OCS, ORu. *kupovati*, *kupujǫ*, SCr. *kupòvati*, *kùpujē-*, Čak. *kupovãt*, *kupũje-*, Slvn. *kupovãti*, *kupũje-*, Cz. *kupovati*, *kupuje-*, Ru. *-ovãt’*, *-ũju*, etc. (: **kupǫ* “buy, purchase”).

This formation is fairly productive in Lithuanian and all Slavic languages. That this was also the case in Old Prussian is evidenced by the fact that in this language, like in Old Church Slavonic, most examples are loan words (e. g. **dĩnkã* from OPol. *dzięka* “gratiarum actio”). The major exception is Latvian, where the type Lith. *-áuti*, *-áuja* has been lost (potentially inherited verbs in *-áuti* typically surface as verbs in **-óti*, **-ója*, e. g. Lith. *uogáuti* “collect berries” ~ Latv. *uõguõt*, *-uõju*).¹ In both Baltic and Slavic denominatives in *-áuti/-ovati* are made from nouns and adjectives of all possible stems. I simply refer to the standard grammars for more information.²

¹ Several authors have actually maintained that the East Baltic denominative suffix **-óti*, **-ója* (Lith. *-úoti*, *-úoja*, Latv. *-uõt*, *-uõju*) is genetically related to the type Lith. *-áuti*, OCS *-ovati*. The idea was relatively popular in the past (e. g. Bezenberger 1903, 193f.; Brugmann 1913, 220) and has been occasionally defended later (e. g. Kortlandt 1995; somewhat differently Vaillant 1966, 352f.). As I intend to argue at length elsewhere, the phonological development **-õu-* > Lith., Latv. *-uo-* that this theory implies is simply false (**-õu-* predictably yields Lith., Latv. *-ãu-*). See for the moment Villanueva Svensson 2013, 230f., 233f., with references.

² In addition to its main function as a denominative suffix *-áuti/-ovati* is also used for iteratives in Baltic (Lith. *klýkti*, *-ia* “shout” → *klýkauti* “shout (iter.)”) and for derived imperfectives in Slavic (OCS pf. *svkazati*, *svkazǫ* “point out” → impf. *svkazovati*, *svkazujǫ*). This is known to be a secondary innovation (imperfectives in *-ovati* are still

The identity of the Baltic and Slavic suffixes has never been in doubt: Lith. pres. *-áuja* = Sl. **-újj̥*, Lith. pret *-ãvo* = Sl. aor. **-ovax̣v̥*. The infinitive stem Sl. **-ov-a-ti* is usually considered a secondary import from the aorist, thus implying that Lith. *-áuti*, *-áuja*, *-ãvo* faithfully continues the Balto-Slavic paradigm. But if one prefers projecting the Slavic paradigm into Balto-Slavic and reconstructs a paradigm with a second stem in **-au-ā-* (inf. **-au-ā-tēi*, aor. **-au-ā-s-*) and not with an *ā*-aorist (inf. **-āu-tēi*, aor. **-au-ā-*), this would not alter the main problem: which Indo-European or Balto-Slavic formation would yield a denominative suffix of the shape Lith. *-áu-*, Sl. **-ú-* before consonants / Lith. *-ãv-*, Sl. **-ov-* before vowels?

2. The first idea that would come to every scholar's mind, to assume original denominatives from "normal" *u*-stems, has always been dismissed on two conclusive grounds: i) *u*-stem denominatives are regularly built to the zero grade of the suffix (e. g. Hitt. *šakruwe/a-* "water", Ved. *śatrūyāti* "be hostile", Gk. *δακρῶν* "weep", Lat. *metuō* "be afraid"), ii) this wouldn't explain the acute intonation of Lith. *-áuja*, Sl. **-újj̥*. The theory that dominated the field until more or less the middle of the 20th century was that we are dealing with original denominatives to PIE stems in **-ēu-*³ (type Gk. *ἵππεύς* "horseman") or **-ōu-*⁴ (e. g. Gk. *πάτρως* "father's brother", OPers. *dahayāuš* "land, country"), some scholars being undecided between both.⁵ Starting from **-ēu-je/o-* or **-ōu-je/o-* would account for the acute of the present stem Lith. *-áuja*, Sl. **-újj̥*,⁶ but everything else in this theory is problematic.

From a comparative perspective it cannot be emphasized enough that the type *ἵππεύς* is only found in Greek. The unmarked reading of this fact is either that it was an exclusive coinage of this branch or, if inherited, that it

marginal in Old Church Slavonic and Old Russian) and will be left out of consideration in what follows.

³ E. g. Vondrák 1924, 718; Meillet 1934, 228; Fraenkel 1950, 260; Arumaa 1985, 49.

⁴ E. g. Meillet 1902, 149; Brugmann 1913, 220; Stang 1942, 51, 173.

⁵ E. g. van Wijk 1926, 76¹; Nahtigal 1963, 121.

⁶ This statement entails accepting the view that PIE long vowels are reflected as acute long vowels in Balto-Slavic. If one prefers to follow the alternative view that PIE long vowels regularly acquired circumflex intonation, this would involve an additional argument against the **-ēu-/*-ōu-* theory. The issue cannot be pursued at greater length here.

had a marginal position in Indo-European.⁷ If one nevertheless goes on to postulate a class of *ēu*-nouns for an early stage of Balto-Slavic, an original present **-ēu-īe/o-* would not directly yield Lith. *-áuja*, Sl. **-úǰo* (one would expect Lith. *†-’áuja*, Sl. *†-’ujǰo*, with initial palatalization), whereas the preterit **-ēu-ā-* would have stayed as such (Lith. *†-éva*, Sl. *†-ěvaχv*). The Lithuanian preterit *-āv-o* and the Slavic aorist **-ov-a-χv* are usually explained as analogical to the present stem after this had become **-áu-īe/o-* via Osthoff’s law, but the former analogical depalatalization of the present is decidedly less easy to motivate. Note, in addition, that the sound change **-ǣuC- > *-’auC-* was a late process that probably took place independently in (East) Baltic and Slavic (the same holds true for Osthoff’s law).⁸ It seems unlikely that the same non-trivial analogy operated independently in both branches to yield virtually identical paradigms.

The “**-ōu*-theory” is equally problematic but for different reasons. The Indo-European pedigree of this formation is not in doubt. It is still preserved (although already quite rare) in Hittite and Old Iranian, and some items can be safely reconstructed to the parent language (**nek-ou-* “corpse”, **ph₂tr-ou-* “father’s brother”, **meh₂tr-ou-* “mother’s brother”, **dem-ou-* “slave” and some other).⁹ But whereas the Greek type *ἰππεύς* at least would provide a convenient starting point from both the semantic (cf. denominatives like *βασιλεύς* “king” → *βασιλεύω* “be king”) and formal points of view (if the type *ἰππεύς* really goes back to a non-ablauting suffix **-ēu-*), nouns like **nek-ou-* were inflected as amphikinetic stems **nek-ōu-/ *ḡk-ū-és* (cf. Hitt. nom. sg. *ḫarn-āu-š* “birthing chair”, gen. sg. *ḫarn-uw-aš*). It is difficult to imagine why the nom. sg. **-ōu(-s)* was selected as the derivational base of denominatives, but the major problem is that amphikinetic *u*-stems look like a reliquary class already in Indo-European. The few nouns we can reconstruct do not qualify as a reasonable source for a denominative suffix, and none of them is actually represented in Balto-Slavic. If one nevertheless takes

⁷ The origin of the type *ἰππεύς* cannot be discussed here. See Rix 1992², 147; Schindler 1976; Widmer 2008, 626f.; de Vaan 2009, 207 for different proposals.

⁸ See Villanueva Svensson (fthc.), § 1, with references, for the development of **ǣu* in Balto-Slavic assumed in the text.

⁹ See Weitenberg 1984, 221ff., 264ff., 352ff., 367ff. for a dossier of the Hittite facts and Beekes 1985, 85ff. for those of Avestan and Old Persian. Recent discussion of the Indo-European amphikinetic *u*-stems includes Widmer 2008; Rau 2011.

the unlikely step to postulate a class of $\bar{o}u$ -nouns for an early stage of Balto-Slavic (with generalization of $*\bar{o}u-$ through the whole paradigm), the present stem Lith. *-áuja*, Sl. $*\bar{ú}j\varrho$ would pose no problems, but the aorist would still have to be accounted for as analogical. We will return to the aorist below (§ 3). For the time being it will be enough to observe that the existence of a Balto-Slavic \bar{a} -aorist $*\bar{o}\check{u}-\bar{a}$ is simply unexpected under the $*\bar{o}u$ -theory.

In spite of its relative popularity, I conclude that the “ $*\bar{e}u$ -/ $*\bar{o}u$ -theory” has very little to recommend itself. Other proposals never acquired such a broad acceptance. Only for completeness do I mention here the earlier views of Brugmann (1892, 1133f.), according to whom we are dealing with original denominatives to nouns in $*\bar{e}-\mu o-$, $*\bar{e}-\mu\bar{a}-$, and Bezenberger (1903, 193¹), who started from a u -stem loc. sg. $*\bar{o}u$.¹⁰ Machek (1937, 277) identified the Slavic passive participle *cěl-ov-anъ* with the Vedic type *tak-av-āna-*. The whole paradigm was then back formed to *cěl-ov-anъ* on the model of other verbs with inf. *-ati* : pass. ptcp. *-anъ*. The acute intonation was analogically taken from denominatives in $*\bar{á}ti$, $*\bar{é}ti$, etc. But leaving aside the vast analogy that this theory requires, the Vedic type *tak-av-āna-* is a very rare type found almost exclusively among proper nouns (cf. Debrunner 1954, 275). There is no reason to project it back into Proto-Indo-Iranian and even less to suppose that it continues a complex suffix conglomerate $*\bar{e}u\text{-}eh_2\text{-}no-$. Vaillant attempted two different approaches to the type *-áuti/-ovati*: i) from denominatives to “normal” u -stems in $*\bar{u}-\check{i}e/o-$ (cf. Ved. *śatrūyāti*, Gk. aor. $\epsilon\delta\acute{\alpha}\kappa\upsilon\sigma\alpha$), latter replaced by an alternation pres. $*\bar{e}u-\check{i}e/o-$: inf.-aor. $*\bar{u}-$ (on the model of the type OCS *pъsati*, *piše-*), with final generalization of the vocalism of the present stem (Vaillant 1942, 157f.); ii) from denominatives to \bar{u} -stems (i. e., uh_2 -stems) in $*\bar{u}h_2-\check{i}e/o-$ > $*\bar{u}-\check{i}e/o-$, with a subsequent development essentially identical to the one just sketched (Vaillant 1966, 354). But even granting the first step $*\bar{u}-\check{i}e/o-$ / $*\bar{u}h_2-\check{i}e/o-$ (the suffix length

¹⁰ Bezenberger’s suggestion bears a strange resemblance to some recent “delocative” approaches to the type $\iota\pi\pi\epsilon\upsilon\varsigma$ and the amphikinetic u -stems (Widmer 2008; de Vaan 2009). As far as the Balto-Slavic denominative type *-áuti/-ovati* is concerned, it is difficult to imagine how such an approach could actually work. Continuing with the “decasuative” approach, a possibility that has never been entertained is to start from an instrumental $*\bar{e}u\text{-}h_1$. But leaving aside the fact that the Balto-Slavic instr. sg. of the u -stems was $*\bar{u}\text{-}mi$, it is well known that only $*\bar{u}\text{-}h_1$ and $*\bar{u}\text{-}eh_1$ can be reconstructed to the parent language (including the proterokinetic u -stems).

of *śatrūyāti*, ἐδάκρῳσα is clearly language specific), the secondary introduction of a full grade in the present stem is difficult to understand (why should primary verbs like *p̄sati*, *piše-* have exercised any influence?). In addition, Vaillant's approach has to face similar formal problems to those of the “*-ēu-theory”:

3. To sum up, none of the proposed accounts of the denominative type *-áuti/-ovati* is even remotely acceptable. The skepticism of scholars like Stang (1966, 366) or Aitzetmüller (1978, 216ff.) is thus more than justified and probably represents the current *communis opinio* (I am not aware of a new proposal since Vaillant and the origin of the type *-áuti/-ovati* is usually simply left unaccounted for). It may be convenient at this point to highlight the main points on which my own proposal will be made:

- i) As already stressed by Stang (1966, 366), the only *lautgesetzlich* way to reconcile the allomorphs pres. Lith. *-áu-ja*, Sl. **-ǔ-jǫ* / aor. Lith. *-āv-o*, Sl. **-ov-a-xv* is an early Balto-Slavic suffix of the shape **-aǫH-* or **-oǫH-*. Our first goal should thus be to find a plausible candidate of precisely this structure.
- ii) The Lithuanian preterit *-āv-o* and the Slavic second stem in **-ov-a-* clearly point to a Balto-Slavic *ā*-aorist or to a second stem in **-ā-*. Baltic is ambiguous as a consequence of the general restructuring of its preterit system, but in Slavic this stands in overt contradiction to the morphology of *all* denominative stems ending in a vowel (OCS *-jǫ*, *-i-ti*, *-i-xv*; *-ě-jǫ*, *-ě-ti*, *-ě-xv*; *-a-jǫ*, *-a-ti*, *-a-xv*). The closest *comparandum* is the (rare) Slavic denominative type *glaglol-jǫ*, *glagol-ati* “speak” (: *glagolъ* “word”). It would be desirable that an account of *-áuti/-ovati* could integrate the peculiar aorist stem as well.
- iii) Finally, the type *-áuti/-ovati* is simply there as far back as we can trace Balto-Slavic and the previous observations only highlight its antiquity. The absence of a conceivable source in Balto-Slavic combined with its obvious antiquity, I believe, allow us to operate with Indo-European elements that have otherwise been lost in Baltic and Slavic.

4. What all theories surveyed in § 2 have in common is the assumption that the origin of the type *-áuti/-ovati* must be sought in some subtype of the Indo-European *u*-stems. This is of course perfectly reasonable. False segmentation from a nominal stem is the first (and usually the only) place where we would look for the origin of a new denominative suffix. But when

all possible variants of the “*u*-stem approach” turn out to be so prohibitively problematic, I think we are entitled to attempt a different, less standard approach. In brief, I propose seeing in *-áu-ti/-ov-a-ti* not a nominal suffix, but a verbal root, more specifically the root **h₂eu_h1-* of Ved. *ávati* “help”, Lat. (*ad*)*iuuāre* “id.”, *auēre* “desire”, etc.

That verbal roots can become derivational suffixes is by no means surprising. Among the old Indo-European languages one can mention almost transparent nominal suffixes like **-h₃k^w-o-*, **-h₂ŋk-*, **-ĝn(h₁)-o-*, **-pl(h₂)-o-*, **-b^hu(H)-o-*, **-b^h(h₂)-o-*, or **-h₁g^w-* (see e. g. Balles 1999, 9ff.; Pinault 2000, 94ff. for a brief treatment), not to mention less clear cases in the parent language itself (e. g. Hoffmann’s suffix) or similar developments in the modern languages (Germ. *-schaft*, etc.). Closer to our present problem, it is well known that Latin denominatives in *-ĭgāre* and *-cināre* underwent a certain expansion starting from nominal compounds with second element **-ag-* (probably still **-h₂ĝ-* or **-h₂g-*, cf. Dunkel 2000), **-can-* (: *agō*, *-ere* “drive”, *canō*, *-ere* “sing”; see e. g. Benedetti 1988, 196ff., with references). An even closer parallel is provided by the extremely productive Old Irish denominative suffix *-(a)igithir*, *-(a)igidir* and its Brittonic cognates, ultimately going back to compounds with second element **-sag-* “the act of seeking” (PIE **seh₂g-* “track; seek”, LIV, 520), cf. Joseph (1987, 154ff.).

There is thus no obstacle from a typological perspective. Our next task will be to see how such an approach may work in the concrete case of Bl.-Sl. *-áuti/-ovati*.

5. The reconstruction of the root as **h₂eu_h1-* (following García Ramón 1996; Pinault 2006, 389ff.) requires some emphasis in view of LIV’s reconstruction **h₁euH-* “helfen, fördern” (LIV, 243) and of the fact that part of the material that the LIV includes under a different root **h₂eu-* “genießen” (LIV, 274) in my opinion belongs here as well.

LIV’s reconstruction of the initial laryngeal as **h₁°* depends exclusively on Puhvel’s inclusion of the obscure Hitt. *iyawa-* “?” in the set (Puhvel 1984, 353), which is extremely dubious (see the criticism of Melchert *apud* Pinault 2006, 397). The evidence included under LIV’s “**h₁euH-*” is ambiguous as far as the identification of the laryngeals is concerned (Ved. *ávati* “helps, favors”, *avitár-* “helper”, *ūtí-* “help, support”, etc., Lat. (*ad*)*iuuō*, *-āre* “help” < **Hi-H(e)uH(-e/o)-*, OIr. *conóí* “protect” < **au-ī-* < **Hou(H)-éje/o-*), but Gk. Dor. *ἄιτᾶς* “eromenos” (< **au-ītās*), Hom. *ἐνήης* “kind” (< **en-āués-*,

with compound lengthening) are perfectly compatible with a meaning “support, help”, must depend on an old s-stem cognate with Ved. *ávas-*, Av. *auuah-* “help, support”, and clearly imply initial $*h_2^\circ$. Pinault’s attractive etymology of Gk. ἄ(φ)εθλον “prize of a contest” < $*h_2euh_1-d^hlo-$ (Pinault 2006, 397ff.) simply proves the reconstruction $*h_2euh_1-$ to which García Ramón (1996, 45) had already arrived. The rest of the evidence (which the LIV mostly includes under a weakly grounded root $*h_2eu-$) is eminently compatible with $*h_2euh_1-$ (note the pervasive initial a°): Lat. *auēō*, *-ēre* “desire” (< $*Hou(H)-éie/o-$), *avidus* “desirous”, *auārus* “miser; greedy”, Ved. *ávayas*, *ávayat* “ate” (suppletive 2/3 sg. imperfect of *átti* “eats”), *avasá-* “food”, *aviṣyú-* “greedy”, *aviṣyá-* “greediness”. To these can be added a number of more isolated nominals: W. *ewyllys*, OBret. *aiul*, Corn. *awell* “will” (< $*a_{iis}lo-$), Go. *awi-liuþ* “thanks”, *awi-liudon* “thank”, Arm. *awiwn* “lust”. Note that Ved. *aviṣyú-*, *aviṣyá-* are best explained as continuing a weakened stem $*HáuH-s-$ of the s-stem In.-Ir. $*HáuH-as-$ < PIE $*h_2éuh_1-es-$ (Ved. *ávas-*, Gk. ἐνηής), as per Litscher (2007, 111), and that the problematic *-ā-* of Lat. *auārus* can have been “normalized” from $*a_{i}ǎro-$ < $*h_2(e)uh_1-ro-$ on the model of *amārus*, *clārus*, *cārus*, etc.

Put it otherwise, there is every reason to join LIV’s “ $*h_1euH-$ ” and “ $*h_2eu-$ ” under a common root $*h_2euh_1-$. The complex semantics of its derivatives were satisfactorily explained by García Ramón (1996, 42ff.): the *Grundbedeutung* /give preference, appreciate/ was realized as [help, favor] with animate objects, as [be pleased with, prefer] with inanimate objects. Meanings like “desire”, “be eager” are easily understood secondary developments of the latter.

6. Turning back to *-áuti/-ovati*, the root $*h_2euh_1-$ provides a source for the suffix $*-a/o_{i}H-$ that the Balto-Slavic internal evidence actually demands. There are two ways in which this may have happened: i) univertation, ii) denominatives from compounds with root noun as the second member.

6.1. Univertation.

The Indo-European *averbo* of the root $*h_2euh_1-$ can be reconstructed with a reasonable degree of certainty. The Vedic *iṣ-*aorist *ávīt* “helped” no doubt rests on an inherited root aorist $*h_2éuh_1-t$. Lat. *(ad)iuuāre* “help” clearly continues a reduplicated present, in spite of some uncertainties in the details. It is the best candidate for continuing the Indo-European present of this root. A PIE iterative $*h_2ouh_1-éie/o-$ seems also very reasonable in view of its

presence in three branches (Lat. *auēre*, OIr. *conóí*, Ved. *ávayat*). The Indo-Iranian thematic present Ved. *ávati*, GAv. *auuāmī* may or may not be old. In principle it could be a displaced aorist subjunctive (OIr. *conóí* does not continue a thematic present, cf. García Ramón 1996, 42, with references).

If the primary verb was preserved in early Balto-Slavic, the root aorist **h₂éuh₁-t* would be expected to surface as a full-grade aorist of one or another sort: root aor. **HauH-t*, s-aor. **HauH-s-t*, or *ā*-aor. **HauH-ā-t*. Although the *ā*-aorist seems to be originally linked to present roots, it was probably extended to some aoristic roots with a *ie/o*-present at an early date (e. g. OCS *pъsati*, *pišŕ* “write”, Lith. *piěšti*, *-ia* “draw”, to the aoristic root **peik-*, LIV, 465f.).¹¹ Sooner or later the PIE reduplicated present **h₂i-h₂(e)uh₁(-e/o)-* would have been replaced with a different present stem, a *ie/o*-present **HauH-ie/o-* being the likeliest candidate. Although all this is a matter of (educated) guess, it is conceivable that early Balto-Slavic possessed a paradigm pres. **HauH-ie/o-*, aor. **HauH-ā-*, inf. **HauH(-ā)-tēi*, i. e., a paradigm identical to that of the denominative type *-áuti/-ovati*.

Within this approach one would further assume that the putative Bl.-Sl. **HauH-* entered into some frequent collocations that eventually became fixed phrases with concomitant bleaching of the meaning of the primary verb. Thus, a collocation like **d^hroug^hom HauH₂oH* “I help/support/desire friend” (*vel sim.*) would have become a fixed phrase with a meaning essentially similar to “I am friends, I am on friendly terms, I keep company (with)”, the actual meaning of Lith. *draug-áuti*.¹² In due time, perhaps when the primary verb was being lost or was already lost, some phrases like **d^hroug^hom HauH₂ie/o-* would be unverbated as **d^hroug^hHauH₂ie/o-* and further reanalyzed as **d^hroug^h-HauH-₂ie/o-*. At this point the language acquired a new denominative suffix that actually enjoyed a notorious success.

If this is what really happened some questions immediately arise. One may ask what happened with the *-om* of the hypothetical **d^hroug^hom HauH₂ie/o-*, but truncation phenomena of this sort are common among grammaticaliza-

¹¹ I cannot here devote the necessary space to argue for the assumptions on the early development of the Balto-Slavic verbal system made in the text, see Villanueva Svensson 2011.

¹² The choice of **d^hroug^h-o-* “friend” (Lith. *draūgas*, OCS *drugb*) as an example is purely formulaic. The original core of *-áuti/-ovati* denominatives cannot be recovered from the available data.

tion processes like the one we are discussing. In my view a more serious objection (needless to say, in addition to the purely hypothetical nature of the whole process) is the apparent absence of reasonable parallels. Univerbation is by no means a rare process, but it is mostly found as a source of secondary tense suffixes (Italic **-βā-*imperfect, Germanic weak preterit, etc.). As such, the process demands the use of the verb as an auxiliary, which can hardly have been the case with **h₂eu_h₁-*. The lack of parallels among the old Indo-European languages needs not be overrated, but all in all the “univerbation approach” is slightly less likely (or, rather, less controllable) than the one to be studied immediately.

6.2. Compounds with root noun as the second member.

The main advantage of this approach is that it is actually paralleled among cognate languages (see above § 4). In addition, it dispenses with the necessity to determine the paradigm that **h₂eu_h₁-* may have displayed in early Balto-Slavic, as all we need is the existence of a primary verb from which a root noun **^oHauH-* could be extracted. Even this is perhaps not completely necessary, as we could simply start from a small number of inherited compounds.

Within this approach, then, a compound **d^hroug^ho-HauH-* “friend helper/supporter/desirer” or “the act of helping/supporting/desiring friend” (*vel sim.*) would have served as the basis of a denominative **d^hroug^ho-HauH-je/o-*. In due time the original meaning would have been weakened into something like “be friends (with)” (alternatively, the semantic bleaching could have occurred already with the compound **d^hroug^ho-HauH-*). The subsequent extraction of **-HauH-je/o-* as a denominative suffix would have been natural after the primary verb of the root **h₂eu_h₁-* had been lost and, conceivably, after *Wurzelkomposita* like **d^hroug^ho-HauH-* went out of use. There remain just a couple of formal issues to comment on.

The original morphology of the putative root noun cannot be determined with certainty. Nor is this actually necessary, as both full grade **^oh₂eu_h₁-* (> **^oHauH-*) and *o*-grade **^oh₂ou_h₁-* (> **^oHouH-*) would have ended up as *-áu-ti/-ov-a-ti* anyway. Zero grade **^oo-h₂uh₁-* is probably not excluded either, through it is not completely certain what the regular outcome of aor. **-o-HuH-ā-* would be. In addition, **^oo-h₂uh₁-* would dispense with the problem of accounting for the deletion of the stem vowel of **d^hroug^ho-HauH-je/o-* that the suffix Lith. *-áu-ja*, Sl. **-ú-jǫ* apparently demands (through, once

again, it is not completely certain that they cannot be *lautgesetzlich* from *-o-HauH-je/o-). But perhaps there is no problem at all. The Indo-European principle that the stem vowel is not deleted before suffixes (Schindler 1976, 351) was clearly not maintained in Balto-Slavic, where the stem vowel is systematically deleted before suffixes beginning with a vowel. Once the language had acquired a denominative suffix *-áŭ-C°/*-aŭ-V°, it was only expected that it would be directly added to the last consonant before the stem vowel, as in Lith. *úoga* “berry” → *uog-áuti* “collect berries”, OCS *milb* “pitiable” → *mil-ovati* “feel pity”, etc. The process was doubtless supported by all other denominatives beginning with a vowel.

As for the *ā*-aorist (or the second stem in *-ā-), we have already observed that the Slavic denominative type *glaglol-jŕ*, *glagol-ati* is the only *comparandum* one can find among the Baltic and Slavic denominative formations.¹³ One may suppose, for instance, that denominatives with plain *-je/o- (unlike the more complex suffixes *-e-je/o-, *-ah₂-je/o-, *-ch₁-je/o-, *-oh₁-je/o-) selected the *ā*-aorist when the need was felt to provide every verb with a full paradigm. This seems the best option to me (although, unfortunately, it can hardly be controlled) and implies that the paradigm pres. *-(H)auH-je/o-, aor. *-(H)auH-ā- was formed at a fairly early date, but already with exclusive Balto-Slavic morphology (although the Indo-European background of the Balto-Slavic *ā*-aorist remains unclear, the aorist type itself is a reality as far back as we can trace this language family).

Finally, a note on the semantics is perhaps in order. Denominatives from compounds with a root noun as the second member are admittedly uncommon, but something similar to the process we have described clearly took place in the prehistory of Italic (Lat. *-īgāre*, *-cināre*) and Insular Celtic (OIr. *-(a)igithir*). Occasional denominatives of the same structure can be found in other languages as well, e. g. Gk. χέρ-νιψ “lustral water” → χερνίπτουμαι “wash one’s hands with holy water”, Ved. *go-pā-* “(cow-)protector” → *gopāyāti* “protect”, both quoted by Joseph (1987, 155f.). If Lat. *agere* “drive” and *cannere* “sing” could qualify as the source of second compound members that

¹³ Among the Baltic primary *ia*-presents one encounters a number of original denominatives (e. g. *švęsti*, *šveńčia* “celebrate” ← *šveńtę* “holiday”, *šveńtas* “holy”). It must remain a task for the future to determine whether we are dealing with the Baltic pendant of the Slavic type *glagolati*, *glagloljŕ* or with original denominatives in *-yti*, *-ia* (: OCS *-i-ti*, *-jŕ* < PIE *-je/o-).

eventually became autonomous denominative suffixes, I don't see any reason why the root **h₂eu_h₁-* could not qualify as well. It is surely relevant to observe that the roots **seh₂g-* “track, seek” (OIr. *-(a)igithir*) and **peh₂-* “protect, herd” (although not exactly comparable, note that *go-pá-*, *gopāyá-* gave rise to a neo-root *gop-/gup-* “protect” in Vedic, cf. Mayrhofer EWAia 1, 499f.) present meanings partially similar to the attested meanings of **h₂eu_h₁-*.

7. To sum up, the seemingly straightforward notion that the denominative type Lith. *-áuti*, *-áuja*, OCS *-ovati*, *-ujǫ* is based on some subtype of the PIE *u*-stems has repeatedly proven unfruitful. As an alternative that actually explains the formal properties of the suffix I propose that the type Lith. *-áuti*, OCS *-ovati* goes back to the verbal root **h₂eu_h₁-* “give preference, appreciate”. It became a denominative suffix either through univerbation or, more likely, through resegmentation of denominatives from compounds with a root noun of **h₂eu_h₁-* as the second member. The latter development is actually attested as a source of new denominative suffixes in other Indo-European languages.

DENOMINATYVINIO VEIKSMAŽODŽIŲ TIPO

LIE. *-áuti*, *-áuja*, S. SL. *-ovati*, *-ujǫ* KILMĖ

Santrauka

Tradicinė idėja, kad denominatyvinio veiksmažodžių tipo lie. *-áuti*, *-áuja*, s. sl. *-ovati*, *-ujǫ* priesaga kilo iš denominatyvinių veiksmažodžių, padarytų iš kažkokio ide. *-u-* kamieno tipo, yra pernelyg problemiška ir nepaaiškina priesagos *-áuti/-ovati* formos (lie. *-áu-*, sl. **-ú-* prieš priebalsius / lie. *-āv-*, sl. **-ov-* prieš balsius). Kaip alternatyva yra siūlymas kildinti lie. *-áu-ti/-ov-a-ti* iš ide. veiksmažodinės šaknies **h₂eu_h₁-* (s. i. *ávati* „gelbėti“, lot. (*ad*)*iuuāre* „t. p.“; *auēre* „trokšti“ ir kt.). Denominatyvinė bl.-sl. priesaga **-HauH-je/o-* atsirado arba per univerbaciją iš frazeologizmų su **HauH-* arba, veikiausiai, iš denominatyvinių veiksmažodžių, išvestų iš sudurtinių žodžių su antruoju dėmeniu **^oH(a)uH-*. Pastarasis procesas turi gerų paralelių kitose ide. kalbose.

REFERENCES

- Aitzetmüller, Rudolf 1978, *Altbulgarische Grammatik als Einführung in die slavische Sprachwissenschaft*, Freiburg: Weiher.
- Arumaa, Peeter 1985, *Urslavische Grammatik 3: Formenlehre*, Heidelberg: Carl Winter.
- Balles, Irene 1999, Lateinisch *sanguis* “Blut”, in Heiner Eichner, Hans Christian Luschützky (eds.), *Compositiones Indogermanicae in memoriam Jochem Schindler*, Prague: Enigma Corporation, 3–17.
- Beekes, Robert S. P. 1985, *The origins of the Indo-European nominal inflection*, Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck.
- Benedetti, Marina 1988, *I composti radicali latini. Esame storico e comparativo*, Pisa: Giardini.
- Bezenberger, Adalbert 1903, Über das lange *i* einiger Ableitungs-Elemente, in Γεργας. *Abhandlungen zur indogermanischen Sprachgeschichte August Fick zum siebenzigsten Geburtstage gewidmet von Freunden und Schülern*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 153–214.
- Brugmann, Karl 1892, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* 2(2), Strassburg: Trübner.
- Brugmann, Karl 1913, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* 2(3), 2. Bearbeitung, Strassburg: Trübner.
- Debrunner, Albert 1954, *Altindische Grammatik* 2(2): *Die Nominalsuffixe*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Dunkel, George E. 2000, Latin verbs in *-igāre* and *-īgāre*, in Michaela Ofitsch, Christian Zinko (eds.), *125 Jahre Indogermanistik in Graz*, Graz: Leykam, 87–99.
- Fraenkel, Ernst 1950, Zum baltischen und slavischen Verbum, *Zeitschrift für slavische Philologie* 20, 236–320.
- García Ramón, José Luis 1996, Lat. *auēre* “desear”, (*ad*)*iuuāre* “ayudar” e IE **h₂euh₁-* “dar preferencia, apreciar”, in Alfred Bammesberger, Friedrich Heberlein (eds.), *Akten des VIII. internationalen Kolloquiums zur lateinischen Linguistik*, Heidelberg: Winter, 32–49.
- Joseph, Lionel S. 1987, The origin of the Celtic denominatives in **-sag-*, in Calvert Watkins (ed.), *Studies in Memory of Warren Cowgill (1929–1985): Papers from the Fourth East Coast Indo-European Conference*, Berlin, New York: de Gruyter, 113–159.
- Kortlandt, Frederik 1995, Lithuanian verbs in *-auti* and *-uoti*, *Linguistica Baltica* 4, 141–143.
- Litscher, Roland 2007, Κρέας, *kraviḥ* and the original nom.-acc. sg. of the IE s-stem neuters, in George Coulter, Matthew McCullagh, Benedicte Nielsen, Antonia Ruppel, Olga Tribulato (eds.), *Greek and Latin from an Indo-European Perspective*, Cambridge: Cambridge Philological Society, 107–120.

LIV – *Lexicon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstambildungen*, unter Leitung von Helmut Rix und der Mitarbeit vieler anderer bearbeitet von Martin Kümmel, Thomas Zehnder, Reiner Lipp, Brigitte Schirmer. Zweite, erweiterte und verbesserte Auflage bearbeitet von Martin Kümmel und Helmut Rix, Wiesbaden: Reichert, 2001.

Machek, Václav 1937, Zur Herkunft der slavischen Verbalklasse auf *-ujǰ/-ovati*, *Zeitschrift für slavische Philologie* 14, 272–278.

Mayrhofer EWAia – Manfred Mayrhofer, *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen* 1–3, Heidelberg: Winter, 1986–2001.

Meillet, Antoine 1902, *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave* 1, Paris: É. Bouillon.

Meillet, Antoine 1934, *Le slave commun, seconde édition revue et augmentée avec les concours de A. Vaillant*, Paris: Champion.

Nahtigal, Rajko 1963, *Slavjanske jazyki*, Moskva: Izdatel'stvo inostrannoĭ literatury [Russian translation of *Slovanski jeziki*, druga, popravljena in pomnožena izdaja, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1952].

Pinault, Georges-Jean 2000, Védique *dámūnas-*, Latin *dominus* et l'origine du suffixe de Hoffmann, *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 95, 61–118.

Pinault, Georges-Jean 2006, Compétition poétique et poétique de la competition, in Georges-Jean Pinault, Daniel Petit (eds.), *La langue poétique indo-européenne. Actes du Colloque de travail de la Société des Études indo-Européennes (Indogermanische Gesellschaft/Society for Indo-European Studies), Paris, 22–24 octobre 2003*, Leuven, Paris: Peeters, 367–411.

Puhvel, Jaan 1984, *Hittite Etymological Dictionary 2: E, I*, Berlin, New York: de Gruyter.

Rau, Jeremy 2011, Indo-European kinship terminology: **ph₂tr-ou-*, **ph₂tr-ū-* and its Derivatives, *Historische Sprachforschung* 124, 1–25.

Rix, Helmut 1992², *Historische Grammatik des Griechischen*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Schindler, Jochem 1976, On the Greek type *ἰππεύς*, in Anna Morpurgo Davies, Wolfgang Meid (eds.), *Studies in Greek, Italic, and Indo-European Linguistics offered to Leonard R. Palmer on the occasion of his 70. birthday June 5, 1976*, Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck, 349–352.

Stang, Christian S. 1942, *Das slavische und baltische Verbum*, Oslo: Dybwad.

Stang, Christian S. 1966, *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.

de Vaan, Michiel 2009, The derivational history of Greek *ἰππος* and *ἰππεύς*, *Journal of Indo-European Studies* 37, 198–213.

Vaillant, André 1946 (rev.), Christian S. Stang, Das slavische und baltische Verbum, 1942, *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 42(2), 154–158.

Vaillant, André 1966, *Grammaire comparée des langues slaves 3: Le verbe*, Paris: Klincksieck.

van Wijk, Nicolaas 1926, Zu den slavischen und baltischen Präteritalstämmen auf *-ā-*, *-ē-*, *Tauta ir Žodis* 4, 67–84.

Villanueva Svensson, Miguel 2011, The origin of the type Lith. *bliáuti*, *bliáuja*, Latv. *bļaūt*, *bļaūju* in a Balto-Slavic perspective, *Baltistica* 46, 201–223.

Villanueva Svensson, Miguel 2013, Two Baltic irregular preterites: Lith. *dāvė* “gave”, *ėmė* “took”, *Baltistica* 48, 225–244.

Villanueva Svensson, Miguel (fthc.), Depalatalization in the *ia*-presents of the *u*-series of ablaut.

Vondrák, Václav 1924, *Vergleichende slavische Grammatik 1: Lautlehre und Stammbildungslehre, Zweite stark vermehrte und verbesserte Auflage*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Weitenberg, Joseph Johannes Sicco 1984, *Die hethitischen u-Stämme*, Amsterdam: Rodopi.

Widmer, Paul 2008, Drei griechische **-ōu*-Stämme, in Brigitte Huber, Marianne Volkart, Paul Widmer (eds.), *Chomalangma, Demawend und Kasbek. Festschrift für Roland Bielmeier zu seinem 65. Geburtstag*, Halle (Saale): International Institute for Tibetan and Buddhist Studies, 615–630.

Miguel VILLANUEVA SVENSSON

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius

Lithuania

[*Miguel.Villanueva@flf.vu.lt*]

Norbert OSTROWSKI
 Adam Mickiewicz University in Poznań

ONCE AGAIN ON THE POSTPONED NEUTER PRONOUN *-ti* ‘THIS’

This paper aims to point to two new instances of the postponed neuter pronoun *-t(i)* ‘this’ – instances overlooked earlier by Ostrowski (*forthcoming*). On the basis of new data I hope to strengthen the thesis that in Lithuanian there existed the enclitic pronoun *-ti*, which comes from the monophthongisation of the neuter pronoun *-tai*, i. e. **-tai > -tie > -ti > -t*. In section 1 I shall address a few issues regarding the development of the postponed neuter pronouns *-tai* and *-kai* in Lithuanian. Section 2 discusses the origin of the Lithuanian presentative particles *aĩskat*, *tàskat* and *šĩskat* ‘behold’, ‘here is’, ‘look over there’. In determining their etymology, I start from Petit’s (2010) description. In section 3, I shall try to explain the twofold shape of the Old Lithuanian connective *idanti / idante* ‘in order to’. The article ends with remarks on the origin of the Lithuanian adverb *čią* ‘here’ (section 4).

1. On the allomorphs *-tai-g(i) : -t#* and *-kai-g(i) : -k#* in Lithuanian

Ostrowski (*forthcoming*) has described the conditions in which the allomorphs *-tai-g : -t#* and *-kai-g : -k#* arose in the Lithuanian adversative conjunction *bèt* ‘but’ and the particle *jùk* ‘after all’. The distribution of *-tai-* and *-t* (and *-kai-* / *-k*) is complementary, i. e. *-tai-* (and *-kai-*) appears in stressed position before the focus particle *-g(i)*, whereas *-t* (/ / *-k*) appears in word-final position (*-#*), cf.:

OLith. *beltai-g : beti* (hapax) / *bèt’ / bèt* ‘but’¹,
 and respectively:

¹ All the variants come from Daukša’s *Postill*, cf. 1x <Bėti> (DP 336, 21). The notation <betáig> points to OLith. *beltai-g*, e. g. DP 521, 52. On the origin of the Lith./Latv. *bet* ‘but’ see Hermann 1926, 335–6; Fraenkel 1962–1965, 41; Nau, Ostrowski 2010, 21; Ostrowski 2011.

OLith. *julkai-g* : **juki* / *jùk'* / *jùk* 'after all'.

In Old Lithuanian texts *jùk* was recorded in three variants:

- a) *julkai-g*, cf. *iukáig* from Daukša's *Postilla* (1599),
- b) *juk'* / *juk* – also in Daukša's *Postilla* (1599),
- c) (*hapax legomenon*) *juki-g* from Morkūnas' *Postilla* (1600), cf. LKŽ 4, 374.

The *hapax* <jukag>, which is quoted by some authors (Fraenkel 1962–1965, 196; Smoczyński 2007, 236; LKŽ 4, 374) and documented in *Summa (...) Ewangeliv* (1653), is, actually, a typo instead of the common *jukaig* and therefore cannot be borne in mind (Hermann 1926, 244).

The shape <juk'> is relatively frequent in Daukša's *Postilla* (1599), e. g. *O iuk' parašîta*: 'A wszak napisano' (DP 226₄₇) 'One has been written, is it not?'. Daukša used an apostrophe to mark the palatalisation of the final consonants, cf.:

- a) dat. sg. pronoun <man'> 'me' (e. g. DP 169₁₁) : <Mánig> (DP 287₂₆),
- b) imperative form <eik'> 'go' (e. g. DP 355₃) : OLith. *eiki*,
- c) preposition <ik'> 'to' (e. g. DP 144₃₀) alongside <iki> (DP 177₃₄).

Equations of the type <ik'> : <iki> allow us to reduce the variant <juk'> to the older **juki*, testified directly in <jukig> (Morkūnas' *Postilla* 1600). The shape *jukai-g* is preserved in Daukša's *Postilla*, cf. notations <iukáig> and <Iukáig> (DP 111₄₋₅; DP 242₁₂; and DP 468₄₆). The superposed acute in <iukáig> indicates stress, so conditions for the proclitic shortening *juo-* > *ju-* existed. This fact, in turn, let us find a way to retrace the older shape of the particle *jùk* 'after all' as **juo-|kai* 'particularly when', a conflation of the intensifying sentence adverb *juo* 'especially, even more' and the connective *kai* 'when', cf. *juoba, kad* (1) in contemporary Lithuanian:

- (1) *Ar nemanai mesti to pavojingo amato – júoba, kad taip senas?* (LKŽ 4, 389)
'Do you not think about quitting this dangerous craft, **particularly as** you are so old?'

However, the question of how to explain the difference *ju-kai-g* : **ju-ki* arises. Bearing in mind that *-tai-* / *-kai-* appear in stressed position before the focus particle *-g(i)*, whereas *-t* / *-k* appear in word-final position (*-#*), Ostrowski has assumed the monophthongisation of the diphthong /ai/, i. e.:

**juo-|kai* > **juo-|kie* > **ju-ki* > *jùk'* (accent retraction + apocope /i/)² > *jùk*.

In this way we gain a brilliant parallel for the change:

**be-|tai* ‘and this’ > **beltie* > *beti* > *bèt'* (accent retraction + apocope /i/) > *bèt*.

The hapax *jukig* may be explained easily as a secondary form with the added enclitic particle *-g(i)* before the shortening **juki* > *juk'*. On the other hand, if monophthongisation took place in the final, stressed syllable, i. e. **ju|kai#* > **juki#* (and respectively **be-|tai#* > *beti#*), then the question is, what is the reason for the lack of monophthongisation in *ju|kai-g(i)*³ and *beltai-g(i)*? Ostrowski (2014) assumes that *-kai* and *-tai* have come from the neuters **-ka-ja* (cf. OCS *koje* ‘which’) and *-ta-ja* (*ka-* < IE **kʷo-d*, cf. Latin *quod*; *ja* < IE **Hyo-d*, cf. Old Indic *yád* and *ta-* < IE **to-d*). The underlying reason for the different development before *-g(i)* and *-#* was the relative chronology of the two processes:

- 1) the disappearance of the unstressed /a/ before *-#* and *-g(i)*,
- 2) the monophthongisation of /ai/ > /ie/.

The apocope of the unstressed /a/ before *-#* had to take place earlier than the syncope of /a/ before *-gi*. The change **juo|kaja-gi* > **juo|kai-gi* took place only after the monophthongisation /ai/ > /ie/ had expired.

The presented hypothesis also makes it possible to explain OLith. *tať* ‘this’⁴ (2) as the result of the change **ta-|tai* > **ta-|tie* > **ta-|ti* > *tať* > *tat*. The contemporary form *ta-taĩ* ‘this’ replaced the older **tati* as can be seen through the analogy of *tatai-g(i/u)*. A parallel for such a scenario is provided

² Also in *bèt* we have to take into account the proclitic shortening **bē-|tai*, cf. Samogitian *biēt* ‘but’ (Kuršėnai). **bē-* relates to Lithuanian *be* ‘and’ (OPr. *bhe* ‘and’), see Rosinas 1988, 226, and further probably to the Baltic past form *bē* ‘was’ < **bjā* < **bijā*, cf. OLatv. subjunctive *būtu-be-m*, Lith. dial. *sùktum-bē-mės* ‘I wish we could whirl’ and OLith. *jei-be-g* ‘if’ (Kazlauskas 2000[1968], 397; Nau, Ostrowski 2010, 21; Ostrowski 2010, 147). For a thorough investigation of the origin of the Baltic conditional see Stang 1966, 430; Holvoet 2002, 2010.

³ **jukaigi* is visible in *jukaigei* < **ju-kai-gi-ai* (MTP 39, 16).

⁴ Cf. the notations <Bet’> (DP 226, 48) alongside <Bėti> ‘but’ (DP 336, 21), <but’> (DP 622, 5) alongside <butí> ‘to be’ (DP 48, 24) and aforementioned pairs like <ik’> : <iki>.

by *betai* ‘but’, documented in *Summa (...) Ewangeliv* (1653) alongside the more common *bet’ / bet*. The ratio *betai* to *betaig / bataig* in *SE* is 3 : 78⁵. In texts by other authors (Mosvid, Daukša, Willent, Szyrwid) there is an exclusive distribution of *bet / bet’ : betaig(i/a)*.

(2) *túrime žinói ioğ zódis Díéwo yra’ ne tiektái **tat’** kas Biblióieų yrá parašíta.* (DP 99₉)
Pol. ‘mamy wiedzieć / żeć słowo Boże iest nie tylko **to** co w Bibliey stoi napisano.’

Engl. ‘We have to know that the word of the Lord is not only **that** which has been written in the Bible.’

The subsequent instance of the change *-tai > -ti > -t’ > -t* is the intensifying adverb *ít*, cf.:

(3) *Man jau **it** nieks nesekas.* (LKŽ 4, 263)
‘I am doing **completely** badly.’

The unshortened shape **li-ti* has been preserved in *ìti-n* (4). The final /-n/ traces back to the IE demonstrative pronoun *-n*⁶, which is testified in Lithuanian in a few lexemes with anaphoric-deictic functions, cf. Lith. *te-ñ* ‘there’ : *tè* ‘there’ (Latv. *te* ‘here’), OLith. *tas-ja-n* ‘exactly this’ (Chyliński) : OLith. *tas-ja / tas-ja-g* (Daukša)⁷; perhaps also in OLith. *ne-n-g* (Willent) ‘than’ and *ne-n-t* (Mosvid) ‘than’ : *ne* ‘not; than’.

(4) *Tas arklys **itin** geras.* (LKŽ 4, 268)
‘This horse is **extraordinarily** good.’

The presented elucidation of the postposition *-ti* opens up new prospects for a better understanding of some forms whose etymology has not yet been described in a satisfactory manner.

2. Particles *añskat*, *tàskat* and *šiskat*

Daniel Petit (2010), in his highly interesting paper devoted to the Lithuanian presentative particles *añskat*, *tàskat* and *šiskat* ‘behold’, ‘here is’, ‘look over there’, presented assumptions involving their origin. According to Endzelīns (DI 2, 499 [1913]), *-skat* is a trace of the Latvian verb *skatīt* ‘to

⁵ Cf. <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php> (*Corpus of Old Lithuanian texts*).

⁶ We most likely find the enclitic *-n* in Polish *ten* ‘this’ < **t_v-nv*, cf. Rysiewicz (1956a[1934]; 1956b[1937]), who compared Pol. *ten* and a few other Slavonic forms to the Old Armenian suffixed pronoun of the 3rd person (see Jensen 1959, 164; Piszcz 2001, 80–81).

⁷ On the postponed neuter pronoun *-ja* see Ostrowski 2014.

see, to look'. A parallel is provided by the Modern French presentative particles *voici* and *voilà*, which both come from the imperative of the verb *voir* 'to see' in combination with the local particles *ci* 'here' and *là* 'there'. I agree with Petit that "the connection with the verbal root of Latv. *skatīt* must be seen as mistaken" (Petit 2010, 17). Endzelīns' hypothesis does not elucidate how the dialectal forms arose with the particle *-ga*⁸, cf. *ansga*, *tàsgati* etc. alongside *aĩskat*, *tàskat* and *šĩskat*. More promising seem to be Bezenberger's (1877, 175–176) and Fraenkel's (1962–1965, 11) assumptions. Both researchers derived *tàskat* / *tàsgat* etc. from a combination of the demonstrative pronoun *tàs*, etc. with the particle *-ka*⁹ and *-ga*. Their views differ, however, on the nature and origin of the final *-t*. In Old Lithuanian texts the endings *-kat* (e. g. *taskat* in *Wolfenbüttel Postilla*) and *-kate(gi)* (cf. *šiskate* and *taskateghi* in *Wolfenbüttel Postilla*) can be found, whereas in Lithuanian dialects *-g(a)* / *-gat(ė)s* / *-gati(s)* / *-gačiuos* (see Petit 2010, 13) appear. Fraenkel claimed that the primary forms are those with *-ti* (e. g. *tàsgati* in the dialect of Žemaičių Kalvarija), which reflects a second singular personal pronoun in the dative case (probably in the function of *dativus ethicus*). Petit quoted a number of examples that support such a development, but he claims (Petit 2010, 22) that the "typology itself is not an argument in etymological issues; it has only a confirmatory value".

Bezenberger, in turn, saw in *-ti* a deictic particle and that very assumption is, in my opinion, correct. As can be seen from the instances gathered by Petit, in the sixteenth century only forms with *-te* existed, never *-ti*, which appear only in dialects. Thus, philological analysis speaks for the primary character of *-te*. Secondly, in Lithuanian the local particle *tè* 'there' (cf. Latvian *te* 'here') is well evidenced, also as an enclitic pronoun, cf. OLith. *nete(gi)* 'if not' in Sirvydas's dictionary (1642), *sunuste* (5), *pratebrėkštant* 'as soon as

⁸ Cf. OLith. *nesanga* 'because', *betaiga* 'but'.

⁹ It is most likely that *-ka-* traces back to the interrogative/indefinite neuter pronoun **k^o-d* (Latin *quod*), instanced by Latv. *ka* 'that', a connective of complement clauses and Lith. *kà* 'that': *Aš tau sakiau, kà lauke lyja (...)* (LKŽ 5, 3) 'I have told you **that** it is raining outside'. The function of the interrogative pronoun *ka* 'what? / was?' is well documented in Old Prussian, e. g.: *Ka aft sta billiton?* 'Was ist das?' (Rosinas 1988, 190–193; Mažiulis 1993, 134–138). The parallel is displayed by the Lithuanian *-ja(g)*, a descendant of the neuter pronoun **Hyo-d* (Old Indic *yád*), which in Old Lithuanian texts was a focus particle in such examples as *tas-ja liežuvo-is* <*tafs-íia liežúw-is*> 'the very tongue' or *tie-ja-g pátis fánar-iei* 'exactly those limbs' (DP 7_{54–58}).

it dawned' (6), *pragitejódžiau* (7), see Nau, Ostrowski 2010, 24–26; Petit 2010, 22:

(5) *sunuste szmaniu eiti, kaip ape ghį raschita ira* (Wolfenbüttel Postill 133b.10; Hermann 1926, 386) 'The Son of Man goeth as it is written of him' (Matthew 26,24).

(6) *patôgi yrá karalįfte dagú žmógui hûkinikui kuris ißêio pratebrékstant jamdîtu darbinîku winîczion sawón.* (DP 92, 34–36) 'The Kingdom of Heaven is like a farmer who went out at daybreak to hire workers for his vineyard' (Matthew 20,1).

(7) *pragitejódžiau bérq žirgėli, (...) vis ažù tavo to gražumelio* (Būga RR 3, 918) 'behold I have exhausted my bay horse, (...) and all this because of your beauty.'

As *-te* was a demonstrative enclitic pronoun with a similar meaning to the Polish *oto* and Russian *voť*, then I posit the same function for *-ti*.

Another example of the demonstrative enclitic pronouns *-te* / *-ta* and *-ti* are the polyfunctional conjunctions *ne-te*¹⁰ and *ne-ta*¹¹ 'but; unless; until; because; than', on the one hand, and the scalar additive particle *ne-ti* 'even' (19th cent.), on the other hand. The shape *neti* appears only in Olechnawicz's "Pasakos..." (1861), see Būga RR 1, 355¹². According to the etymology by Eduard Hermann (1912, 82–83), the postpositions *-ta* / *-te* included in *neta* / *nete* were anaphoric pronouns¹³. For this reason, I am also forced to explain the *-ti* in *ne-ti* as an anaphoric enclitic pronoun.

3. *idant* / *idante* / *idanti(gi)* 'in order to'

In the words *idant* / *idante* / *idanti(gi)*, all the endings, i. e. *-t*, *-te* and *-ti*, are already documented in the Old Lithuanian writings, cf. *Idanti negaletu newenas ius kaltinti*. (Mosvid's Catechism [1547] 30, 8) 'In order that no one could inculpate you' and *Stoiofi fmertelnàs: Idante mus izgánitu* (Knyga Nobažnystès [1653] 137₃₉) 'He became deadly in order to rescue us'. The explanation from the previous section applies to all of them.

¹⁰ Daukša's *Postilla* and Sirvydas' dictionary [1642].

¹¹ Wilent's *Euangelias bei Epistolas*.

¹² The Lith. scalar additive particle *net* 'even' developed from the conjunction *net* 'until', cf. Nau, Ostrowski 2010, 16, which also cites several cases of the change 'until' > 'even'.

¹³ "Die Bedeutung von *net(a)* ist zumeist 'sondern', diese muß man sich etwa so entstanden denken: *schitta kosanis netiktai wienims piemenims kalbama ira, net wissam swietui* (...) 'diese Predigt ist nicht nur zu den Hirten allein gesprochen, nein: zu der ganzen Welt'" (Hermann 1912, 82–83).

The development of *idant* is described by Hermann (1912, 16) as follows:

“Etymologisch ist es als Zusammensetzung eines Adverbiums *idan* + *t-* anzusehen; *id* bez. *idan-* ist dieselbe Bildung von **i-* wie *tad*, *tadan-* von **to-* und *kad*, *kadan-* von **q^ũo-*. (...) Von Haus aus waren **idan-*, **adan-* Zeitadverbien, wie man sich an *kadq* aus **kadan* ‘wann?’ klar machen kann. **idan* hieß daher ‘jetzt’; bei dieser Bedeutung ist das indische *idā* stehengeblieben. Das Avestische hat *ida* ‘jetzt’ zu ‘von nun an, künftig’ weitergebildet, ebenso wie *ada* und *tada*, auch altind. *tadā* ‘dann’ und ‘darauf’ bedeuten”.

At the moment I can only add to this explanation, that the postponed *-da-* was productive yet in times after the break-up of the Proto-Baltic community, cf. Latvian *kā-d-s* ‘what kind of; someone / somebody’ (: *kā* ‘how?’) and Latgalian *kai-d-s* (: *kai* ‘how?’) alongside Lithuanian *ka-dai* and *ka-dan-*. However, four questions arise for the future:

- 1) If Latgalian *kaid*s is derived from the older neuter relative pronoun *kai* (cf. section 1), then should we not treat Lith. *ka-dai* and *ka-dan-* ‘when?’ as derivatives from the neuter pronoun *ka* < (IE **k^wo-d*)?
- 2) Is Lithuanian *-dan* connected to Latin *dum* (acc. sg. m./n.) ‘in the meantime, as long as’, cf. further *quīdum* ‘why?’, *primumdum* ‘in the first place’? (For other compounds with *-dum* see de Vaan (2008, 160).) In such a way we would have in *ka-dan-* a coalescence of two neuters.
- 3) What is the origin of the shortened form *id* ‘in order to’, documented in Pietkiewicz’s *Catechism* (1598) and in *Kniga Nobaznistes* (1653)? Does this shortened form mean that we should presume an older **idai*, cf. *kadai*?
- 4) Where does the Lith. dial. particle *idai* ‘really?’ (see LKŽ 4, 7 – Gervėčiai) come from? Is *-dai* in *idai* ‘really?’ connected to the Old Greek particle *δαί*, often used after interrogatives, e. g. *τί δαί* ‘what? how?’ (Liddell-Scott Lexicon)? Such a usage would explain Lith. *ka-dai* ‘when?’ (interrogative pronoun + *-dai*).

4. Some answers and some new questions

OLith. *bet*, *tať*, *itin*, etc. point to the high regularity of the *-tai* > *-tie* > *-t(i)* change. Deviations such as *tataĩ* ‘this’ are apparent and one must treat them as innovations based on shapes with the particle *-gi*, cf. OLith. *tataig(i)*.

The question is, did the monophthongisation of the neuter pronoun as described in section 1 affect only the postponed *-tai*? This does not seem to be the case in the focus particle *tì* ‘this’, a synonym of *taĩ* in the following sentences: **Tì** *pasiutęs vaikas – neklauso*.¹⁴ ‘What a savage kid – it does not obey’; **Tì** *dėl ko [negali siųsti]?* (Daukantas) ‘So why [can you not send it]?’ (LKŽ 16, 160). Other examples of the particle *ti* are cited by Hermann (1926, 388). This particle, inordinately rare and evidenced only in dialects, had to be more common in the past. That is what the Lithuanian adverb *čia* ‘here’ < **tj-ā* points to. The etymologically obscure final vowel *-ā* requires a separate study and here I will limit myself only to some preliminary remarks.

Place adverbs sometimes include local particles, cf. Old Greek ἐνθάδε ‘thither, hither; here, there; now’ (Liddle-Scot’s Lexicon), which consists of the adverb ἐνθα ‘there’ and the postposition *-δε* denoting motion towards. Probably, the same postposition emerges in OCS *sv-de* ‘here’, from the conflation of the demonstrative pronoun *sv* ‘this’ and the enclitic particle *-de*, which we find also in Proto-Slavic **kb-de* ‘where’ (cf. Vasmer ESRJ 2, 89f.). The structure of Lith. *čia* ‘here’ < **tj-ā* (demonstrative pronoun + postposition) is similar to OCS *sv-de* ‘here’. Assuming that the postponed *-ā* expresses motion, we need to consider its relationship to the Indo-Iranian adverbial particle *ā*, cf. Old Indic *á* ‘near, besides; towards; from; in’ (Bubenik 2006, 108–109) and Avestan *ā* + acc. ‘to; in, on’, + loc. ‘on’, + abl. ‘since; (away) from, from’, + instr. ‘for, because’ (Martínez, de Vaan 2014, 77). In both languages *ā* could be used in ‘postnominal’ position, cf. Vedic *asmai hrđá á* ‘from our heart’ with *á* after abl./gen. *hrđá* (Bubenik 2006, 108–109) and Avestan *ā* after acc., e. g. *sārəm’a* ‘auf dem Kopf’ (Reichelt 1967, 269). The last example is strikingly familiar to the structure of the Baltic illative (acc. + postposition). However, the etymological equation of the Lithuanian *-ā* with the Indo-Iranian *ā* raises serious questions, if we look at the counterparts of the Indo-Iranian *ā* in Germanic (e. g. OHG *ā-wiggi* ‘Abweg [wilderness]’, OHG *uo-wahst* ‘Zuwachs, Zweig [twig]’) and Old Greek (ἤ ‘certainly, really’). Their Indo-European prototype was the instr. sg. **h₁eh₁* / **h₁oh₁* of the demonstratives **h₁e* / **h₁o* (EWA 1, 157; Klingenschmitt 2008, 413; Beekes 2010, 507; Harðarson 2014, 40), while the Lithuanian *-ā* points to **h₁eh₂* (collective?). Of course, the Indo-Iranian *ā* may be traced back to

¹⁴ After Vitkauskas “Šiaurės rytų dūninkų šnektų žodynas”.

the older **h₁eh₂*, but I do not see any functional justification for such a reconstruction.

There is, however, one more possible elucidation of the postponed *-ā* in Lithuanian. In Old Greek, *δε* appears in two functions: 1) of the enclitic particle denoting motion towards, e. g. *οἴκα-δε* ‘homewards’, 2) of the adversative connective *δέ* ‘but’ (cf. Klingenschmitt 2008, 411). The Lithuanian adversative connective *ō* ‘and, but, while, whereas’ has its exact counterpart in Slavonic, e. g. Polish *a* ‘and, but’. The Slavonic connective *a* is traditionally explained (cf. Vasmer ESRJ 1, 55) as a successor of the ablative of the demonstrative **h₁e* / **h₁o*, cf. Avestan *āaṭ* ‘so, then, and, but’ (see Reichelt 1967, 427). In my opinion, the “ablative” function of the Baltic *ā* is visible in Lith. *oda* (1) / *odà* (4) ‘skin’ and Latv. *āda* ‘skin’. I think that Baltic words are compounds that consist of *ā-* ‘from’ and **-dā* < **deh₂-* ‘separate, divide’, cf. Vedic *áva adāt* ‘hat abgetrennt’ (LIV, 86) and Lith. *do-* in *do-snus* ‘generous’ (Smoczyński 2007, 118). The primary meaning would be **‘this that has been separated from animals’ flesh (animals’ flayed skin)’*. In view of this, Finnish *vuota* ‘skin flayed from an animal’, a borrowing from Baltic **ādā* (Karulis 1992, 56), which nicely agrees with the etymology presented here, deserves serious attention. Parallels of the development ‘to cut off’ > ‘skin’ are numerous, cf. Old Greek *δέρμα* ‘skin, leather’ from *δέρω* ‘to skin, flay’ (Beekes 2010, 318): *ἀσκον δεδάσθαι* ‘to have one’s skin flayed off’ (Liddell-Scott), Old Indic *carman-* / Av. *čarəman-* ‘skin’ < **(s)kér-men-* ‘Abschnitt → abgezogene Haut’ from **(s)ker-* ‘cut’ (EWA 1, 537), Engl. *skin* < Middle Engl. *skynn*, ON *skinn* < **skind-* alongside OHG *scinten*, Germ. *schinden* ‘to flay, skin’ (Klein 1966, 1451–1452; Buck 1949, 200–201).

The difference in meaning between the presumed allative postposition *-ā* in **tj-ā* > *čìà* ‘here’ and the ablative *ā-* in **ādā* is an obstacle, but, on the other hand, such a variation is well documented in Lithuanian and other languages, cf. Lith. “ablative” prefix *at-* in *at-skirti* ‘to separate’ alongside “allative” *at-* in *at-važiuoti* ‘to come’, Latvian *iz* ‘from’: Latgalian *iz* ‘on’, Lithuanian *nuo* ‘from’: Polish (common Slavic) *na* ‘at, on’. The aforementioned Vedic *á* could be also, depending on the context, interpreted both as an “ablative” (8) and as an “allative” (9) adverb, as in two instances from Bubenik 2006, 108:

(8)	<i>imám</i>	<i>sú</i>	<i>asmai</i>	<i>hṛdá</i>	<i>á</i>	<i>sútaṣṭám</i>
	this	well	be+DAT	heart+GEN/ABL	near	well-fashioned+ACC

mántram *vocema* [RV ii.35.2]
 hymn+ACC utter+AOR+1PL

‘We would verily utter from our heart this well-fashioned hymn’

- (9) *áta á te řtasprśo ní ředuḥ* [RV iv.50.3]
 thence near you+Gen/DAT rite-cherishers down sit+PERF+3PL
 ‘from thence [coming] they have seated themselves for you’

In (9) “*á* hosts the pronominal clitic *te* (GEN/DAT) ‘you’ and has rather meaning towards (= Allative)” (Bubenik 2006, 108).

5. Conclusions

This paper aimed to strengthen the hypothesis about the existence of the enclitic demonstrative pronoun *-ti* in Lithuanian. Some new questions concerning the origin of Lithuanian *kadai* / *kadan-* ‘when’, *idai* ‘really?’, *idant* ‘in order to’ and their postponed elements *-dai* and *-dan* have also been raised. In the last section I proposed the etymology of the Lithuanian postposition *-ā*. At this moment, the offered etymology is only of a preliminary nature, but a thorough diachronic description of the Baltic illative, and perhaps other issues not taken into account so far such as the preposition *prō* ‘through’ (< *prā* : Latin *prō*), should shed some new light on the history of **tj-ā*.

DAR KARTĄ APIE POSTPOZICINIŲ BEVARDĖS GIMINĖS ĮVARDĮ *-ti* ‘TAI’

Santrauka

Autorius siūlo alomorfus *-tai-g* : *-t#* ir *-kai-g* : *-k#* (plg. slie. *beltai-g* : *bèt’* / *bèt* ir s. lie. *ju|kai-g* : *jùk’* / *jùk*) aiškinti kaip žodžio galo dvibalsio monoftongizacijos rezultatą, t. y. **be-|tai* ‘ir tai’ > **be|tie* > *beti* > *bèt’* > *bèt*. Monoftongizacijos nebuvimas formose *beltai-g* ir *ju|kai-g* aiškinamas dviejų procesų santykinė chronologija:

- 1) nekirčiuoto /a/ išnykimu prieš *-#* ir *-g(i)*,
- 2) monoftongizacija /ai/ > /ie/.

Apokopė /a/ prieš *-#* įvyko anksčiau nei sinkopė /a/ prieš *-gi*. Pakitimas **juo|kaja-gi* > **juo|kai-gi* įvyko tik pasibaigus /ai/ > /ie/ monoftongizacijai. Straipsnyje aptariami du pavyzdžiai su postpoziciniu *-ti*: dalelytė *tàskati* ir s. lie. jungtukas *idanti(g)*. Autoriaus nuomone, abiem atvejais *-ti* etimologiškai yra susijęs su bevardės giminės įvardžiu *taĩ*. Siūlomą aiškinimą patvirtina tarminė forma *tì* ‘tai’ (LKŽ 16, 160), kuri atveria naujas perspektyvas lietuvių prievoksmio *čià* < **tj-ā* etimologijai.

REFERENCES

- Beekes, Robert 2010, *Etymological dictionary of Greek*, Leiden, Boston: Brill.
- Bezzenberger, Adalbert 1877, *Beiträge zur Geschichte der Litauischen Sprache auf Grund litauischer Texte des XVI. und des XVII. Jahrhunderts*, Göttingen: Verlag von Robert Peppmüller.
- Bubenik, Vit 2006, Cases and postpositions in Indo-Arian, in John Hewson, Vit Bubenik, *From Case to Adposition. The development of configurational syntax in Indo-European languages*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 102–130.
- Buck, Carl Darling 1949, *A dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European languages. A contribution to the history of ideas*, Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Būga RR – Kazimieras Būga, *Rinktiniai raštai* 1–3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958–1961.
- De Vaan, Michiel 2008, *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*, Leiden, Boston: Brill.
- DP – *Postilla Catholicka. Tái est: Ižguldimas Ewangeliu kiekvienos Nedelos ir szwętes per wissús metús. Per Kúnigą Mikaloiv Davkszą Kanonišką Médnikų... 1599*, in Jonas Palionis (ed.), *Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai*, Vilnius: Baltos lankos, 2000.
- EWA – Manfred Mayrhofer, *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen*, Heidelberg: Carl Winter, 1996.
- Fraenkel, Ernst 1962–1965, *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 1–2, Heidelberg: Carl Winter.
- Harðarson, Jón Axel 2014, Das andere Wort für Frau im Urindogermanischen, in Sergio Neri, Roland Schuhmann (eds.), *Studies on the collective and feminine in Indo-European from a diachronic and typological perspective*, Leiden, Boston: Brill, 23–55.
- Hermann, Eduard 1912, *Über die Entwicklung der litauischen Konjunktionalsätze*, Jena: Frommannsche Buchdruckerei (Hermann Pohle).
- Hermann, Eduard 1926, *Litauische Studien. Eine historische Untersuchung schwachbetonter Wörter im Litauischen*, Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Holvoet, Axel 2002, Notes on the development of the Lithuanian and Latvian conditional, *Linguistica Baltica* 10, 39–50.
- Holvoet, Axel 2010, Notes on complementisers in Baltic, in Nicole Nau, Norbert Ostrowski (eds.), *Particles and connectives in Baltic* (= *Acta Salensia* 2), Vilnius: Vilniaus universitetas, Asociacija “Academia Salensis”, 73–101.
- Jensen, Hans 1959, *Altarmenische Grammatik*, Heidelberg: Carl Winter.
- Karulis, Konstantīns 1992, *Latviešu etimoloģijas vārdnīca* 1–2, Rīga: Avots.
- Kazlauskas, Jonas 1968, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*, Vilnius: Mintis (= *Idem, Rinktiniai raštai* 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000).

- Klein, Ernest 1966, *A comprehensive etymological dictionary of the English language*, Amsterdam, London, New York: Elsevier Publishing Company.
- Klingenschmitt, Gert 2008, Lit. *úošvis*, *Baltistica* 43(3), 405–429.
- LIV – Helmut Rix, Martin Kümmel, Thomas Zehnder, Rainer Lipp, Brigitte Schirmer (Hrsg.), *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen*, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1998.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20, Vilnius, 1968–2002.
- Mažiulis, Vytautas 1993, *Prūsų kalbos etimologijos žodynas 2: I–K*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- MTP – *Margarita Theologica ... Zemczuga Theologischka ... Lituwischkai jra perguldita per Simona Waischnora warnischki ... Karaliaucziue ... 1600*, in Guido Michelini (ed.), *Zemczuga Theologischka ir jos šaltiniai*, Vilnius: Baltos lankos, 1997.
- Nau, Nicole, Norbert Ostrowski 2010, Background and perspectives for the study of particles and connectives in Baltic languages, in Nicole Nau, Norbert Ostrowski (eds.), *Particles and connectives in Baltic* (= *Acta Salensia* 2), Vilnius: Vilniaus universitetas, Asociacija “Academia Salensis”, 1–37.
- Ostrowski, Norbert 2010, Latvian *jeb* ‘or’ – from conditional to disjunctive conjunction, in Nicole Nau, Norbert Ostrowski (eds.), *Particles and connectives in Baltic* (= *Acta Salensia* 2), Vilnius: Vilniaus Universitetas, Asociacija “Academia Salensis”, 135–150.
- Ostrowski, Norbert 2011, Iš lietuvių kalbos istorinės morfologijos problemų (apie *nebe(-)* ir *bent* kilmę), *Lietuvių kalba* 5 (<http://www.lietuviukalba.lt/index.php?id=186>).
- Ostrowski, Norbert 2014, On the postponed neuter pronoun *-ja* in Baltic, in Tatjana Civjan, Marija Zavjalova, Artūras Judžentis (eds.), *Baltai ir slavai: doasinių kultūrų sankirtos / Балты и славяне: пересечения духовных культур*, Vilnius: Versmė, 242–253.
- Ostrowski, Norbert (*forthcoming*), Lithuanian particle *jūk* ‘after all’ – its origin and related problems (on the allomorphs *-kai-g* : *-k#* and *-tai-g* : *-t#*), in Artūras Judžentis, Stephan Kessler (Hrsg.), *Contributions to syntax and morphology* (Proceedings of the 4th Conference on Baltic Languages at the University of Greifswald).
- Petit, Daniel 2010, Old Lithuanian *aňskat*, *šiskat*, *tàskat* and cognates, *Acta Linguistica Lithuanica* 62–63, 11–25.
- Pisowicz, Andrzej 2001, *Gramatyka ormiańska (Grabar-Aszcharabar)*, Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Reichelt, Hans 1967, *Avestisches Elementarbuch*, Heidelberg: Carl Winter.
- Rosinas, Albertas 1988, *Baltų kalbų įvardžiai*, Vilnius: Mokslas.
- Rysiewicz, Zygmunt 1956a, Zachodnio-słowiańskie *тпнь, спнь, јпнь*, in Idem, *Studia językoznawcze*, 65–70 (= Idem, *Księga referatów II Zjazdu Slawistów 1: Językoznawstwo*, Warszawa, 1934, 108–113).
- Rysiewicz, Zygmunt 1956b, Kaszubskie *nen* i formacje pochodne, in Idem, *Studia językoznawcze*, 61–64 (= Idem, *Slavia Occidentalis* 15, 1937, 40–46).
- Martínez, Javier, Michiel de Vaan 2014, *Introduction to Avestan* (= *Brill introductions to Indo-European languages* 1), Leiden, Boston: Brill.

Smoczyński, Wojciech 2007, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Wilno: Uniwersytet Wileński.

Stang, Christian S. 1966, *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen*, Oslo: Universitetsforlaget.

Vasmer ESRJ – Maks Fasmer [Max Vasmer], *Etimologičeskij slovarʹ russkogo jazyka*. Pervod s nemeckogo i dopolnenija O. N. Trubačeva, 1–4, Moskva: Progress, 1986.

Norbert OSTROWSKI
Instytut Językoznawstwa
Zakład Bałtologii
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
al. Niepodległości 4
PL-61-874, Poznań
Poland
[norbertas@poczta.onet.pl]
[ostrow@amu.edu.pl]

Dovilė TAMULAITIENĖ
Vilniaus universitetas

DĖL LIETUVIŲ PRIESAGINIŲ HIDRONIMŲ KIRČIAVIMO VARIANTŲ

0. Įvadas

0.1. Lietuvių hidronimų kirčiavimas lingvistinėje literatūroje išsamiau beveik nenagrinėtas, todėl aktualus įvairių jų akcentuacijos aspektų tyrimas. Šiame straipsnyje atkreipiamas dėmesys į LUEV¹ (1963) ir/ar A. Vanago (1970; 1981) veikaluose fiksuotus priešaginius hidronimus, turinčius kirčiavimo variantų.

Norminamuosiuose leidiniuose pateikiamas autentiškas, kitaip tariant vietos žmonių, onimų kirčiavimas; į bendrinę kalbą atstatomi tik dėsningi kirčio atitraukimo atvejai. Nustatant autentišką kirčiavimą yra susiduriama su įvairiais sunkumais, tačiau paprastai leidiniuose nurodoma viena kirčiavimo paradigma. Ir tik kartais, kai vietos žmonių kalboje vietovardis kirčiuojamas dvejai, kai kuriuose darbuose teikiami jų kirčiavimo variantai (plačiau apie vietovardžių norminimą žr. Pupkis 1999; Vanagas 1991), kurie verti tyrėjo žvilgsnio.

Minėtųjų leidinių pagrindinis hidronimų šaltinis buvo Vardyno kartotekos (žr. Vanagas 1970, 3), kurios dabar saugomos Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriuje. Nagrinėjant medžiagą šiame straipsnyje naudotasi ir jomis, t. y. vietovardžių, surinktų iš gyvosios kalbos, kartoteka (VK), į kurią yra įtraukti duomenys ir iš Lietuvos žemės vardyno anketų (ŽV) bei Pavardžių ir vietovardžių komisijos vietovardžių kartotekos (PKK). Hidronimų kirčiavimo variantai į LUEV ir A. Vanago darbus galėjo būti įtraukti remiantis būtent kartotekų medžiaga, bet pastebėtina, kad jose gali pasitaikyti netiksliai užrašytų, neautentiškų duomenų, nes neretai jie fiksuoti ne specialistų. Taip pat remtasi kituose šaltiniuose ir literatūroje, pvz., VŽ^e, LVvGDB, K. Būgos, P. Skardžiaus darbuose, pateiktais duomenimis.

¹ Remiantis šiuo šaltiniu, straipsnyje nurodomos tiriamų hidronimų akcentinės paradigmos.

Straipsnyje tirti šakninio (1 a. p.) ir kilnojamojo (3^a ar 3^b a. p.) kirčiavimo variantus turintys vandenvardžiai su priesagomis *-ainys/-ainis*, *-elis/-elys*, *-enys/-enis*, *-ija*, *-ikė/-ikis/-ikys*, *-inis/-inys*, *-mena*, *-ula/-ulė* (ir *-ala/-alas*), *-ulis/-ulyš*, *-(i)uva*, *-uvis/-uvys*, *-užis/-užys* – iš viso 18 hidronimų. Pasirinkti būtent tokius kirčiavimo variantus turintys vandenvardžiai, kadangi paprastai tiek iš šakninio, tiek iš kilnojamojo kirčiavimo hidronimų galima tikėtis reliktyvių atvejų. Aprašomuoju, lyginamuoju, darybinės analizės metodais analizuojamos galimos dvejopų kirčiavimo priežastys.

0.2. Dabartinėje lietuvių kalboje priesaginių vedinių kirčiavimą paprastai lemia priesagų akcentinės savybės (žr. Stundžia 1995, 8 tt.; 2009, 50 tt.; Pakerys 2008; plg. Girdenis 2005, 52 t., 49; Mikulėnienė 2005, 137, 204). Daugumai vedinių būdingas priesaginis kirčiavimas (žr. Girdenis 2000[1972], 258[66]). Įsigalėjusi nuomonė, kad dabartinės darinių kirčiavimo sistemos susiformavimui daugiausiai įtakos turėjo Saussure'o-Fortunatovo dėsnis – tiesioginiai ir netiesioginiai jo padariniai. Manoma, kad prieš šio dėsnio veikimą priesaginių vedinių kirčiavimą paprastai lėmė pamatinių žodžių akcentinės savybės: vediniai padaryti iš šakninio kirčiavimo žodžių išlaikydavo pastovų šaknies kirtį, o padaryti iš kilnojamojo kirčiavimo žodžių buvo kilnojamojo kirčiavimo (kirtis buvo kilnojamas iš galinio skiemens į pradinį) (žr. Girdenis 2000[1972]; Skardžius 1999[1935], 191 tt.[155 tt.]; plg. Дыбо 2009; 1981; Mikulėnienė 2005, 195 tt.). A. Girdenio požiūriu, iki minėtojo dėsnio veikimo priesagos nėra turėjusios kirčio (2000[1972], 260[70]). Remiantis V. Dybo koncepcija, kai kurios jų, pvz., *-inis*, *-ė*, *-iškis*, *-ė*, *-ybė* ir kt., galėjo gauti kirtį ir prieš Saussure'o-Fortunatovo dėsnį, tačiau tai iš dalies taip pat priklausė nuo pamatinių žodžių kirčiavimo (plačiau žr. Дыбо 2009; 1981). Apeliatyvų kirčiavimo variantų, liudijančių kirčiavimo sistemos pertvarką, senovinio kirčiavimo bruožų yra išlikę tarmėse, nemaža jų fiksuojama senuosiuose raštuose (žr. Girdenis 2000[1972]; Skardžius 1999[1935], 278 tt.[242 tt.]).

Straipsnyje bus aptariamos vandenvardžių kirčiavimo sąsajos su pamatinių žodžių² akcentinėmis paradigmomis. Kadangi ežerų ir upių vardai gana glaudžiai susiję su konkrečiu arealu, tarme, bus atsižvelgiama į tarmės, kurios areale yra tiriamasis hidronimas, kirčiavimo ypatumus. Pirmiausia analizuojami hidronimai su priesaga *-(i)uva* (5), po to – su *-ulis/ -ulyš* (2), *-mena(s)* (2)

² Pamatiniu žodžiu laikomas apeliatyvas (-ai) ar onimas, su kuriuo hidronimas turėjo ryšį įvardijimo, atsiradimo momentu.

ir 9 pavieniai priesaginiai variantinio kirčiavimo žodžiai. Pavyzdžiai be kalbos nuorodos yra lietuviški, o reikšmės duodamos tik retesnių apeliatyvų.

1. 1. DĖGUVA 1 / DEGUVA 3^b up. Rt³, Girėnų k., Jūros kr. (LUEV, 29; Vanagas 1970, 211; dar žr. LVvGDB). VK fiksuoti abu kirčiavimo variantai. Tik *Dėguva* nurodyta P. Skardžiaus (1996[1943], 380) ir K. Būgos (RR 3, 521).

Hidronimas sietinas su *dėgti* (*dėga*); plg. *dėgis* 2 ‘nudegimas, nudegusi vieta’, *dėgas* 4 ‘nuodėgulis’⁴ ir pan. (Vanagas 1981, 83; LVvGDB). Kilnojamas kirčiavimo variantas *Dėguvą* laikytinas senoviniu ir sietinas su pamatinio veiksmazodžio *dėgti* nepastoviu kirčiu, plg. dalyvio formą *degęs* Daukšos raštuose (Skardžius 1999[1935], 248[212]), dar plg. tariamąją nuosaką *degtų* (Skardžius 1999[1935], 243[206]), vedinį *dėgymas* 3^b ‘išdegusi vieta’ (bet ir *dėgimas* 1 ‘t. p.’) (LKŽ^e; Skardžius 1999[1935], 108[72]).

Upė yra šiaurės žemaičių kretingiškių tarmės plote. Žemaičiuose ir apskritai vakarų Lietuvoje priesagos *-uva* onimams būdingas šakninis kirčiavimas (1 a. p.) (žr. Skardžius 1996[1943], 380 t.), pvz., *Bártuva* up. Skd, į Baltiją (LUEV, 15; VŽ^e; dar žr. Būga RR 3, 118, 625, 845; Mažiulis 2013, 71 t.), *Mítuva*⁵ up. Jrb (LUEV, 104; VŽ^e), *Plāčiuva* up. Vdk, Apusino kr., *Vīržuva* up. Varn (LUEV, 125, 199), *Várduva* up. Mžk, Ventos kr. (LUEV, 185; VŽ^e; dar žr. Būga RR 3, 845; Mažiulis 2013, 72; Girdenis 1962–1963); mstl. Pln, *Laūkuva* k. Šll, *Laižuva* k. Mžk, *Šīluva* k. Rs (VŽ^e). Vieni onimai gretintini su šakninio, kiti – su kilnojamojo kirčio apeliatyvais, plg. *Vīržuva* (: *vīržis* 1) ir *Plāčiuva* (: *platūs* 4) (Vanagas 1981, 388, 260 t.). Taigi žemaičių ir dalies vakarų aukštaičių tarmių plotuose esama tendencijos apibendrinti šaknies kirtį visiems priesagos *-uva* onimams, – taip galėjo atsirasti ir *Dėguva* (1).

Dvejopą aptariamojo hidronimo kirčiavimą galima lyginti ir su daiktavardžių, turinčių baigmenį *-uva*, variantiniu kirčiavimu žemaičių tarmėje, plg. *sietuvà* 3^b Kv, Šv, Lkv, Ll, Klp, Šts ir *siētuva* 1 Brs, Grdm, Prk (LKŽ^e; DūnŽ, 322), *raguvà* 3^b ir *rāguva* 1 Kv (LKŽ^e; Skardžius 1996[1943], 380). Kitose tarmėse dažniau vartojama šių daiktavardžių 3^b kirčiuotė, dar plg. *Siėtuvos* 3^b up. Lkv, į Lūksto ež., *Sietuvà* 3^b up. Brž, KzR (LUEV, 145), plk. Šll (VŽ^e),

³ Gyvenamųjų vietų sutrumpinimai imti iš LKŽ^e.

⁴ Straipsnyje lietuviškų apeliatyvų reikšmės ir kirčiuotės (kirčiavimas), jeigu nenurodyta kitaip, duodamos remiantis LKŽ^e. Jeigu remtasi ne tik šiuo šaltiniu, tokiu atveju jis nurodomas kartu su kitais šaltiniais.

⁵ Plg. *Mituvà* 3^b ež. Skp, up. Kp (LUEV, 104; VŽ^e; dar žr. Būga RR 3, 845).

Raguà 3^b up. Čk, Krk, Rs, Šaltuonos dš. (LUEV, 131). Variantinio kirčiavimo atsiradimui (ir šakninio kirčiavimo apibendrinimui) galėjo turėti įtakos vedinių kirčiavimo sistemos pertvarka, analoginiai procesai vykę po Saussure'o-Fortunatovo dėsnio. Kita vertus, variantų atsiradimas gali būti nulemtas ir dvejopo pamatinių žodžių kirčiavimo bei latvių kalbos įtakos.

VK kelis kartus fiksuota upėvardžio lytis *Daguà*, galbūt sietina su lie. *dāgas* 4 'degimas, gaisras' galūniniu kirčiavimu⁶. Neaišku, kuris hidronimo šaknies variantas *deg-* ar *dag-* tokiu atveju laikytinas senesniu. Jeigu pastarasis yra senesnis, galbūt upėvardžio variantas *Deguvà* yra perėmęs ankstesnės lyties *Daguà* kilnojamąjį kirčiavimą.

1.2. KŪRTUVA 1 / KURTUVÀ 3^a up. Krtv, į Ventos perkasą, ež. Krtv (LUEV, 85; Vanagas 1970, 212). Abu kirčiavimo variantai VK fiksuoti po kelis kartus. K. Būga (RR 3, 257, 514, 845) ir P. Skardžius (1996[1943], 380) nurodo tik *Kūrtuva*.

Hidronimas yra archajiškas, gretinamas su *kūrti*, *kūrtas* 1 'medžioklinis šuo', la. *kuřts* 't. p.' (ME 2, 326), pr. *korto* 'šilas' < **kurto* (plačiau žr. Vanagas 1981, 175). Nors konkretus hidronimo pamatinis žodis nėra aiškus, iš upėvardžio kirčiavimo galima spręsti, kad remtasi akūtinės šaknies apeliatyvu. Manant, kad hidronimo pamatinis žodis yra *kūrti* (plg. la. *kuřt*) arba *kūrtas* 1 (plg. la. *kuřts*), senesniu laikytinas upėvardžio šakninio kirčiavimo variantas *Kūrtuva*, plg. *Kūrtuvėnai* 1 mstl. (VŽ^e; LVvGDB). Kilnojamasis kirtis tokiu atveju būtų naujesnis, galbūt atsiradęs dėl kitų priesagos *-uva* vedinių kirčiavimo analogijos⁷, plg. *Šeduvà* 3^b k. Rd.

1.3. MAIŽIUVA 1 / MAIŽUVÀ 3^b up. Lnkv, Viršyčio dš. (LUEV, 97; Vanagas 1970, 211 t.). VK dažniau fiksuotas kilnojamasis kirčiavimo variantas, toks kirčiavimas nurodytas K. Būgos (RR 1, 464) ir P. Skardžiaus (1996[1943], 380).

Hidronimas siejamas su *máižyti*, *-o*, *-ė* 'myžti' (Vanagas 1981, 202). Dėl upėvardžio šaknies priegaidės toks siejimas kelia abejonių. Kita vertus, galima svarstyti, kad hidronimas yra išlaikęs senesnę veiksmažodžio cirkumfleksinę šaknį (plg. paprastąjį žodį *mỹžti*). Neatmestina ir cirkumfleksinės metatonijos galimybė, taip pat plg. *Maížupis* up. Šlv (LUEV, 97), *Maížius* pvd. (LPŽ, 135).

⁶ Šis vardažodis galėtų būti ir 2 kirčiuotės.

⁷ Kita vertus, vakarų Lietuvoje, atrodo, linkstama apibendrinti šakninį priesagos *-uva* vedinių kirčiavimą, plg. *Dėguva* / *Deguvà* (1.1.).

Kuri aptariamojo hidronimo lytis yra senesnė, sunku pasakyti. Labiau tikėtina, kad reliktinis yra kilnojamasis upėvardžio kirčiavimas, galbūt atspindintis senesnę nepastovų veiksmažodžio *máizyti* ar *mỹžti* kirčiavimą. Kita vertus, hidronimo 3^b kirčiuotė gali būti analoginė, plg. *Linkuvà* 3^b mst., *Raguvà* 3^b mstl. Pn (VŽ^e), *Šeduvà* b. Všk (Bilkis 2008, 216).

Kadangi upė yra šiaurės panevėžiškių tarmės plote, kur pastebima daugiaskiemenių 3^a ir 3^b daiktavardžių perėjimo į 1 kirčiuotę tendencija (žr. Zinkevičius 1979, 92; 1966, 48; plg. Kačiuškienė 2001, 202 t.; Garšva 1982, 71 t.), pastovus pradinio skiemens kirtis gali būti analoginis. Dar plg. *Júoduva* plk. Klov (Bilkis 2008, 215).

1.4. VADUVA 3^b / VĀDUVA 1 / VADVÀ 4 up. Skp, Vaduvų k., Jaros dš. (LUEV, 182; Vanagas 1970, 212). VK fiksuoti variantai *Vaduvà* ir *Vadvà* (*Vadvòs*). K. Būga (RR 3, 546, 845) ir P. Skardžius (1996[1943], 380) nurodo lytį *Vāduva*; VK toks kirčiavimas nefiksuotas.

Hidronimas gretinamas su *vādė* ‘dykumos slėnis, po didelių lietu virstantis upė’ (DLKŽ^e), ‘išdžiūstanti upė’ (LKŽ^e), *vadà* ‘miško aikštė, laukymė’, la. *vada* ‘be medžių (tinkama šienauti) vieta miške’ (ME 4, 429) (Vanagas 1981, 357).

Upėvardžio variantinės lyties *Vadvà* galūninis kirtis leistų daryti prielaidą, kad senesnis yra kilnojamasis *Vaduva* kirčiavimas, kuris sietinas su kokio vardažodžio, pvz., *vadà* 4, akcentine paradigma, plg. *Vāduvos* 3^b k. Kp (VŽ^e). Kita vertus, kupiškėnų tarmėje, kurios plote yra upė, priesagos *-uva* žodžiams būdingas apibendrintas kilnojamasis kirtis, pvz.: *Mituvà* 3^b up. Kp, Lėvens kr., ež. Skp (LUEV, 104; VŽ^e; žr. Būga RR 3, 845; Skardžius 1996[1943], 380), *krekuvà* 3^b Sb ‘gegnė’, *sietuvà* 3^b Sb (LKŽ^e; KpŽ, 668), todėl stipriau pagrįsti šią prielaidą problemiška.

Šakninio kirčio variantas, kaip minėta, teikiamas kalbininkų darbuose. Gali būti, kad tai senovinis hidronimo kirčiavimas, sietinas su pamatinio vardažodžio *vādė* (2) ar kt. akcentine paradigma. Kilnojamasis upėvardžio kirčiavimas tokiu atveju iš tiesų būtų naujesnis, analoginis.

1.5. VÁIGUVA 1 / VAIGUVÀ 3^a up. Plk, Nemuno dš. (LUEV, 183; Vanagas 1970, 212). VK fiksuota tik šakninio kirčiavimo pavyzdžių (dar žr. Mažiulis 2013, 288 t.). P. Skardžius nurodo abu kirčiavimo variantus (1996[1943], 380), K. Būga – tik lytį *Vaiguva* (RR 3, 845).

Hidronimas archajiškas, siejamas su vv. s. rus. *Viažeta* (dab. *Вежетня*), lenk. *Wajgieta*, *Wojgieta* ir pan., plg. la. *vaîgs* ‘skruostas’ (ME 4, 435) (plačiau žr. Vanagas 1981, 359; Mažiulis 2013, 288). Šakninis hidronimo

kirčiavimas greičiausiai reliktinis, paveldėtas iš seno: taip leidžia manyti kitų lietuvių onimų su šaknimi *vaig-* kirčiavimas, plg. *Váiguva* 1 k. Klm, Kš (VŽ^e; LVvGDB), *Váigupis* 1 up. Skdv (LUEV, 183), *Váiginės* pv. Skd (Vanagas 1981, 359). Upėvardis rėmėsi akūtinės šaknies apeliatyvu, kuris galbūt buvo baritoninio kirčiavimo, nors la. *vaígs* šaknies priegaidė rodo kilnojamąjį apeliatyvo kirtį.

Kilnojamasis kirčiavimo variantas *Vaiguva* gali būti naujesnis, analoginis, nes kitiems *-uva* vietovardžiams ir apeliatyvams vakarų aukštaičių kauniškių tarmėje, kurios plote yra upė, ir dalyje aplinkinių šnektų būdingas apibendrintas kilnojamasis kirtis, plg. *Ilguva* 3^a k. Šk (VŽ^e), *raguva* 3^b Ilg, *reguva* 3^b Slv, Plk, *sietuva* 3^b Gl (LKŽ^e; dar žr. ZtŽ, 538, 48).

2.1. GĖRULIS 1 / GERULYS 3^b up. Tv, Tidžio dš. (LUEV, 46; Vanagas 1970, 200). VK šakninis kirčiavimas nurodytas kelis kartus, taip kirčiuojamas ir pievos vardas *Gėrulis*. Kilnojamojo kirčiavimo variantas fiksuotas tik vieną kartą (PKK): šalia *Gėrulis* nurodyta, jog sako ir *Gerulys*. Manytina, kad abu kirčiavimo variantai yra autentiški. VK užfiksuotas ir kirčiavimo variantas *Gerūlis* (1986 m.).

Upėvardis siejamas su *gėras*, -à 4, plg. *Gerupys* / *Gėrupis* up. Kl, Tt (Vanagas 1981, 113). Kilnojamasis šio būdvardžio kirčiavimas fiksuotas ir senuosiuose raštuose (M. Daukšos *Postilėje*, 1605 m. katekizme), dar plg. prieveiksio *gerai* kirčiavimą (Skardžius 1999[1935], 210[174]; Zinkevičius 1975, 52; dar žr. LKŽ^e; KŽ, 104). P. Skardžiaus nuomone, tai senas okcitanas (1999[1935], 183 t.[147 t.]). Manytina, kad upėvardžio kirčiavimo variantas *Gerulys* yra reliktinis ir sietinas su būdvardžio *gėras* kilnojamąja akcentine paradigma, plg. žemaičių tarmėje vartojamus vardažodinius vedinius *juodulys* 3^a, 3^b (: *júodas*, -à 3), *baugulys* 3^b (: *baugùs* 4), *skanulys* 3^b (: *skanùs* 4) (LKŽ^e; DūnŽ, 115, 43; KŽ, 134, 41; Ambrazas 2000, 35 t., 170; Girdenis 1962–1963; Skardžius 1996[1943], 186 tt.; Pakerys 1994, 164 tt.); dar plg. *Apskridulys* plk. Šlv (: **apskridas* ‘apskritas’) (Bilkis 2008, 104).

Mano požiūriu, neatmestina hidronimo siejimo su veiksmažodžiu *gėrti* (*gėria*) (LKŽ^e; KŽ, 105) galimybė, plg. la. *dzeft* (ir *dzeft*) ‘t. p.’ (ME 1, 546; dar žr. Mažiulis 2013, 284), *Gertà*, *Geřtas* up. Glv (Vanagas 1981, 113). Tokiu atveju upėvardžio kirčiavimą *Gerulys* galima lyginti su veiksmažodiniams priesagos *-ulys* vediniams būdingu kilnojamuoju kirčiu, pvz.: *karkulys* 3^b (: *kařkti*, -ia, -ė), *kosulys* 3^a (: *kósėti*, -ėja, -ėjo) (LKŽ^e; Pakerys 1994, 164 tt.; Skardžius 1996[1943], 186 t.); plg. *Vartulys* 3^a up. Šll (: *vartýti*, *vařto*,

vaītē; veřsti, veřčia, veřtē) (LUEV, 188; Vanagas 1981, 366, 362). Be to, latvių veiksmažodžio *dzeřt* šaknies priegaidė leidžia daryti prielaidą, kad veiksmažodis *gerti* yra buvęs nepastovaus kirčiavimo. Taigi kilnojamasis hidronimo *Gerulys* kirčiavimas, nesvarbu, kaip aiškina jį jo kilmė, laikytinas reliktiniu.

Su priesaga *-ulys* padaryta labai nedaug hidronimų: *Bebulys* 3^b up. Šmk, Mituvos dš., *Rimšulys* 3^b up. Bsg, Dotnuvėlės dš., *Šašulys* 3^b up. Kv, Lyties int., *Vaiskulys* 3^b up. Št, Lankesos kr., *Vaiskulys* 3^b / *Vaiskulis* up. Vnd, Barupės int., *Vartulys* 3^a up. Šll (LUEV, 16, 135, 162, 183; Vanagas 1970, 201). Pastebėtina, kad jie yra vakarų ir vidurio Lietuvoje.

Pastovus aptariamojo hidronimo šaknies kirtis greičiausiai vėlesnis negu kilnojamasis. Vienas veiksmų, galėjusių turėti įtakos šakniniam upėvardžio kirčiavimui, – vyraujantis šaknies kirtis *Gerulys* kirčiavimo paradigmoje, t. y. *Gėrulio, Gėruliui, Gėrulį, Gėruliu*. Dėl šios priežasties pradinio skiemens kirtis galėjo būti apibendrintas visai paradigmai.

Variantinis aptariamojo hidronimo kirčiavimas gali būti lyginamas ir su dvejopu priesagų *-ulis/-ulys, -ulė* vardažodinių ar veiksmažodinių apeliatyvų kirčiavimu žemaičių tarmėje, plg., *snaigulė* 1 Plt, Kv, Rs, Kin ir *snaigulė* 3^b Užv, *snaigulys* Vyž ‘atskira sniego žvaigždutė’ arba *sprogulė* 3^a Tt ir *sprógulė* 1 Krkl ‘išsprogusi kibirkštis, žiežirba’, *dygulys* 3^a Krkl, Vks, Plt ir *dýgulis* 1 ‘dyglys, akstinas; dieglys’, *kačiulys* 3^b Kltn, Sd, Rnv ir *kāčiulis* 1 Klvrž, Užv ‘kutenimas’ (LKŽ^e; Dūnž, 339, 71, 117; KŽ, 76; dar žr. Pakerys 1994, 166 t.). M. Daukšos *Postilėje* taip pat fiksuota dvejopo kirčiavimo atvejų, pvz., veiksmažodinis vedinys *geidulys* ir *geidulis* (Skardžius 1999[1935], 117, 115[81, 79]; dar žr. LKŽ^e). Kai kurie aptariamųjų priesagų vardažodiniai ir veiksmažodiniai vediniai žemaičių tarmėje, atrodo, yra tik šakninio kirčiavimo (1 a. p.), pvz.: *týrulis* ‘dideli pelkėti plotai’, *mítulis, -ė* ‘žiemą mitęs, vienerių metų gyvulys’, *mùgulis, -ė* ‘nerimtas žmogus, makalas, nenuorama’, *šútulis* ‘kas nerimtas, triukšmingai elgiasi’ (LKŽ^e; Dūnž, 202, 205, 383; KŽ, 241; dar žr. Pakerys 1994, 166, 106; Skardžius 1996[1943], 187), tad šakninio kirčiavimo variantas *Gėrulis* gali būti ir analoginis. Dėl vedinių kirčiavimo variantų atsiradimo žr. 1.1.

Kaip minėta, VK fiksuota lytis *Gerulis*, lygintina su *-ulis* deminutyvams būdingu apibendrintu priesaginiu kirčiavimu (žr. Pakerys 1994, 131), plg. *Duobùlis* 2 up. Žr, Palos dš. (LUEV, 36; LVvGDB).

2.2. VAISKULYS 3^b / VAISKULIS 1 up. Vnd, Barupės int. (LUEV, 183; Vanagas 1970, 359). Upėvardis fiksuotas tik pora kartų PKK, iš jų vieną kartą nurodomi abu kirčiavimo variantai.

A. Vanagas pastebi, kad tai gali būti ne priesaginis, o sudurtinis vandenvardis, plg. *Vaisinė* up. Smal, į Ūparto ež., *Kulė* up. Ds, *kulys* ‘kampas, kraštas’ (1970, 201). Vis dėlto neatmestina priesagos *-ulyš/-ulis* vedinio galimybė. Pamatiniu žodžiu laikomas *vaiskùs*, *-ì* (Vanagas 1981, 359). Kilnojamas upėvardžio *Vaiskulys* kirčiavimas galėtų būti siejamas su būdvardžio galūniniu kirčiu, t. y. 4 a. p., plg. *Vaiskulys* 3^b up. Št (LUEV, 183), galbūt ir *Raudžiulys* plk. Prnv (Bilkis 2008, 116).

Cirkumfleksinė *vaiskùs*, *-ì* šaknies priegaidė ir galūninis kirtis yra naujovės, greičiausiai atsiradusios po Saussure’o-Fortunatovo dėsnio⁸, taigi aptariamojo hidronimo kilnojamojo kirčiavimo paradigma veikiausiai susiformavo pereinamuoju kirčiavimo sistemos formavimosi laikotarpiu po šio dėsnio. Hidronimo šakninio kirčiavimo variantas *Vaiskulis* galbūt atspindi šakninį pamatiniu laikomo būdvardžio kirčiavimą, t. y. **vaĩskus*, plg. vns. vard. *vaĩskus*, n. *vaĩsku* Lkm (LKŽ^e). Šakninio kirčio *-ulis* apeliatyvai yra reti ir didelė tikimybė – reliktinio pobūdžio. Kita vertus, dėl šaknies kirčio apibendrinimo žr. 2.1.

Svarstyтина, kad hidronimas galėjo remtis ir veiksmazodžiu *vaiskėti*. Upėvardis yra vakarų aukštaičių šiauliškių tarmės plote, plg. *Ginčulys* plk. Krk, *Kačiulys* b. Krk (Bilkis 2008, 116), dar plg. priesagos *-ulyš* veiksmazodinių vedinių kilnojimąjį kirtį: *čiaudulys* 3^b, 3^a (: *čiaudėti*, *-i* (*-ėja*, *-a*), *-ėjo*), *drebulys* 3^b (: *drėbėti*, *drėba*, *-ėjo*) ir pan. (LKŽ^e; Pakerys 1994, 164 tt.; Skardžius 1996[1943], 186 t.).

3.1. KULMENÀ 3^b / KUĻMENAS 1 / KUĻMENA 1 / KUĻMĖ 2 up. Pgg, Vilkijos dš. (LUEV, 82; Vanagas 1970, 184; 1981, 170 – pastarajame nėra varianto *Kul̃mena*). Upėvardžio užrašymai VK negausūs: pora kartų fiksuota lytis *Kulmenà*, nurodyta *Kul̃menas* ir *Kul̃mena* (PKK), taip pat netiksliai užrašytos lytys *Kul̃minas*, *Kul̃mė*.

Ne visai aišku, su kokiomis priesagomis sudarytos vandenvardžio lytys: su *-ena*, *-enas* ar su *-mena*, *-menas*; A. Vanagas kalbamąjį vandenvardį aptaria kartu su pastarųjų priesagų hidronimais (1970, 184). Upėvardis gretintinas su *kulys* ‘ilanka, iškyšulys, vingis; kampas, kraštas’ (Vanagas 1981, 170). Remiantis šio apeliatyvo galūniniu kirčiu (4 a. p.), manytina, kad senovinis yra kilnojamojo kirčiavimo variantas *Kulmenà*, plg. *Kulmenai* 3^b k. Pgg (VŽ^e).

⁸ Senovine laikytina akūtinė būdvardžio *vaiskus* šaknies priegaidė, išlaikyta ir dabartinėse tarmėse – *vaĩskus* 3, 1 (LKŽ^e). Susiformavus apibendrintam galūniniam *u* kamieno būdvardžių kirčiui, 1 a. p. pamažu išnyko (plačiau dėl *u* kamieno būdvardžių akcentinės raidos žr. Lazauskaitė 1998; plg. Būga RR 3, 76 t.).

Dauguma hidronimų su priesagomis *-menas*, *-mena*, taip pat *-enas*, *-ena* yra kilnojamojo kirčiavimo (3^b, 3^a a. p.) (Vanagas 1970, 183 t., 131 t.; dar žr. Skardžius 1996[1943], 232 t.). Upė yra Klaipėdos krašto vakarų aukštaičių tarmės plote, plg. gretimose tarmėse esančių upėvardžių su minėtomis priesagomis kilnojamąjį kirčiavimą: *Akmenà* 3^b up. Rsn, Šll, *Bremenà* 3^b up. Šll, Akmenos kr., *Graumenà* 3^b up. Kv, Šalpės kr. ir *Lyženà* 3^b up. Skdv, *Urdenà* 3^b up. Vn, Jūros int., *Staugenà* 3^b up. Kltn, Ašvijos int. (LUEV 2, 21, 51, 94, 180, 154; dar žr. VŽ^e; LVvGDB). Apeliatyvams su priesaga *-mena* taip pat būdingas kilnojamasis kirtis (Pakerys 1994, 178, 97), plg. *mažmenà* 3^b (LKŽ^e; Ambrazas 2000, 34), *didmenà* 3^b, *malkmenà* ‘molio plytelė stogui dengti, čerpė’ (LKŽ^e); plg. ir priesagos *-ena* vedinių kirčiavimą, pvz., *sniegenà* 3^b Vn, Vks, Slnt ir kt. ‘kikilių šeimos paukštis’, *maženà* 3^b ‘mažatvė, mažumė’ (LKŽ^e; Skardžius 1996[1943], 231). Tad 3^b aptariamojo hidronimo kirčiuotė gali būti ir apibendrinta.

Šakninis upėvardžio lyčių su priesagomis *-mena*, *-menas* kirčiavimas, matyt, perimtas iš varianto *Kulmė*, kuris greičiausiai yra išlaikęs senovinį kirtį, nes kitiems priesagos *-mė* vediniams būdingas apibendrintas galūninis kirtis (Ambrazas 2000, 35, 68 t.).

3.2. TITMENÀ 3^b / TÝTMENA 1 / TÌTMENAS up. Stk, Viriaus int. (LUEV, 173; Vanagas 1970, 184). Kadangi LUEV (ir Vanagas 1981, 346) nėra varianto *Tìtmenas*, neaišku, kokia jo akcentinė paradigma.

Dėl neaiškaus pamatinio žodžio (žr. Vanagas 1981, 346) apie šio hidronimo kirčiavimo variantus sunku ką pasakyti, nes tiek šakninis, tiek kilnojamasis kirtis gali būti senovinis.

4. GERVAINÏS 3^b / GEŖVAINIS 1 up. Tl, Gerulių k., Pateklos dš. (LUEV, 46; Vanagas 1970, 74). VK dažniau fiksuotas kilnojamojo kirčio variantas. Šakninio kirčiavimo varianto *Geřvainis* autentiškumas abejotinas. VK jis fiksuotas tris kartus, pora kartų sukirčiuotas; šie užrašymai gali būti netikslūs, galbūt negebėta nustatyti žemaitiškojo kirčio atitraukimo. Beje, VŽ^e nurodoma tik 3^b hidronimo kirčiuotė.

Upėvardis siejamas su *gervė* (Vanagas 1981, 114), kuris visose tarmėse yra 1 kirčiuotės – *gėrvė* (LKŽ^e; DūnŽ, 486), plg. la. *dzėrve* ‘t. p.’ (ME 1, 357; žr. Skardžius 1999[1935], 51[15]; Mažiulis 2013, 235 t.; Būga RR 3, 40), *Gėrvė* 1 up. Rt, Aitros kr., Šll, Jūros dš. (LUEV, 46; VŽ^e; LVvGDB), *Gėrvė* 1 pv. Rt (LVvGDB), *Gėrvupis* 1 up. Btg, Kl (LUEV, 47), *Gėrvė* pvd. (LPŽ, 659), bet – *Geřvė* 2 up. Krp, Pagervių k., Šventupio dš. (LUEV, 46; VŽ^e). Remiantis

LKŽ^e, Zieteloje fiksuotas galūninis vardažodžio kirčiavimas (4 a. p.) – *gervė*, nors ZtŽ nurodoma 1 šio žodžio kirčiuotė. Neretai lietuvių kalbos salose yra išlikusių archajiškų kalbos faktų, tačiau galūninis *gervė* kirtis greičiausiai yra naujovė, atsiradusi Zietelos šnektoje (žr. Skardžius 1999[1935], 54 t.[18 t.]; dėl polinkio į daiktavardžių oksitonezę pietinių aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių šnektose žr. Lazauskaitė-Ragaišienė 2007 ir t. t.; plg. Mikulėnienė 1996; 2005, 155 tt.).

Vis dėlto neatmetant galimybės, kad kirčiavimas *gervė* anksčiau galėjo būti paplitęs didesniame Lietuvos plote ir yra senovinis, hidronimo kirčiavimo variantą *Gervainys* galima sieti su šio daiktavardžio kilnojamąja kirčiavimo paradigma ir laikyti reliktiniu. Jeigu galūninis vardažodžio *gervė* kirčiavimas, kas labiau tikėtina, yra Zietelos tarmės naujovė, svarstyti kitas veiksnys, nulėmęs hidronimo kilnojamąjį kirtį ir cirkumfleksinę šaknies priegaidę.

Aptariamasis upėvardis yra šiaurės žemaičių telšiškių tarmės plote. Atkreiptinas dėmesys į gretimoje vakarų aukštaičių šiauliškių tarmėje, Akmenės r., esančio hidronimo kirčiavimą, t. y. *Geŗvė* 2 up. Krp, Pagervių k., Šventupio dš. (LUEV, 46; VŽ^e), kuris taip pat siejamas su lie. *gervė* (Vanagas 1981, 114). Toks šio upėvardžio kirčiavimas fiksuotas VK 1961 m. kalbininko P. Joniko ir PKK. Hidronimų *Geŗvė* ir *Gervainys* / *Geŗvainis* cirkumfleksinė šaknies priegaidė greičiausiai laikytina reliktine. Vis dėlto, tai nepaaiškina hidronimo *Gervainys* kilnojamojo kirčio. Tačiau pastebėtina, kad kilnojamojo kirčiavimo (t. y. su priesagomis *-ainys*, *-ainė*) vandenvardžių, be aptariamojo upėvardžio, daugiau nėra fiksuota (žr. Vanagas 1970, 73 tt.). Remiantis nagrinėtais šaltiniais ir literatūra, kitiems priesagų *-ainis*, *-ainė* onimams ir apeliatyvams kilnojamas kirtis taip pat nebūdingas, fiksuota vos pora 3 a. p. vardažodžių su priesaga ar baigmeniu *-ainys*: *Opstainys* 3^a k. Pgg (VŽ^e; LVvGDB) ir pietų Lietuvoje vartojamas daiktavardis *pakelainys* 3^{4b} (ir *pakelainis*, *pakelainis*) ‘prie galo trobesio pastatyta pastogė ūkio padargams ir kt. sudėti’ (LKŽ^e; Ambrazas 2000, 155). Tokie duomenys leidžia daryti prielaidą, kad upėvardžio *Gervainys* kirčiavimas yra senovinis, nes mažai tikėtina, kad dabartinėje kirčiavimo sistemoje hidronimas būtų perėjęs prie kitiems vediniams nebūdingo kirčiavimo modelio.

Jeigu pastovus upėvardžio *Geŗvainis* šaknies kirtis autentiškas, jis laikytinas naujesniu negu kilnojamas. Aptartini keli šakninį hidronimo kirtį galėję lemti veiksniai. Remiantis LKŽ^e bei kita literatūra (žr. Ambrazas 2000, 154 t.; 1993, 128; Skardžius 1996[1943], 286 t.; Pakerys 1994, 125),

žemaičių tarmėje priesagų *-ainis*, *-ainė* vediniams būdingas priesaginis kirčiavimas, taip pat esama šios priesagos vedinių, turinčių pastovų šaknies kirtį (1 a. p.). Dauguma šakninio kirčiavimo vardažodžių yra išlaikę pamatinių žodžių šaknies kirtį ir priegaidę, pvz.: *Vingainis* (ir *Vingaĩnis*) up. Kv, Jūros dš. (: *vĩngis* 1), *Sárkainis* up. Kv, Ymėžės dš. (: *sárkanas* 1, la. *sařkans*) (LUEV, 197, 142; Vanagas 1981, 385, 291), *brólainis* ‘brolio sūnus’ (: *brólis* 1), *kýlainis*, *-ė* ‘kas sukyla’ (: *kýla* 1). Hidronimo kirčiavimo variantas *Geřvainis* gali būti atsiradęs dėl šakninio kirčiavimo priesagos *-ainis* vedinių (kitų onimų ir apeliatyvų) analogijos, plg. greičiausiai taip pat analoginį vedinių *Óžainis* up. Plt, Salanto int. (: *ožỹs* 3) (LUEV, 112; Vanagas 1981, 235), *šákainis* ‘išsišakojęs medis’ (: *šakà* 4) (ir *šakaĩnis*), *bárdzainis* ‘barzdyla’ (: *barzdà* 4) kirčiavimą.

Atkreiptinas dėmesys, kad upė yra šiaurės žemaičių tarmės plote, kur veikia kirčio visuotinio atitraukimo dėsnis (LKTCh, 198 t.; Zinkevičius 1966, 38 t.; Grinaveckis 1973, 151). Atsargiai galima svarstyti atitrauktinio kirčio įtaką hidronimo kirčiavimo paradigmos pasikeitimui, pradinio skiemens kirčio apibendrinimui (plg. Zinkevičius 1979; 1966, 48; Grinaveckis 1973).

5. DÉRVELIS 1 / DERVELYS 3^a up. Rz, Dervelių k., Ežerėlės dš. (LUEV, 29; Vanagas 1981, 84 t.; 1970, 122 – tik *Dérvelis*). VK šakninio kirčiavimo variantas *Dérvelis* nurodytas kelis kartus, pateikiama ir tokia pati pievos vardo lytis (Rz). Fiksuotas dar vienas hidronimas *Dérvelis* Lnkv, Titonių k., Mūšos dš. (ar į Dvariukų tvenkinį), kuris A. Vanago darbuose ir LUEV nenurodytas. Kilnojamojo kirčiavimo atvejis nurodytas tik vienas, t. y. PKK užrašyta *Dérvelis*, *-lỹs*. Nors užrašymas nėra labai tikslus, vis dėlto kilnojamas kirtis gali būti ir autentiškas.

Hidronimas siejamas su *derivà* (Vanagas 1981, 84 t.; dar žr. Endzelytė 2004, 68), kuris tarmėse yra 3 ar 4 a. p. Upėvardžio kirčiavimo variantas *Dervelỹs* laikytinas senoviniu ir sietinas su pamatinio vardažodžio kirčiavimu, t. y. jo 3 kirčiuote, dar plg. *Derveliaĩ* k. Pkr 3^a (VŽ^e), *derivė* 3 ‘sakingas medis; sakai’ (LKŽ^e; Mažiulis 2013, 138), la. *dařva* ‘smala’ (ME 1, 441, 442; Būga RR 2, 251, 394, 579; RR 3, 116, 947).

Priesagos *-elys* onimų esama nedaug. Be aptariamojo hidronimo, dar trys vandenvardžiai turi priesagą *-elys*: *Metelỹs* 3^b ež. Srj (: ? *mėsti*) (LUEV, 102; VŽ^e; LVvGDB; Vanagas 1970, 124; 1981, 212 t.; Skardžius 1996[1943], 178), *Rūvelỹs* 3^b up. Krš, Šėkščio int. (: ? *rūvelis* ‘piktas žmogus, sukčius;

verksnys') (LUEV, 140; žr. Vanagas 1970, 124; 1981, 285) ir *Temelỹs* 3^b up. Gdž (: *tém̃ti*) (LUEV, 172; Vanagas 1970, 124; 1981, 343); priesaga išskiriama keliuose helonimuose: *Klobelỹs / Klobēlis* b. Brž (: ?), *Pundelỹs* b. Kdn (: ?) (Bilkis 2008, 115), *Kirkelỹs* plk. Mrj (: *kiřkti*) (LVvGDB); dar plg. pvd. *Dargelỹs* Pgg, Šlu (: *dargũs*) (LPŽ, 462; Skardžius 1996[1943], 177). Šios priesagos apeliatyvų taip pat vos pora: kai kuriose tarmėse vartojami daiktavardis *vaikelỹs* 3^b 'vaikėzas' (LKŽ^e; Ambrazas 2000, 95; Girdenis 2000, 262) ir būdvardis *didelỹs*, *-ē* 3^b (LKŽ^e; Skardžius 1996[1943], 178). Tokie duomenys leidžia patvirtinti prielaidą, kad priesaga *-elỹs* ir kilnojamas hidronimo kirčiavimo variantas *Derovelỹs* yra reliktiniai.

Aptariamasis hidronimas yra šiaurės panevėžiškių tarmės plote. Šiaurės Lietuvoje daiktavardis *derva*, atrodo, yra kirčiuojamas ir 1 kirčiuote. Pastovus žodžio šaknies kirtis laikytinas naujesniu negu kilnojamas ir sietinas su tarminiu kirčio atitraukimu (žr. LKTCh, 179; Garšva 1982, 71; Kačiuškienė 2001, 202; Zinkevičius 1966, 37 t.) arba latvių kalbos įtaka. Taigi hidronimo *Dérvelis* šakninis kirčiavimas laikytinas naujove, atsiradusia šnektoje pasikeitus pamatinio žodžio *derva* kirčiavimo paradigmai, plg. *Dérvenė* up., Daunoriškė (: *dérva*) (Bartkutė 2008, 106). Dar dėl pradinio skiemens kirčio apibendrinimo žr. 1.3.

Mažiau tikėtina, bet aptariamasis hidronimas gali būti susijęs su la. *deřvelis* 'vaidingas žmogus; plepys', *deřvelēt* 'plepėti, taukšti' (ME 1, 458) (Vanagas 1981, 85). Dvejopo kirčiavimo priežastys tokiu atveju nelabai aiškios; dėl variantinio kirčiavimo plg. *keselỹs* 3^b ir *kēselis* 1 (la. *ķesele*, vo. *Kessel*) 'iš vyčių nupintas krepšys pašarui nešioti; pintinė' (LKŽ^e; Skardžius 1999[1935], 117[81]).

6. KERTENŲS 3^b / **KEĖTENIS** 1 up. Bt, Šešuvies dš. (LUEV, 73; Vanagas 1970, 133). Kilnojamas kirtis VK fiksuotas kelis kartus, tokią lytį yra perėmęs ir pievos vardas. Šakninio kirčiavimo variantas pateiktas vieną kartą (PKK), šalia nurodytas ir variantas *Kertenỹs*. Nemaža tikimybė, kad šakninis kirtis neautentiškas, fiksuotas netiksliai.

Upėvardis greičiausiai kilęs iš *kertē*, nors gali būti gretintinas ir su *kertũs* (*kertũkas*) 'kirstukas' (Vanagas 1981, 154). Hidronimo *Kertenỹs* kilnojamas kirtis ir cirkumfleksinė šaknies priegaidė sietini su pamatinio žodžio *kertē* ar *kertũs* 4 a. p.⁹ (LKŽ^e; dar žr. KŽ, 157), plg. *Kertē* up. Dt (Vanagas 1981,

⁹ Tarmėse *kertē* kirčiuojamas ir 3 kirčiuote.

154), *Kertūs* 4 up. Žž (LUEV, 73; Vanagas 1981, 154). Taigi hidronimas yra išlaikęs senovinį kilnojamąjį kirčiavimą, plg. *Kerteniai* k.

Be aptariamojo upėvardžio, tik vienas hidronimas turi priesagą *-enỹs*, t. y. *Tenenỹs* 3^b up. Šlu, Minijos kr. (: *tenė*; *tenėti*) (LUEV, 172; VŽ^e; LVvGDB; Vanagas 1970, 133; 1981, 343 t.; Skardžius 1996[1943], 235). Abu hidronimai yra vakarų Lietuvoje. Šiaurės rytų Lietuvoje fiksuota pvd. *Barzdenỹs* Kp, Vb (ir *Barzdėnis* Sb) (LPŽ, 207; Skardžius 1996[1943], 235). Kilnojamojo kirčio vardažodinių apeliatyvų, rodos, nėra¹⁰. Kitiems onimams, asmenvardžiams, apeliatyvams su priesagomis ar baigmenimis *-enis*, *-enė*, *-eniai*, *-enės* būdingas priesaginis kirčiavimas (žr. Vanagas 1970, 132 t.; Bilkis 2008, 173, 184, 190 t.; LVvGDB; Skardžius 1996[1943], 234 t.; Ambrazas 2000, 166; Pakerys 1994, 129; LKŽ^e). Tokie duomenys leidžia manyti, kad kilnojamasis hidronimo *Kertenỹs* kirtis yra reliktinis.

Šakninio kirčio variantas *Keřtenis*, kaip minėta, greičiausiai neautentiškas. Vis dėlto, jeigu šio hidronimo 1 kirčiuotė vietinių žmonių yra vartojama, ji laikytina vėlesne negu kilnojamoji.

Hidronimas yra pietų žemaičių raseiniškių tarmės plote. VK kelis kartus fiksuotas onimų *Kertė* šakninis kirtis: *Keřtė* dr. Varn, pv. Dr, Grnk, ž. Grz. Šie užrašymai gali būti nepatikimi, kita vertus, toks kirčiavimas gali būti autentiškas, pirmiausiai sietinas su daliai žemaičių būdingu kirčio atitraukimu. Jeigu pietų žemaičių raseiniškių tarmėje ar aplinkinėse tarmėse kirčiuojama *keřtė*, tai galėjo turėti įtakos hidronimo varianto *Keřtenis* (šalia *Kertenỹs*) vartojimui. Dar dėl šaknies kirčio apibendrinimo žr. 2.1.

Remiantis nagrinėta literatūra, šakninio kirčiavimo onimų su priesagomis *-enis*, *-enė*, *-eniai*, *-enės* nėra (žr. Vanagas 1970, 132 t.¹¹; Bilkis 2008, 173, 184, 190 t.). Pastovų šaknies kirtį (1 a. p.) turi tik keletas retų apeliatyvų su priesagomis ar baigmenimis *-enis*, *-enė*, pvz., *áudenis* ‘žiemrytis vėjas’, *gėbėnė* ‘amarilinių šeimos vijoklinis augalas; pūslė’ (antrąja reikšme žodis kirčiuojamas ir *gebėnė* 2, *gebenė* 3^b), *kaĩmenė*, *sómenis* ‘šiaurės vakarų vėjas’ (la. *sāmenis*) (LKŽ^e; Pakerys 1994, 129; Skardžius 1996[1943], 235), kurių įtaka šakniam hidronimo kirčiui labai mažai tikėtina.

¹⁰ Veiksmožodinių vedinių vos keli: *krūpenỹs* 3^a ‘baimė, krūpčiojimas’ (LKŽ^e; Ambrazas 1993, 60), *skendenỹs* 3^b ‘paskendęs ar skęstantis žmogus’ (LKŽ^e; Skardžius 1996[1943], 235), *rentenỹs* 3^b ‘sureštos trobesio sienos’ (LKŽ^e).

¹¹ Vanago prie priesagų *-enis*, *-enė* vedinių nurodyti hidronimai *Pándenis* up. Šd, Alkupio int. ir *Daugỹvenė* up. Rz, Mūšos dš. yra neaiškios sandaros, greičiausiai nepriesaginiai, todėl čia neįtraukti.

7. CIRVIJÀ 3^b / CÌRVIJA up. Rdš, Merkio dš. (LUEV, 24; Vanagas 1970, 146). LUEV ir VŽ^e nurodyta tik kilnojamoji kirčiavimo paradigma. VK fiksuoti abu kirčiavimo variantai po kelis kartus. Šakninis kirčiavimas greičiausiai neautentiškas.

Hidronimo kilmė neaiški, šaknis *cirv-* gali būti substratinė. Jeigu pradžios priebalsis *c* yra iš *č*, galbūt jį galima sieti su lie. *čirvéti* (*čirva*, *-éjo*) ‘čiulbėti, čirenti’, *čirėti* (*čira*, *-éjo*) ‘čirenti, čirškėti’ (Vanagas 1981, 75 t.). Galima kelti hipotezę, kad hidronimo kilnojamojo kirčiavimo variantas *Cirvijà* yra reliktinis ir atspindi senesnę cirkumfleksinę veiksmazodžio *čirvéti*, *čirva* ar kt. šaknies priegaidę bei nepastovų jo kirtį. Tokiu atveju šakninis hidronimo kirčiavimas *Cìrvija*, jeigu jis autentiškas, laikytinas vėlesniu.

Upė yra pietų aukštaičių tarmės ploto dalyje, kur gyvena nemažai kitataučių, tad pastovus pradinio skiemens kirtis gali būti atsiradęs dėl slavų kalbų įtakos, plg. Vilniaus krašte esančių hidronimų dvejoją kirčiavimą *Vìlija* 1 / *Vilijà* 3^b Pbrd (LUEV, 195), *Taūrija* / *Taurijà* V, Vilnios dš. (Vanagas 1970, 146; LUEV, 171).

8. ŽĀDIKĖ 1 / ŽĀDIKĖ 3^b / ŽĀDIKIS 1 / ŽĀDIKŪS 3^b up. Pšš, Šušvės dš. (LUEV, 201; Vanagas 1970, 150). VK daugiausiai fiksuotos moteriškosios giminės lytys: tiek šakninio, tiek kilnojamojo kirčiavimo. K. Būga nurodo *Žādikė* (RR 2, 21; RR 3, 278). Tik šis variantas pateiktas ir VŽ^e.

Upėvardis siejamas su *žādinti* (Vanagas 1981, 395 t.), bet gali būti gretinamas ir su *žādas* (4, 2). Su priesagomis *-ikỹs*, *-ikė* sudarytas tik šis hidronimas ir kai kurie asmenvardžiai, pvz.: *Eidikỹs* pvd. Br, Grš, Jnk, *Medikỹs* pvd. Kl̃p, *Tenikỹs* pvd. (LPŽ, 564, 196; Skardžius 1996[1943], 131), galbūt ir *Bendrikỹs* b. Kair (Bilkis 2008, 48). Apeliatyvų su šiomis priesagomis nėra fiksuota. Tai leidžia daryti prielaidą, kad kilnojamas hidronimo kirtis yra reliktinis, galbūt jį galima laikyti vakarų baltų substratu. Šakninis kirčiavimo variantas tuomet laikytinas vėlesniu, tačiau greičiausiai irgi senoviniu.

Onimų ir apeliatyvų su priesaga *-ikis*, *-ikė*, turinčių pastovų šaknies kirtį (1 a. p.), esama daugiau, pvz.: *Žióbrikis* up. Kn, *Dùbikė* up. Krš, Dubikės k. (LUEV, 205, 33, 145, 57; Vanagas 1970, 150), *Bùdrikis* pvd. Als, Yl, Kl̃p, Krt, Lk, Mrj ir kt. (LPŽ, 330; Skardžius 1996[1943], 131), *báltikis* ‘baltas kiškis’, *júodikis* ‘mažiausias pinigėlis; skatikas’ (LKŽ^e; Pakerys 1994, 91; dar žr. Ambrazas 2000, 117). Jų kirčiavimą paprastai galima sieti su pamatinių žodžių šakniniu kirčiavimu, pvz.: *Žióbrikis* (: *žióbris* 1), *Dùbikė* (: *dùbė* 2; plg. *dùbti*) (Vanagas 1981, 403, 93), *báltikis* (: *báltas* 1 > 3), *júodikis* (: *júodas* 1 > 3).

9. DUŪBINIS 1 / DUOBINŪS 3^b up. Lk, Upynos dš. (LUEV, 36; Vanagas 1970, 160). Hidronimas VK fiksuotas tik pora kartų, vieną kartą pateikti abu kirčiavimo variantai.

Upėvardis sietinas su *duobē* (Vanagas 1981, 97), kuris tarmėse yra 4 ar 3 a. p. (LKŽ^e; dar žr. DūnŽ, 481; KŽ, 84; Skardžius 1999[1935], 142[106], 144[108]), plg. la. *dūobe* (ME 1, 531); *Duobē* 4 up. Trg, Jūros dš. (LUEV, 36), d. Rt (LVvGDB). Hidronimo kirčiavimo variantas *Duobinūs* yra reliktinis, išlaikęs pamatinio vardažodžio galūninį kirtį, plg. *Žaltinūs* 3^a up. Klm, Rūdijos int. (: *žaltūs* 3) (LUEV, 202; Vanagas 1981, 397), žemaičiuose vartojamus *galvinūs* 3^a ‘galvočius’ (: *galvā* 3), *bergždinūs*, *-ē* 3^b ‘bergždžias gyvulys; bevaiakis’ (: *beṛgždžias*, *-iā* 4) (LKŽ^e; Ambrazas 2000, 147 t.).

Šakninis aptariamojo hidronimo kirčiavimas greičiausiai naujesnis. Upėvardis yra šiaurės žemaičių telšiškių tarmės plote. Hidronimai su priesagomis *-inis*, *-inē* žemaičiuose nėra gausūs (Vanagas 1970, 164, 407; taip pat helonimai žr. Bilkis 2008, 154 tt., 173 tt., 181 tt.), daugiau esama priesaginio kirčiavimo (2 a. p.) atvejų, pvz.: *Laužinis* up. Žr, Liepupio int., *Rupūžinis* ež. Žr, *Šeškīnē* up. Varn (LUEV, 88, 140, 163; Vanagas 1970, 164, 158), *Riestinis* tr. Rt, *Ažuolinē* plk. Lk (Bilkis 2008, 156, 161). Nors šakninio kirčiavimo (1 a. p.) hidronimų ir kitų onimų žemaičių tarmės plote nedaug, neatmestina galimybė, kad jie galėjo turėti įtakos aptariamojo hidronimo šakniniam kirčiavimui, plg. *Dūrbinis* up. Tl, į Masčio ež., *Mėdinis* ež. Šauk, *Šyvinis*, *Šyvinē* up. Krtv, iš Pašvinio ež., Ventos perkaso int. (LUEV, 37, 166, 99; Vanagas 1970, 163, 161, 156), *Duūblinē* plk. Lkv, *Liūgninē* plk. Rt, *Lėndrinē* plk. Krkl (Bilkis 2008, 158, 159, 162), *kėmpinis* ‘grybas, augantis ant pūvančio medžio kamieno’ (LKŽ^e; Skardžius 1996[1943], 17).

Dar dėl šaknies kirčio apibendrinimo žr. 4 ir 2.1.

10. TĀTULA 1 / TĀTALA 1 / TATALĀ 3^b / TĀTULĒ 1 / TĀTALAS 3^b / TATULĀ 3^b up. Vb, Mūšos dš. (LUEV, 171; Vanagas 1970, 85, 199). VK fiksuotos įvairios hidronimo (bei iš jo padarytų kitų onimų) lytys, didesnė jų dalis kirčiuotos šaknyje. Kai kurie VK fiksuoti kirčiavimo atvejai, pvz., *Tatulē*, LUEV ir A. Vanago darbuose nenurodyti, matyt, kaip nepatikimi. K. Būga nurodo lytį *Tatalā* (RR 3, 280) ir *Tatula* (RR 1, 425), P. Skardžius – *Tātula* (1996[1943], 186). VŽ^e taip pat pateikta tik hidronimo lytis *Tātula*.

Upėvardis gretinamas su *tatēti* (*tāta*) ‘barškėti, pauškėti’, *tatēnti* ‘pauškinti, šaudyti’, *tātinti* ‘mušti’. A. Vanago nuomone, lytys su *-ul-* yra naujesnės, substitucinės (1981, 341). Manytina, kad senesnis yra hidronimo kilnojamas

kirtis, kuris sietinas su išlaikyta nepastovia vieno iš pateiktųjų veiksmažodžio (labiausiai tikėtina *tatėti*) kirčiavimo paradigma.

Šakninio kirčiavimo variantai galėjo atsirasti taip pat dėl vieno iš veiksmažodžių (galbūt *tātinti*) pastovaus kirčiavimo įtakos. Kita vertus, dar žr. kas pasakyta apie *Gėrulis / Gerulys* šaknies kirčio apibendrinimą (2.1).

Su priesagomis *-ula, -ala, -ulė, -alas* uteniškių (salelėje prie kupiškėnų tarmės) ir šiaurės panevėžiškių tarmių plotuose, kuriais teka upė, be aptariamojo upėvardžio, fiksuoti tik hidronimai *Dárbulė* 1 ež. Ps, *Tátalas* 3^b ež. Kp, *Grąžalas* 3^b up. Nj, Vešetos int. (LUEV, 27, 171, 52; Vanagas 1970, 199, 84 t.). Apeliatyvai su priesagomis ar baigmenimis *-ula, -ala, -ulė* (pastarosios – veiksmažodiniai) šiaurės rytų Lietuvoje, atrodo, taip pat nėra dažni, pvz.: *kasulà* 3^b ‘kamienas, kotas’, (LKŽ^e; KpŽ, 221), *snaudulà* 3^b ‘snaudalius’, *niūrgula* 1 ‘piktas, paniuręs žmogus’, *māšala* 1 ‘mažas dvisparnis vabzdys’, *staĩpala* 1 ‘kas staiposi’. Kaip matyti, aptariamojo tipo onimų ir apeliatyvų yra ir kilnojamąjo, ir šakninio kirčiavimo.

11. BÉRŽUVIS 1 / BERŽUVŪS 3^a ež. Švnč, Beržuvio k. (LUEV, 18; Vanagas 1970, 213; dar žr. LVvGDB). Kirčiavimo variantai VK fiksuoti A. Vanago, tad manytina, kad abu autentiški, nors VŽ^e nurodyta tik 1 ežero vardo kirčiuotė, dar plg. *Bėržuvis* 1 k. Švnč (VŽ^e; LVvGDB).

Hidronimas sietinas su *bėržas* (Vanagas 1981, 62). Rytų aukštaičių vilniškių tarmėje, kurios plote yra ežeras, šis daiktavardis kirčiuojamas dvejopai: 3 ir 1 akcentine paradigma (LKŽ^e; žr. Ragaišienė 2010, 37; KltŽ, 20; dar žr. ZtŽ, 83). Senesnis, atrodo, yra pastovus šaknies kirtis, plg. la. *bērsz*s (žr. Būga RR 3, 72; Mažiulis 2013, 75; dar žr. Skardžius 1999[1935], 53[17]). Kilnojamosios *beržas* paradigmos atsiradimas sietinas su kuopinės daugiskaitos galūninio kirčiavimo įtaka (plačiau žr. Stundžia 1981, 191 tt.; Urbanavičienė 2006, 223; Mikulėnienė 1996, 152; dar žr. Ambrazas 2000, 49 t.).

Taigi hidronimo *Bėržuvis / Beržuvis* kirčiavimo variantai bus atsiradę dėl pamatinio žodžio *beržas* dvejopo kirčio. Manytina, kad šakninis ežero vardo kirčiavimo variantas yra išlaikęs senąją baritoninį *beržas* kirtį. Kilnojamasis hidronimo kirčiavimas gali remtis kilnojamąja *beržas* akcentine paradigma, tad laikytinas vėlesniu negu šakninio kirčiavimo variantas, tačiau taip pat senoviniu. Kad pastarasis kirčiavimo variantas yra reliktinis, leidžia manyti ir tai, jog priesagą *-uvys*, be aptariamojo hidronimo, turi tik vandenvardis *Meduvis* 3^b ež. Rdš (LUEV, 100; VŽ^e).

Su vyriškosios giminės priesaga *-uvis* taip pat tėra sudaryta tik keletas hidronimų: *Máučiuvis* Všk, Yslykio kr., Všk, Maučiuvio int., *Kùtuvis* Vks, Ventos dš., *Viřčiuvis* Jnš, Lielupės int. (LUEV, 99, 85, 198; dar žr. VŽ^e), visi jie šakninio kirčiavimo (1 a. p.), bet, priešingai negu aptariamasis hidronimas, yra šiaurės Lietuvoje, kur pastebimas polinkis apibendrinti pastovų daugiaskiemenių daiktavardžių kirtį.

12. RĪNGUŽIS 1 / RINGUŽŪYS 3^a up. Pn, Nainiškių k., Nevėžio dš. (LUEV, 136; Vanagas 1970, 215). Hidronimo užrašymai VK negausūs ir įvairūs. Daugiau esama šakninio kirčiavimo fiksavimų, toks nurodytas ir slėnio vardo kirtis. Kilnojamojo kirčiavimo varianto *Ringužys* (VK fiksuota *Rīngožys*) autentiškumas kelia abejonių. Užrašyta ir hidronimo lytis *Ringūžė* (1973 m.).

Upėvardis siejamas su *ringė* 4, *riņgė* 2, *rīngė* 1; *rīngis* 1, *riņgis* 2; *rīnga* 1, *ringuoti* ir pan. (plačiau žr. Vanagas 1981, 278). Šakninio kirčiavimo variantas *Rīngužis* yra perėmęs pamatinio žodžio *rīngė*, *rīngis* ar pan. šaknies kirtį ir priegaidę. Remiantis LKŽ^e, šiaurės panevėžiškių tarmėje, kurios plote yra upė, ir aplinkinėse tarmėse šie daiktavardžiai yra 1 arba 2 kirčiuotės, dar plg. *Rīngužis* 1 / *Riņgužis* 1 Šd, Vakoniškio dš., *Rīngužė* 1 / *Riņgužė* 1 Pbr, Paringužės k., Upytės dš., *Rīngė* 1 Nj, Nevėžio int. (LUEV, 136, 135; VŽ^e). Taigi hidronimo šakninis kirčiavimas yra išlaikęs senovinio kirčiavimo bruožų, nes remiasi pamatinio žodžio akcentinėmis savybėmis.

Jeigu hidronimo lytis *Ringužys* autentiška, galbūt ji atspindi kilnojamąjį daiktavardžio *ringė*, *ringis*, būdvardžio ^o*ringus* ar pan. kirčiavimą, plg. *juodužys* 3^a Rš ‘juodulyš’ (: *júodas*, -à 3) (LKŽ^e; Ambrazas 2000, 187), nors dabartinėse tarmėse šių vardažodžių kirčiavimas 3 akcentine paradigma nefiksuotas. Hidronimas gali būti sietinas ir su veiksmožodžiu *ringuoti* ar *ringiuti*, plg. *Kriokužys* 3^b up. Šl, Vijolės int. (: *kriōkti*) (LUEV, 80; Vanagas 1981, 166 t.). Veiksmožodiniams priesagų vediniams neretai būdingas kilnojamas kirtis, plg. priesagų *-inys*, *-ulyš*, *-esys* vedinių kirčiavimą (Pakerys 1994, 156, 164, 167), pvz.: *ringulys* ‘vingiuota linija; vingis, kilpa’ 3^b Kp, Sb.

Su priesaga *-užys* tėra sudaryti minėtieji hidronimai *Ringužys* ir *Kriokužys*, kitų šios priesagos onimų, remiantis nagrinėta literatūra, nefiksuota; apeliatyvai su priesaga ar baigmeniu *-užys* taip pat negausūs: jau minėtas *juodužys*, *babužys*, *-ė* ‘nuplyšėlis, elgeta’ (LKŽ^e; Skardžius 1996[1943], 391), galbūt *glabužys* ‘glėbelis, kuokštelė’, *glamužys* ‘glėbukas; gniutulas’, *grumužys* ‘grumstas, gumulas’, *kirkužys* ‘kankorėžis’. Tai leidžia daryti prielaidą, kad kilnojamas vandenvardžio *Ringužys* kirčiavimas gali būti reliktinis.

Kaip minėta, VK fiksuota lytis *Ringùžė*, kuri laikytina vėlyva, atsiradusia dėl daugumos priesagų vediniams būdingo polinkio kirčiuoti priesagą.

13. Išvados.

Variantinio priesaginių hidronimų kirčiavimo analizė parodė, kad dvejojo kirčiavimo priežastys gali būti įvairios, dažno vandenvardžio atveju skirtingos. Tačiau galima pastebėti ir bendresnių tendencijų.

1.1. Dalies aptartųjų hidronimų kilnojamas kirčiavimo variantas laikytinas reliktiniu ir sietinas su pamatinių žodžių kilnojamuoju kirčiu, pvz.: *Deguvà* (: *dègti*), *Gerulỹs* (: *gēras* ar *gérti*), *Kertenỹs* (: *kertė* ar *kertūs*), *Duobinỹs* (: *duobė*).

1.2. Kai kuriais atvejais 3^a ar 3^b akcentinės paradigmos lytis gali būti atsiradusi dėl kitų kilnojamojo kirčio žodžių įtakos, pvz.: variantai *Vaiguvà*, *Vaduvà*, *Kulmenà*.

2.1. Šakninis hidronimų kirčiavimas neretai laikytinas naujesniu, atsiradusiu dėl tarminio kirčiavimo ypatybių, kitų onimų ir apeliatyvų su atitinkamomis priesagomis kirčiavimo analogijos, pradinio skiemens kirčio apibendrinimo visai paradigmai ar kitų priežasčių, pvz.: lytis *Dėguva*, *Geřvainis*, *Dėrvelis*, *Keřtenis*.

2.2. Kai kurių hidronimų pastovus šaknies kirtis gali būti senovinis, perimtas iš pamatinių žodžių, pvz.: *Rìngužis* (: *rìngė*, *rìngis*), *Kùrtuva* (: *kùrti* ar *kùrtas*).

3. Kai kuriais atvejais kirčiavimo variantai gali būti senas reiškinys, pvz.: *Bėržuvis* / *Beržuvỹs*, *Žādikė*, *Žādikis* / *Žadikė*, *Žadikỹs*.

4. Saussure'o–Fortunatovo dėsnis nė vienos iš aptartųjų priesagų vedinių tiesiogiai neveikė, tačiau kirčiavimo sistemos pertvarka, analoginiai procesai, vykę po šio dėsnio, galėjo turėti įtakos priesaginių hidronimų, kitų onimų ir apeliatyvų dvejojimui kirčiavimui. Variantinį kirčiavimą galėjo paskatinti ir nutrukę, nebeaiškūs ryšiai su pamatiniais žodžiais.

5. Dalies hidronimų kirčiavimo variantų tyrimas yra problemiškas dėl neiškių pamatinių žodžių, galimų substratinių reiškinų. Analizei padėtų išsamūs lietuvių ir latvių tarmių kirčiavimo tyrimai.

ON THE ACCENTUATION VARIANTS OF LITHUANIAN SUFFIXED HYDRONYMS

Summary

This article deals with root-type (accent paradigm 1) and mobile (accent paradigm 3) accentuation variants of Lithuanian suffixed hydronyms. The material for the article was collected from published Lithuanian hydronym sources: *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas* (*Index of Names of Lakes and Rivers of the Lithuanian SSR*) (editor E. Grinaveckienė, 1963), *Lietuvos TSR hidronimų daryba* (*Derivation of Lithuanian SSR Hydronyms*) (1970) and *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas* (*Etymological Dictionary of Lithuanian Hydronyms*) (1981) by A. Vanagas. Reasons for the accentuation variability (relics of old accentuation, accentual properties of base words, accentuation in dialects, accentual analogy with other suffixed derivatives, etc.) of 18 hydronyms with the suffixes *-ainys/-ainis*, *-elis/-elys*, *-enys/-enis*, *-ija*, *-ikė/-ikis/-ikys*, *-inis/-inys*, *-mena*, *-ula/-ulė* (ir *-ala/-alas*), *-ulis/-ulyš*, *-(i)uva*, *-uvis/-uvys*, *-užis/-užys* were analyzed.

The analysis has revealed that the reasons for accentuation variability in almost each hydronym are different. However, some general trends in the accentuation of hydronyms can be observed: 1.1. Mobile accentuation of hydronyms is often a relic as it is related to the mobile accent paradigm of the base word. 1.2. In some cases the 3rd accent paradigm can appear due to accentual analogy with other suffixed derivatives. 2.1. Root-type accentuation of hydronyms is often considered newer, appearing due to accentual properties or accentuation influence of other words. 2.2. The constant accent in the root of some hydronyms can be ancient, i.e. taken from base words. 3. In some cases accentuation variability can be considered an old phenomenon.

SUTRUMPINIMAI

a. p. – akcentinė paradigma	la. – latvių	r. – rajonas
avd. – asmenvardis	lie. – lietuvių	rst. – raistas
b. – bala	mst. – miestas	t. y. – tai yra
d. – duobė	mstl. – miestelis	t. p. – taip pat
dr. – dirva	pan. – panašiai	tr. – trakas
dš. – dešinysis intakas	plg. – palyginkite, palyginti	up. – upė, upelis
ež. – ežeras	plk. – pelkė	vo. – vokiečių
int. – intakas	pv. – pieva	vv. – vietovardis
k. – kaimas	pvd. – pavardė	ž. – žemė
kr. – kairysis intakas	pvz. – pavyzdžiui	žr. – žiūrėkite, žiūrėti

LITERATŪRA

Ambrazas Saulius 1993, *Daiktavardžių darybos raida 1: Lietuvių kalbos veiksmožodiniai vediniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Ambrazas Saulius 2000, *Daiktavardžių darybos raida 2: Lietuvių kalbos vardažodiniai vediniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Bartkutė Nerija 2008, *Joniškio rajono teritorijos toponimija: daryba ir raidos polinkiai*, Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Šiaulių universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas.

Būga RR – Kazimieras Būga, *Rinktiniai raštai 1–3*, sud. Z. Zinkevičius, Vilnius: Valsytinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958–1961.

Дыбо Владимир Антонович 2009, Система порождения акцентных типов производных в балто-славянском праязыке и балто-славянская метатония, *Вопросы языкового родства / Journal of Language Relationship 2*, 25–65.

Дыбо Владимир Антонович 1981, К вопросу о системе порождения акцентных типов производных имен в прабалтийском, *Балто славянские исследования 1980*, 65–89.

DLKŽ^e – Stasys Keinys, Laimutis Bilkis, Jonas Paulauskas, Vytautas Vitkauskas (red.), *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (3-ias elektroninis leidimas), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011, <http://dz.lki.lt>

DūnŽ – Vytautas Vitkauskas, *Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1976.

Endzelytė Renata 2004, Šiaurės vidurio Lietuvos vandenvardžių daryba, *Lituanistica* 60(4), 63–77.

Garšva Kazimieras 1982, Svarbesnės šiaurės vakarų panevėžiškių fonologijos ypatybės, *Baltistica* 18(1), 65–74.

Girdenis Aleksas 2005, Morfonologijos reiškiniai. Kirčiavimas, in Vytautas Ambrazas (red.), *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 49–53.

Girdenis Aleksas 1972, Lietuvių kalbos vardažodžio priesagų kirčio susiformavimas, *Baltistica* 1 priedas, 66–72 (= Idem, *Kalbotyros darbai* 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 258–265, 2000).

Girdenis Aleksas 1962–1963, *Tirkšlių tarmės morfologija* 1–2, Diplominis darbas (rankraštis).

Grinaveckis Vladas 1973, Kirčiavimo sistemos reikšmė kirčio atitraukimui, *Baltistica* 9(2), 151–160.

Kačiuškienė Genovaitė 2001, Daugiaskiemenių vardažodžių kirčiavimo ypatumai šiaurės panevėžiškių tarmėje (audicinis tyrimas), *Linguistica Lettica* 9, 202–211.

KaltŽ – Angelė Vilutytė, *Kaltanėnų šnektos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.

KpŽ – Klementina Vosylytė, *Kupiškėnų žodynas 3: P–S*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012.

KŽ – Juozas Aleksandravičius, *Kretingos tarmės žodynas*, sud. Danguolė Mikulėnienė, Daiva Vaišnienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011.

Lazauskaitė Vilija 1998, Dėl *u* kamieno būdvardžių ir jų abstraktų kirčiavimo raidos, *Baltistica* 33(1), 65–70.

LKTCh – Rima Bacevičiūtė, Audra Ivanauskienė, Asta Leskauskaitė, Edmundas Trumpa, *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2004.

LKŽ* – Gertrūda Naktinienė (red.), *Lietuvių kalbos žodynas 1–20 (1941–2002)*: elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005, <http://www.lkz.lt>.

LKŽK – *Lietuvių kalbos žodyno karoteka*, saugoma Lietuvių kalbos institute.

LPŽ – Aleksandras Vanagas (red.), Vitalija Maciejauskienė, Marytė Razmukaitė, *Lietuvos pavardžių žodynas 1–2*, Vilnius: Mokslas, 1985–1989.

LUEV – Bronys Savukynas, Aleksandras Vanagas, Vytautas Vitkauskas, Klementina Vosylytė, Irena Ermanytė, Elena Grinaveckienė (red.), *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963.

LVvGDB – *Lietuvos vietovardžių geoinformacinė duomenų bazė*, <http://www.lvvgdb.lki.lt>.

LVŽ – *Lietuvos vietovardžių žodynas 1: A–B*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.

Mažiulis Vytautas 2013, *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* (antrasis pataisytas ir papildytas leidimas), parengė Vytautas Rinkevičius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

ME – Kārlis Mūlenbachs, *Latviešu valodas vārdnīca* 1–4, rediģējis, papildinājis, turpinājis Jānis Endzelīns, Rīga, 1923–1932.

Mikulėnienė Danguolė 2005, *Cirkumfleksinė metatonija lietuvių kalbos vardažodiniuose daiktvardžiuose ir jos kilmė*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Mikulėnienė Danguolė 1996, Dėl linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo variantų pietinėse aukštaičių tarmėse, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 36, 148–155.

Pakerys Antanas 1994, *Akcentologija 1: Daiktavardis ir būdvardis*, Kaunas: Šviesa.

Pakerys Antanas 2008, Dėl akcentinės lietuvių kalbos vardažodžių priesagų galios, *Baltistica* 43(1), 17–29.

PKK – *Pavardžių ir vietovardžių komisijos vietovardžių kartoteka*, saugoma Lietuvių kalbos institute.

Pupkis Aldonas 1999, Vietovardžių vartoseną ir norminimas, *Gimtoji kalba* 4, 1–7.

Ragaišienė–Lazauskaitė Vilija 2007, Dviskiemenių *e* kamieno daiktavardžių kirčiavimo variantai pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių šnektose, *Žmogus ir žodis* 9(1), 37–46.

Ragaišienė Vilija 2010, *Linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo variantai pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių tarmėse*, Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas.

Skardžius Pranas 1935, *Daukšos akcentologija*, Kaunas: V.D.U. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys (= Idem, *Rinktiniai raštai* 5, sud. Albertas Rosinas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 37–347, 1999).

Skardžius Pranas 1943, *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, Lietuvių kalbos institutas (= Idem, *Rinktiniai raštai* 1, sud. Albertas Rosinas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996).

Stundžia Bonifacas 1981, Daugiskaitiniai asmenvardiniai oikonimai ir jų reikšmė linksnavimo bei kirčiavimo sistemų rekonstrukcijai, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 21, 185–198.

Stundžia Bonifacas 1995, *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo sistema*, Vilnius: Petro ofsetas.

Stundžia Bonifacas 2009, *Bendrinės lietuvių kalbos akcentologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Urbanavičienė Jolita 2006, Rytų aukštaičių vilniškių pakraštinių šnektų kirčiavimo ypatumai, *Baltistica* 41(2), 219–231.

Vanagas Aleksandras 1970, *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, Vilnius: Mintis.

Vanagas Aleksandras 1981, *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius: Mokslas.

Vanagas Aleksandras 1991, Vietovardžių norminimo principai (2), *Gimtoji kalba* 5, 4–7.

VK – *Vietovardžių iš gyvosios kalbos kartoteka*, saugoma Lietuvių kalbos institute.

VŽ^e – Marytė Razmukaitė, Aldonas Pupkis, *Vietovardžių žodynas*, internetinis leidimas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2007, <http://www.vietovardziai.lki.lt>.

ZtŽ – Aloyzas Vidugiris, *Zietelos šnektos žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.

Zinkevičius Zigmąs 1966, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.

Zinkevičius Zigmąs 1975, *Iš lietuvių istorinės akcentologijos: 1605 m. katekizmo kirčiavimas*, Vilnius: Vilniaus V. Kapsuko universiteto Leidybinis skyrius.

Zinkevičius Zigmąs 1979, Kirčio atitraukimas ir kirčiavimo paradigmos, *Kalbotyra* 30(1), 90–93.

ŽV – *Lietuvos žemės vardyno anketos (1935–1937)*, saugomos Lietuvių kalbos institute.

Dovilė TAMULAITIENĖ

Baltistikos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius

Lithuania

[doviletamulaitiene@gmail.com]

Anta TRUMPA
 LU Latviešu valodas institūts

EGLES UN PRIEDES NOSAUKUMS SENAJOS LATVIEŠU LEKSIKOGRĀFISKAJOS AVOTOS UN TOPOŠAJĀ „LATVIEŠU VALODAS VĒSTURISKAJĀ VĀRDNĪCĀ”

1. Ievads

Vēsturiskajās vārdnīcās, balstoties uz rakstu pieminekļiem, tiek rādīta kādas valodas leksikas attīstība. Arī visaptverošas latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas galvenais mērķis ir fiksēt latviešu valodas vārdu izmantojumu no pirmā lietojuma līdz mūsdienām (Vanags 2014, 98). Topošajā „Latviešu valodas vēsturiskajā vārdnīcā” (LVVV), pie kuras darbs šobrīd noris Latvijas Zinātnes padomes finansētā projekta „Korpusā balstīta elektroniska latviešu valodas vēsturiskā vārdnīca” (2013–2016) ietvaros, gan pagaidām plānots aptvert mazāku laika posmu – 16.–17. gadsimtu –, daļēji pielāgojoties latviešu valodas senajā tekstu korpusā¹ aptvertajam periodam. Ņemot vērā ierobežoto projekta izstrādes laiku, tajā, protams, netiks aptverta visa 16.–17. gs. tekstos lietotā leksika, tomēr LVVV autori cer ar savu darbu būtiski papildināt līdz šim zināmo par latviešu valodas leksikas attīstību².

Gatavojot „Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas” šķirkļus, nozīmju skaidrojumi galvenokārt tiek izsecināti pēc konteksta, izvērtējot visus latviešu valodas seno tekstu korpusā sastopamos attiecīgā vārda lietojuma piemērus, tostarp seno vārdnīcu sniegtos skaidrojumus. Tieši seno vārdnīcu skaidrojumiem nereti ir noteicoša loma LVVV ietvertos šķirkļa vārdu nozīmju noteikšanā.

Latviešu valodas seno tekstu korpusā pagaidām ir ietvertas tikai divas vārdnīcas – pirmais latviešu leksikogrāfiskais darbs Georga Manceļa vācu-latviešu vārdnīca „Lettus” (1638) un abi Kristofora Firekera latviešu-vācu vārdnīcas manuskripti (17. gs. 2. puse).

¹ Latviešu valodas seno tekstu korpusa: <http://www.korpuss.lv/senie/toc.jsp>.

² Kaut arī vairākām valodām jau ir izstrādātas visaptverošas, senajos tekstos balstītas vēsturiskās vārdnīcas, dzīvajās baltu valodās šāds darbs līdz šim nav ticis izdots. (Sīkāk par to skatīt, piemēram, Vanags 2014).

Tomēr, izstrādājot LVVV šķirkļus, nepaliek nepamanīts fakts, ka senie vārdnīcu skaidrojumi ne visos gadījumos palīdz noskaidrot senajos gadsimtos lietotās vārdu nozīmes, dažreiz, tieši pretēji, pirmo leksikogrāfu sniegtie tulkojumi ir grūti atšifrējami vai pat maldinoši. Daļā gadījumu to var skaidrot ar Baltijas vācu valodas īpatnībām, jo tieši šī valodas varietāte ir latviešu pirmo vārdnīcu pamatvaloda.

Samērā spilgti senajos leksikogrāfiskajos avotos ietvertu, no mūsdienu viedokļa grūti uztveramo tulkojumu problēmu atklāj skuju koku, konkrētāk, egļu un priežu, nosaukumu skaidrojums šajās latviešu valodas seno tekstu korpusā ietvertajās 17. gs. vārdnīcās.

Izstrādājot šķirkļus *egle* un *priede / prieda* LVVV, radās vairāki jautājumi: 1) vai tiešām 17. gs. un vēlāk latvieši skuju koku nosaukumus lietoja atšķirīgi no mūsdienām; 2) vai no mūsdienām atšķirīgie skaidrojumi saistīti ar vārdnīcas autoru dzimtās valodas (šajā gadījumā vācu, baltvācu) īpatnībām; 3) kad nostabilizējies šo vārdu skaidrojums latviešu valodas vārdnīcās; 4) kā, skaidrojot šos vārdus, rīkoties „Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas” autoriem – vai vajadzētu kā atsevišķas nozīmes izdalīt arī apšaubāmus 17. gs. vārdnīcās sniegtus tulkojumus?

Mēģināt atbildēt uz minētajiem jautājumiem ir šī raksta uzdevums.

Rakstā vispirms atsevišķi aplūkots vārdu *egle* un *priede / prieda* skaidrojums senajās latviešu valodas vārdnīcās pa gadsimtiem, pēc tam mēģināts noskaidrot, vai vācu valodā vārds *Tanne* ar nozīmi ‘priede’ ir baltvāciešu jaundarinājums, vai arī šādam lietojumam ir dziļākas saknes, raksta beigās meklēts risinājums, kā seno vārdnīcu kļūdainos vai apšaubāmos tulkojumus skaidrot LVVV.

2. Leksēmas *egle* un *priede / prieda* skaidrojums senajās latviešu vārdnīcās

Lai varētu atbildēt uz pirmajiem trim raksta sākumā uzdotajiem jautājumiem, vispirms jāizpēta šo vārdu lietojums arī pārējās 17.–19. gs. latviešu valodas vārdnīcās un, balstoties uz latviešu valodas seno tekstu korpusu, arī 17.–18. gs. tekstos³.

2.1. 17. gadsimta vācu-latviešu, latviešu-vācu vārdnīcas

Kā jau tika minēts, pirmajā latviešu valodas vārdnīcā, G. Manceļa 1638. gada vārdnīcā „Lettus” (to veido 2 daļas: vārdnīcas daļa un tematiskā daļa

³ Latviešu valodas seno tekstu korpusā šobrīd ir ietverti 49 avoti: 4 no 16. gs., 26 no 17. gs., 16 no 18. gs. un 1 no pašā 19. gs. sākuma. Korpus arvien tiek papildināts ar jauniem avotiem.

„Phraseologia Lettica”), skuju koki atspoguļoti nedaudz atšķirīgi no mūsdienām, proti, vārdnīcas daļā vārds *egle* nav minēts vispār, savukārt vārds *prieda* minēts pat veselās četrās vietās: kā skaidrojums vācu *Fohren* (mūsdienās *Föhre* ‘priede’ VLV, 273) un vācu *Kienbaum / Kien* (mūsdienā vācu valodā – ‘sveķaina priedes malka’ VLV, 400), kā arī kā skaidrojums vācu vārdiem *Danne / Thannen / Tannenbaum: Danne / Preeda* (Mancelius 1638, 45A), *Fohren / Thannen / Pinus Preeda* (Mancelius 1638, 63A), *Kienbaum / Preeda /* (Mancelius 1638, 101A), *Tannenbaum / preeda / Preedas=koh.x* (Mancelius 1638, 181A). Mūsdienā vācu valodā *Tanne* nozīmē ‘egle, dižegle’ (VLV, 659), savukārt forma *Danne* nav literārās valodas vārds, tā nav arī ietverta lielajā brāļu Grimmu vācu valodas vārdnīcā (DWB), kurā bagātīgi apkopoti vācu valodas leksikas vēstures fakti. Tāpat G. Manceļa vārdnīcā ietverts vārdam *prieda* radniecīgais *prieduls* (mūsdienās vairāk pazīstama forma *priedulājs* ‘priežu mežs, priežu audze, priedājs’ LLVV 6(2), 370) kā skaidrojums vācu *Tannenbusch: Tannenbusch / Preeduls* (Mancelius 1638, 181B).

Iepazīstoties tikai ar „Lettus” vārdnīcas daļu, rodas iespaids, ka G. Mancelis gan priedes, gan egles apzīmēšanai izmantojis latviešu valodas vārdu *prieda*. Tomēr, papētot tā paša darba nākamās daļas „Phraseologia Lettica” un citu G. Manceļa darbu vārdu krājumu, paveras nedaudz citāda aina, proti, vārdnīcas „Lettus” tematiskajā daļā ir ietverts gan vārds *prieda*, gan vārds *egle*, respektīvi, vārds *Danne* skaidrots kā *prieda*, bet vārds *Fichtenbaum* kā *egle: Eine Danne / Preeda. ein Dannen Busch / Preeduls. Fichtenbaum / Eggle*. (Mancelius 1638, 333). Egles nosaukums ir minēts arī dažos citos latviešu valodas seno tekstu korpusā ietvertajos G. Manceļa darbos. Tā, piemēram, Sīraha gudrības grāmatas tulkojuma 24. nodaļā iekļauts teikums: ...*Es äßmu auxte augufi ka Eggle vhs Libano* (Mancelius 1631, 560), kur, visticamāk, latviskajā variantā ar vārdu *egle* ir aizstāts cita, latviešiem tobrīd diezin vai zināma skuju koka – ciedra – nosaukums. Bībeles jaunajā tulkojumā, Sīraha gudrības grāmatā, šajā vietā tiešām ir teksts: *Kā ciedrs es slejos Libānā* (B_Sīr, 24₁₃). Citā piemērā, G. Manceļa sprediķu grāmatā, deminutīva forma *eglite* minēta blakus *priedas* nosaukumam: *No Queefcho=Sähklu nhe augs Meejis / no Reextu nhe augs Preeda / no Kahpohsta=Sähklu nhe augs Egglite / und tha jo=prohjam...* (Mancelius 1654 1, 255). Šo vārdu lietojums te, visticamāk, būtiski neatšķiras no mūsdienām.

Vārdi *egle* un *priede* vairākkārtīgi minēti K. Fīrekera vārdnīcas manuskriptos. Egles nosaukums skaidrots vai nu ar mūsdienās atbilstošo vācu valodas

vārdu *Tanne*, *Tannenbaum* vai ar tam radniecīgo *Danne*, vai arī ar Baltijas vāciešu valodā⁴ izplatīto egles nosaukumu *Gräne*, kas saskaņā ar Grimmu vārdnīcas datiem ir aizguvums no zviedru tādas pašas nozīmes vārda *gran* un kas bijis pazīstams ne tikai Baltijā, bet arī Mēklenburgā un Pomerānijā, respektīvi, Vācijas ziemeļos (DWB). Piemēram, vārdu *egle* Fīrekers skaidros kā *ein dannen*, *grehnen baum* (Fürecker 1650–1670 1, 67₂₂), forma *Tanne* minēta, skaidrojot vārdu savienojumu *Eglei Miša – Tannen bork* (Fürecker 1650–1670 1, 159₁₈). Kā redzams, šeit atkal, tāpat kā G. Manceļa vārdnīcā, ir lietota forma *Dannen*, tikai nevis attiecībā uz priedi, bet uz egli. Vārds *egle* lietots arī tālāk vārdnīcas tekstā, ietverot vārdu piemērā: *ar apses=malku tee ne Zeena Riju kurrinaht, tà nikni sprehga in mett dsirksteles, tà pat, kà ir Eggles malka. mit Espen holtz hitzet man nicht gerne die Rigen, das prasselt sehr u. wirfft funken wie das grähnen holtz.* (Fürecker 1650–1670 1, 24₃).

Vārds *priede* K. Fīrekerā vārdnīcas manuskriptos skaidrots ar vārdiem *Fichte* un *Tannenbaum* (abi vārdi mūsdienu vācu valodā nozīmē ‘egle’): *Preede ein fichten baum. Preedulis ein fichten gehäge.* (Fürecker 1650–1670 1, 174₂₂), *Preede. ein fichten – Tannen=baum, Preedulis. ein fichten=Gehäge* (Fürecker 1650–1670 2, 279₂). Turpmāk vārdnīcā ir netulkots piemērs no tautasdziesmas: *Silli. mannas Kahsas baksta. Preedas sarri wainaziņ* (Fürecker 1650–1670 1, 215₁₇).⁵ Atšķirībā no G. Manceļa ar vārdiem *Tanne*, *Tannenbaum* K. Fīrekers skaidro gan vārdus *priede* /*prieda*, gan vārdu *egle*.

Vēl vienā 17. gs. uzrakstītas vārdnīcas manuskriptā – „Manuale Lettico-Germanicum” – vācu *Tanne* un *Tannenbaum* izmantots gan latviešu vārda *egle*, gan *prieda* un *priedas koks* tulkojumos: *Egle. fichtenbaum. L. Grehnenb. Tannen=baum J.* (MLG, 123), *Preeda. Preedas Kohks Tanne, Kien=baum. L.* (MLG, 383).

Nīcas un Bārtas mācītāja Johana Langija 1685. gada latviešu–vācu vārdnīcas manuskriptā vārds *preeda*, *preedas kohks* tulkots kā *eine Danne, Fohren, Kienbaum*, vārds *preeduls* tulkots kā *ein Dannenbufch*. (Langius 1936,

⁴ Terminu *Baltijas vāciešu valoda*, raksturojot gan senāku (12.–17.) gadsimtu „Baltijā runātās vācu valodas un dialektu specifiskās īpatnības”, gan vēlākos gadsimtos (18.–20.) izplatīto baltvācu sarunu valodu, lieto Ojārs Bušs (Bušs 2008, 122).

⁵ K. Fīrekerā manuskriptā acīmredzot ieviesusies kļūda, kas pārņemta arī vārdnīcas „Manuale Lettico-Germanicum” manuskriptā: Krišjāņa Barona savāktajās Latvju Dainās ir tematiski līdzīga tautasdziesma, kurā vārda *kāzas* vietā minēts šajā kontekstā vairāk saprotamais vārds *kājas*: *Es neietu pa sileni, / Ne pa sīku priedeleju. / Silē manas kājas baksta, / Priedes rausta vaiņadziņu.* (Nr. 18272-1, BW 3(2), 346).

200 [101.a]), *Eggle* gluži kā mūsdienās tulkota kā *ein Fichtenbaum* (Langius 1936, 67 [35]).

Balstoties uz šo pirmo latviešu leksikogrāfisko avotu dotumiem, sāk rasties aizdomas, vai šie no mūsdienu viedokļa savdabīgie un nekonsekventie tulkojumi nav kāda baltvācu īpatnība, saistīta ar kādu īpašu vārda *Tanne* nozīmi, iespējams, vācu *Danne* ietekmē, kas ļauj to attiecināt arī uz pavisam citu skuju koku – priedi.

Kā izrādās, atsevišķās vācu valodas izloksnēs Vācijas ziemeļos (lejasvācu, v. *Plattdeutsch*) forma *Danne* tiešām pat mūsdienās lietota ar nozīmi ‘priede’ (ALE 1(4), 38. karte).

Raksturojot 17. gs. vācu-latviešu un latviešu-vācu vārdnīcas, var secināt, ka skuju koku apzīmējumi tajās tulkoti samērā haotiski, ar vārdu *Tanne* tulkots gan latviešu *egle*, gan *priede* / *prieda*.

2.2. 17. gs. beigu un 18. gs. sākuma vairāku valodu vārdnīcas

Ja latviešu-vācu vai vācu-latviešu vārdnīcās sniegto pārprotamo vārda *priede* skaidrojumu ar *Tanne* varētu mēģināt pamatot ar attiecīgā vācu vārda nozīmes variācijām vācu valodas dialektos, tostarp Baltijas vāciešu valodā, tad 17.–18. gs. vārdnīcas, kurās ir arī citu valodu – poļu, latīņu, zviedru – materiāls, sagādā jaunus pārsteigumus. Nākamā iznākusi 17. gadsimta latviešu valodas vārdnīca ir Georga Elgera trīsvalodu – poļu-latīņu-latviešu – valodas vārdnīca „Dictionarivm Polono-Latino-Lottaucum”, kas iznāca 1683. gadā Viļņā. Tajā poļu vārdi *Jedlina*, *jodlá* un latīņu *abies* (tie visi mūsdienās nozīmē ‘egle’) skaidroti kā *prieda*: *Jedliná* / *jodlá*. *Abies etis*, *f*, *prēda*. (Elger 1683, 111), turpretī poļu *sosna* un latīņu *pinaster*, *pinus* (tie visi nozīmē ‘priede’) skaidroti kā *egle koks*: *Sosna borowa*. *Pinafter*, *pinus*. *Eggle Koks*. (Elger 1683, 507). Te jāpiebilst, ka Konstantīna Sirvīda poļu-latīņu-lietuviešu valodas vārdnīcā „Dictionarivm trivm lingvarvm...”, kuras 3. izdevums tradicionāli tiek uzskatīts par G. Elgera vārdnīcas avotu (Zemzare 1961, 64)⁶, atbilstošas īpatnības nav: poļu vārds *Jedliná* un latīņu vārds *abies* tiek tulkots ar vārdu *egle*, gluži tāpat kā tulkojot mūsdienu lietuviešu valodā, atšķiras vienīgi rakstība (Szyrwid 1642, 46), savukārt poļu vārds *Sofna borowa* un latīņu *Pinafter*, *pinus* – gluži kā mūsdienu lietuviešu valodā – tiek tulkots ar vārdu *pušis* (Szyrwid 1642, 171).

⁶ Lietuviešu valodnieks Vincs Urbutis gan atzīst, ka G. Elgera vārdnīcai lielāka līdzība ir nevis ar K. Sirvīda vārdnīcas 3., bet ar 4. izdevumu, kas iznāca 1677. gadā, piecus gadus pēc G. Elgera nāves. Iespējams, ka K. Sirvīda vārdnīcas 4. izdevumu izmantojuši G. Elgera vārdnīcas rediģētāji jezuiti jau pēc paša autora nāves (Urbutis 2010, 98–104).

Mēģinot rast apstiprinājumu tam, ka šie no mūsdienu valodas atšķirīgie vārdu skaidrojumi nav saistīti ar vārdu nozīmes pārmaiņām poļu valodā un tādēļ ielūkojoties 17. gs. pirmās puses leksikogrāfa Gregora Knapska poļu-latīņu-grieķu vārdnīcā „Thesaurus polono-latino-graecus”⁷, izrādās, ka attiecīgie vārdi 17. gs. tiešām skaidroti gluži tāpat kā mūsdienās: *Sofnà borowa / lésna / chóyka. Pinafter, à medio ramofus: pinus fylueftris. Plin. Vrfin.* ή πίτυς άγελα... (Cnapius 1643, 1038), *Jedliná / iodla. Abies, Plin. Virgil. Vrsin.* ή έλάτη (Cnapius 1643, 241).

Līdz ar to acīmredzot šo vārdu īpatnējos tulkojumus G. Elgera vārdnīcā var uzskatīt par nepārprotamu kļūdu, kādu šajā darbā ir ne mazums. Iespējams, šajā gadījumā tās ieviešanās kaut kā ir saistīta ar to, ka tā laika Baltijas vāciešu valodā skuju koku nosaukumu ziņā valdīja paliels sajukums, jo ar vieniem un tiem pašiem nosaukumiem varēja apzīmēt atšķirīgus skuju kokus. Lai arī nav īsti zināma G. Elgera tautība (par to ir izteikti atšķirīgi viedokļi), tomēr vācu valodu viņš noteikti ir zinājis.

Otra vārdu *egle* un *priede / prieda* kontekstā aplūkojamā vairāku valodu vārdnīca – 1705. g. izdotā vācu-zviedru-poļu-latviešu valodas vārdnīca “Wörter=Büchlein” turpina iesāktās tradīcijas, skaidrojot vācu *Tanne*, zviedru *Furoträä*, poļu *Jedliná* ar latviešu *Tas Preedes Kohks* (WB, 81). Vācu *Tanne* kā ‘priede’ nekādu izbrīnu vairs neizraisa, savukārt zviedru *Furuträ* arī mūsdienās nozīmē ‘priede’. Bet kā gan skaidrot to, ka arī šajā vārdnīcā kā vārdu savienojumam *priedes koks* atbilstošs dots poļu *Jedliná*? Vai šīs vārdnīciņas autors būtu turējis rokā G. Elgera vārdnīcu? Arī uz šo jautājumu īsti atbildes nav. Vārds *egle* šajā vārdnīcā vispār nav ietverts.

2.3. 18. gs. vācu-latviešu, latviešu-vācu vārdnīcas

Latviešu valodas vārda *priede* skaidrojumi ar vācu *Tanne* vācu-latviešu vārdnīcās turpinās visu 18. gadsimtu. Tā, piemēram, Kaspara Elversa 1748. gada vācu-latviešu vārdnīcā „Liber memorialis letticus” vācu *Fichte oder Grehne* tulkots kā *Egle* (Elvers 1748, 146), savukārt vācu *Tanne* tulkots kā *Preede*, bet *Tannenbaum* kā *Preedes Kohks*, *Tannen Wald* kā *Preedu Meſch*,

⁷ Maigone Beitiņa uzskata, ka G. Elgera vārdnīcas pamatā ir arī G. Knapska poļu-latīņu-grieķu vārdnīca „Thesaurus polono-latino-graecus” (1621–1625) (Beitiņa 2013b, 5). Savā ziņā tas atbilst patiesībai, ņemot vērā to, ka arī K. Sirvids savas vārdnīcas „Dictionarivm trivm lingvarvm” poļu-latīņu daļu bija veidojis, balstoties tieši uz minēto G. Knapska vārdnīcu (Jakaitienė 2006, 54), arī V. Urbutis pieļauj, ka G. Elgers arī pats varētu būt papildus izmantojis šo poļu-latīņu-grieķu vārdnīcu (Urbutis 2010, 100, 102–103).

Preeduls (Elvers 1748, 247). Tas pats ir vērojams arī Jākoba Langes 1773. gada leksikona latviešu-vācu daļā – *Priede* tulkots kā *eine Tanne*, *preedulis* kā *ein Tannenwald*, *Gehege* (Lange 1773, 239).

Līdzīgs skaidrojums dots arī G. F. Stendera 18. gadsimta beigu vārdnīcas latviešu-vācu daļā. Proti, *egle* skaidrots kā *Fichtenbaum*, *eglite* kā *eine kleine Fichte* (Stender 1789 2, 59), savukārt *preede* tulkots kā *Tanne*, *Kiefer* (otrais tulkojums, kā zināms, atbilst mūsdienu vācu valodā lietotajam priedes nosaukumam), *puŗra preede* skaidrots kā *eine Tanne*, *die im naffen Grunde gewachfen und zum Bau nicht taugt* (Stender 1789 2, 206).

Salīdzinot 17. un 18. gs. latviešu valodas vārdnīcās ietvertos skuju koku nosaukumu tulkojumus, jāsecina, ka 17. gs. Baltijas vācu valodā vēl īsti nebija nostiprinājies latviešu valodas vārdiem *egle* un *priede* / *prieda* atbilstošo nosaukumu lietojums. Tā ar vārdu *Tanne*, *Tannenbaum* un *Danne* 17. gs. varēja tulkot gan latviešu *priede* / *prieda*, gan *egle*. Turpretī 18. gs. latviešu-vācu vārdnīcās vāciskajos tulkojumos jau vērojama lielāka konsekvence, kas acīmredzot skaidrojama ar Baltijas vācu valodas varietātes nostiprināšanos – vācu *Tanne*, *Tannenbaum* lietots tikai attiecībā uz latviešu *priede*, vairs arī īsti nefigurē 17. gs. paralēli vārdam *Tanne* lietotā lejasvācu forma *Danne*, savukārt *egle* skaidrots ar *Fichte*, *Fichtenbaum* vai *Grehne*.

2.4. 19. gs. vārdnīcas

Šķiet, pirmais latviešu leksikogrāfs, kurš latviešu *priede* neskaidro ar vācu *Tanne*, ir Karls Kristians Ulmanis savā 1872. gadā Rīgā izdotajā vārdnīcā, kurā atklājas iepriekšējam gadsimtam pilnīgi pretēja aina: ar vācu *die Tanne*, iekavās dodot latīņu *abies*, skaidrots latviešu vārds *Egle*, *mahlu [egl]e* skaidrots ar vācu *die Rothtanne* (Ulmann 1872 1, 60), vārds *priede* turpretī skaidrots ar vācu *Fichte*⁸, *Kiefer* (Ulmann 1872 1, 210).

Ielūkojoties vēl citā 19. gs. 70. gadu vārdnīcā – Krišjāņa Valdemāra latviešu-krievu-vācu vārdnīcā, redzams, ka, gluži tāpat kā mūsdienās, latviešu *preede* tulkots ar krievu *сосна*, *сосна́* un vācu *Fichte* un *Kiefer* (Valdemārs 1879, 172), savukārt *egle* tulkots ar krievu *ель* un vācu *Tanne*, *Tannenbaum* (Valdemārs 1879, 64).

Kā izrādās, šai problēmai jau 1864. gadā ir pievērsies Baltijas vācu ārsts un leksikogrāfs Voldemārs fon Gūtceits, kurš savā grāmatā par Vidzemes (un

⁸ Kā zināms, mūsdienu vācu valodā *Fichte* nozīmē 'egle' (VLV, 263), tomēr šeit, tāpat kā K. Valdemāra vārdnīcā, acīmredzot atspoguļota Kurzemes vācu valoda. Par to turpmāk tekstā.

Dienvidigaunijas?⁹ – *Livland*) vācu valodu ir rakstījis, ka vārdu *Tanne* šeit lieto ar nozīmi ‘priede’, savukārt egles apzīmēšanai lieto vārdu *Gräne* (Gutzeit 1864, 281).

Tas, ka Vidzemes vācieši *Tanne* saprot ar nozīmi ‘priede’, minēts arī K. Ulmaņa un G. Bražes vārdnīcā 1880. gadā, piebilstot, ka Kurzemē, respektīvi, Kurzemes vācu valodā ar nozīmi *priede* tiek lietots vārds *Fichte: in Livland heißt Tanne pinus silvestris, preede, was in Kurland Fichte bedeutet* (Ulmann, Brasche 1880, 686). Jāatceras, ka kurzemnieka Johana Langija vārdnīcas manuskriptā 17. gs. beigās ar vārdu *preeda* ir skaidrots vācu *Danne*.

Fakts, ka 19. gs. vārdnīcās vācu *Tanne* sāk attiecināt nevis uz latviešu *priede*, bet uz *egle*, visticamāk, skaidrojams ar to, ka ap 18. gs. vidū „augšvācu literārā valoda Igaunijā un Latvijā pakāpeniski izkonkurēja lejasvācu sarunu valodu” (Bušs 2008, 123) un acīmredzot tas sāka atspoguļoties arī vārdnīcās, kurās centās lietot vācu literāro valodu.

3. *Danne* un *Tanne* plašākā valodu kontekstā

Atgriežoties pie fakta, ka Baltijas vāciešu valodā vārds *Tanne* nozīmējis ‘priede’, rodas jautājums, vai šādam lietojumam ir dziļākas saknes, vai arī tas ir baltvāciešu jaundarinājums.

Kā jau minēts pašā raksta sākumā, ‘priedes’ karte un tās komentāri Eiropas valodu atlantā atklāj interesantu faktu – vairākos Vācijas reģionos arī mūsdienās ir lietotas formas ar sakni *denn-*, *dann-* un nozīmi ‘priede’, piemēram, lejasvācu *den(ne)*, *dan(ne)*, *danneboom*, *dannenboom*, tas pats novērojams arī Beļģijā, kur frīzu valodā ar nozīmi ‘priede’ ir pazīstams šīs pašas saknes vārds *din*. Arī Nīderlandē nīderlandiešu valodā ir formas *den*, *denne* ‘priede’, turpretī Šveices vācu valodā ar nozīmi ‘priede’ ir zināma forma *tanne* (ALE 1(4), 38. karte). Tieši forma *Danne* ‘egle, priede’ ir minēta arī vairākās 17. gs. latviešu valodas vārdnīcās.

No etimoloģijas viedokļa šīs formas ar *din-*, *den-*, *dan-*, protams, tiek saistītas ar vācu *tanne*, kas attiecināts uz pavisam citu skuju koku – egli. Atsevišķos vācu valodas dialektos vārds *tanne* ir kā vispārējs nosaukums visiem skuju ko-

⁹ Tāpat kā pirmās latviešu valodas vārdnīcas, arī pirmās igauņu valodas vārdnīcas, kas parasti bija kā pielikumi igauņu valodas gramatikām, parādījās tikai 17. gs. pirmajā pusē. Arī to autori bija vācu mācītāji (Erelt 2007, 379). Izrādās, ka patiesi arī 17., 18. gs. igauņu valodas vārdnīcās *Tanne* ir tulkots ar igauņu vārdu *menn/a* (Göseken 1660, 408), *män*, *men* (Hupel 1780 2, 484). Kā zināms, igauņu valodā mūsdienās *mänd* nozīmē ‘priede’ (Viitso, Ernštreits 2012, 238).

kiem. Tiek uzskatīts, ka abu vārdu pamatā ir bijusi ģermāņu sakne **danniō* ~ **danwō*, kuras sākotnējā nozīme nav īsti skaidra, tomēr ir etimologi, kas uzskata, ka indoeiropiešu sākotnējās formas **dhanwo* nozīme ir bijusi ‘egle’ (Itkonen 1990, 36).

Kā izrādās, gan Nīderlandē, gan Beļģijā, gan daļā Vācijas priede nav vietējais augs, iespējams, ka ar to ir skaidrojams tas, ka daļā dialektu ar vienas saknes vārdu apzīmēta gan egle, gan priede. Eiropas valodu atlanta ‘priedes’ kartes komentāros ir aprakstīts ne viens vien gadījums arī citās valodās, kad ir notikuši līdzīgi procesi, piemēram, ungāru valodā gan uz priedi, gan uz egli attiecina vārdu *fenyő*. (Itkonen 1990, 31–32). Kā zināms, arī sengrieķu *πεύκη* nozīmē gan ‘priede’, gan ‘egle’ (Pape 1914 1, 607).

Šie fakti arī pamato vārda *Danne*, *Tanne* lietojumu Baltijas vāciešu valodā. Iespējams, ka sākotnēji viduslejasvācu valodas ietekmē tika lietota forma *Danne* ar nozīmi ‘priede’ (dažreiz arī ‘egle’), pēc tam nozīmi ‘priede’ pārņēma arī vārds *Tanne*.

Līdz ar to var apgalvot, ka visas šīs gadsimtiem ilgušās jukas nav saistītas ar latviešu valodu, leksēma *priede* / *prieda* vienmēr ir attiekušies uz priedi, un leksēma *egle* ir attiekušies uz egli, latviešu valodā šiem vārdiem vismaz pēdējo piecu gadsimtu laikā nozīme nav mainījusies.

Tomēr, papētot latviešu tautasdziesmas, jāsecina, ka ne jau vāciešiem vien šie koki šķiet savstarpēji tuvi saistīti. Arī latviešu tautasdziesmās priedes un egles lielākoties ir minētas nedalāmā vārdendrā, tādā kā formulā, sava veida kolokācijā, piemēram: *Priede, priede, egle, egle, / Tavu gaŗu augumiņu! / Māmiņ' manim ēstu deva, / Es tik gaŗa neuzaugu.* (Nr. 2809-5, BW 1, 455); *Priede, priede, egle, egle, / Tavu daiļu augumiņu! / Vaj bij ziema, vaj vasara, / Zaļi soārki mugurā.* (Nr. 2810-2, BW 1, 455); *Čiganiņi paganiņi, / Kur šonakt gulejāt? / Cits priedē, cits eglē, / Cits Bunduļu krodziņā.* (Nr. 33518-3, BW 5, 191).

Šāds sasaistījums redzams arī jau raksta sākumā minētajā piemērā no Mancelļa 1. sprediķu grāmatas: *No Queefcho=Sähklu nhe augs Meefis / no Reextu nhe augs Preeda / no Kahpohsta=Sähklu nhe augs Egglite / und tha jo=prohjam...* (Mancelius 1654 1, 255₂₉).

4. Skuju koku nozīmju skaidrojumi LVVV

Visbeidzot šajā kontekstā topošās „Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas” autorus interesē atbilde uz raksta sākumā uzdoto 4. jautājumu: kā rīkoties ar šādiem no mūsdienu viedokļa īpatnējiem vārdu *priede* un *egle* nozīmes skaidrojumiem jeb tulkojumiem, veidojot vēsturiskās vārdnīcas šķirkli?

Vai tiešām, ņemot vērā 17. gs. vārdnīcu dotumus, attiecīgie vārdi LVVV būtu jāskaidro atšķirīgi no mūsdienām?

Ja attiecībā uz vācu-latviešu vai latviešu-vācu vārdnīcām šajā ziņā viss ir puslīdz skaidrs – baltvāciešiem ne tikai *Danne*, bet arī *Tanne* ar nozīmi ‘priede’ bija visnotaļ pierasts lietojums, kas mums nepavisam neliek domāt par to, ka latviešu vārdam *priede* agrāk būtu piemītusi kāda cita nozīme, tad ar abām minētajām 17. un 18. gs. vārdnīcām, kurās ir ietverts poļu tulkojums, situācija nav tik vienkārša, poliskie tulkojumi tajās, visticamāk, ir uztverami par kļūdu. Tomēr, ja šīs vārdnīcas būtu pievienotas latviešu valodas seno tekstu korpusam, šķirkli *egle* kā viens no nozīmes skaidrojumiem, visticamāk, tomēr nebūtu jāliek ‘priede’ un vārds *priede* / *prieda* nebūtu jāskaidro kā ‘egle’. Vārdnīcas rakstīšanas instrukcijā acīmredzot būtu jāparedz konkrēta avota ticamības izvērtējums un šāda nozīme vai nu nebūtu jāmin vispār, vai arī aiz tās jāliek jautājuma zīme, tādā veidā brīdinot par iespējamu kļūdu un vārdnīcas autoru šaubām. Izanalizētie piemēri gan plašākā kontekstā, gan attiecībā uz LVVV vēlreiz apliecina to, ka pareizi izprast senajās latviešu valodas vārdnīcās iekļautos tulkojumus palaikam var tikai, ņemot vērā arī Baltijas vācu valodas savdabību.

5. Secinājumi

Neskatoties uz to, ka 17.–18. gs. vārdnīcās latviešu *priede* / *prieda* tulkots ar vācu *Tanne*, *Tannenbaum* ‘(mūsdienu vācu valodā) egle’ vai poļu *Jedliná*, *jodlá* ‘(mūsdienu poļu valodā) egle’, bet latviešu *egle* ar poļu *sosna borowa* ‘(mūsdienās) priede’, šie vārdi latviešu valodā šajos gadsimtos ir lietoti ar tādu pašu nozīmi kā mūsdienās. No mūsdienām atšķirīgie tulkojumi vācu valodā saistīti ar Baltijas vāciešu valodas īpatnībām, bet poliskie skaidrojumi, visticamāk, jāuztver kā kļūda. Topošās „Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas” nozīmju skaidrojumu izveidē, izmantojot 17. gs. vārdnīcu dotumus, Baltijas vāciešu valodas īpatnības ir jāņem vērā, arī skaidrojot citas leksiski tematiskās grupas, ne tikai skuju koku nosaukumus, savukārt kļūdainie tulkojumi ir jāvērtē kritiski.

DIE BEZEICHNUNGEN FÜR KIEFER UND FICHTE IN DEN ALTEN WÖRTERBÜCHERN UND IM „HISTORISCHEN WÖRTERBUCH DER LETTISCHEN SPRACHE“

Zusammenfassung

Im Artikel werden die in den historischen lettischen Wörterbüchern belegten Bezeichnungen für Nadelbäume analysiert. Da in den lettischen Wörterbüchern des 17. und 18. Jahrhunderts die Wörter *egle* 'Fichte' und *priede* 'Kiefer' anders als in der Gegenwart erklärt sind, entstehen mehrere Fragen:

- 1) War der Gebrauch der lettischen Bezeichnungen für Nadelbäume im 17. und in den folgenden Jahrhunderten anders als in der Gegenwart?
- 2) Sind die Unterschiede mit den Eigentümlichkeiten der Muttersprache des Autors (deutsch, baltendeutsch) verbunden?
- 3) Wann festigte sich die Erläuterung dieser Wörter in den lettischen Wörterbüchern?
- 4) Wie ist bei Behandlung der entsprechenden Lemmata im in Arbeit befindlichen „Historischen Wörterbuches der Lettischen Sprache“ vorzugehen?

Im Zuge der Untersuchung konnte festgestellt werden, dass die von der heutigen Bedeutung abweichenden deutschen Entsprechungen mit den Eigentümlichkeiten der baltendeutschen Sprache in Zusammenhang stehen, während die polnischen Übersetzungen eher als Fehler verstanden werden können. Die Bezeichnungen für Nadelbäume in der deutschen Standardsprache festigten sich im 19. Jahrhundert. Bei der Verfassung der Lemmata des Historischen Wörterbuchs der Lettischen Sprache müssen die baltendeutschen Besonderheiten berücksichtigt werden, die fehlerhaften polnischen Eintragungen hingegen sind kritisch zu behandeln.

LITERATŪRA

ALE 1(4) – *Atlas Linguarum Europae* 1(4), Assen, Maastricht: Van Gorcum, 1990.

B_Šīr – Šīraha gudrības grāmata, in *Bībele ar deiterokanoniskajām grāmatām*, Itālija: L.E.G.O. S.p.A., 2013, 1907–2014.

Beitiņa Maigone 2013, Sintaktiskā sinonīmija Georga Elgera vārdnīcā „Dictionarivm Polono-Latino-Lottaicum” (1638), *Baltu filoloģija* 22(1), 5–30.

Bušs Ojārs 2008, Baltvācu sarunu valodas ietekmes pēdas latviešu valodas leksikā, in Ojārs Bušs (red.), *No ģermānismiem līdz superlatīvam*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 122–132.

BW – Krišjānis Barons, Henrijs Visendorfs, *Latvju dainas* 1–6, Jelgava, Pēterburga, 1894–1915.

Cnapius Gregorius 1643, *Thesaurus polonolatinograecus seu promptuarium linguae latinae et graecae in tres tomos diuisum...*, 2. izdevums, Cracoviae: Typis & Sumptu Francisci Cefarij.

DWB – *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm auf CD-ROM und im Internet*, <http://dwb.uni-trier.de/de/> (17.06.2014).

Erelt Mati 2007, Study of Estonian, in Mati Erelt (red.), *Estonian Language*, Tallinn: Estonian Academy Publishers, 379–399.

Elger Georg 1683, *Dictionarium Polono-Latino-Lottaicum...*, Vilnae.

Elvers Caspar 1748, *Liber Memorialis Letticus, Oder Lettifches Wörter=Buch...*, Rīga: bey Samuel Lorentz Frölich.

Fürecker Christopher 1650–1670, *Lettsches und Teutsches Wörterbuch zusammen geschrieben und mit Fleiß gesammelt von Christopher Fürecker*, I un II manuskripts atrodas LU Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā.

Göseken Henric 1660, *Manuctio ad Linguam Oesthonicam, Anführung Zur Öhftnijchen Sprache...*, Reval: Gedruckt und verlegt von Adolph Simon / Gymnafij Buchdr.

Gutzeit Woldemar von 1864, *Wörterfchatz der Deutschen Sprache Liolands*, Erfter Band, Rīga: Jn Commiffion bei N. Kymmell.

Hupel August Wilhelm 1780, *Ehftnijche Sprachlehre für beide Hauptdialekte, den revalfchen und den dörptfchen; nebst einem vollftändigen Wörterbuch*, Rīga, Leipzig: bey Johann Friedrich Hartknoch.

Itkonen Terho 1990, PIN. Carte onomasiologique. Commentaire XXVII, in *Atlas Linguarum Europae [ALE] 1: commentaires quatrième fascicule*, Pays-Bas.

Jakaitienė Evalda 2006, *Žodynų istorijos apybraiža*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Lange Jakob 1773, *Lettifch Deutfcher Theil des vollftändigen Lettifchen Lexici*, Scloß Ober=Pahlen.

Langius 1936 – Ernests Blese (red.), *Nīcas un Bārtas mācītāja Jāņa Langija 1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca ar īsu latviešu gramatiku*, Rīga: Latvijas Universitāte.

LVSTK – *Latviešu valodas seno tekstu korpuss*, <http://www.korpuss.lv/senie/toc.jsp>.

Mancelius Georgius 1631, *Das Hauß=Zucht=vnd Lehrbuch Jezu Syrachs / Zum erften mahl in Lettifcher Zungen gebracht vnd verfertiget / Durch GEORGIVM MANCELIVM...*, Rīga in Lieflland / durch vnd in Verlegung Gerhard Schröders.

Mancelius Georgius 1638, *Lettus, Das ift Wortbuch...* Durch GEORGIVM MANCELIVM... zu Riga / durch Gerhard Schröder.

Mancelius Georgius 1654, *LETTJSCHE Lang=gewünschte POSTILL...* Durch GEORGIUM MANCELIUM..., Erfter Theil, zu Riga ... durch Gerhard Schrödern.

MLG – *Manuale Lettico-Germanicum*. Manuskripts atrodas LU Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā.

Pape Johann Georg Wilhelm 1914, *Griechifch=Deutfches Handwörterbuch...* 1–3, Braunschweig: Druck und Verlag von Friedr, Vieweg & Sohn.

Stender Gotthard Friedrich 1789, *Lettiſches Lexikon In zween Theilen abgefaffet...*, Mitau: J. F. Steffenhagen.

Szyrwid Constantino 1642, *Dictionarium trium linguarum...*, Vilnae: Typis Academicis Societatis Jesv.

Ulmann Carl Christian 1872, *Lettiſches Wörterbuch. Erfter Theil. Lettiſch=deutiſches Wörterbuch*, Rīga: Verlag von H. Brutzer & Co.

Ulmann Carl Christian, Gustav Brasche 1880, *Lettiſches Wörterbuch. Zweiter Theil. Deutiſch=lettiſches Wörterbuch*, Rīga, Leipzig: Verlag von H. Brutzer & Co.

Urbutis Vincas 2010, Senieji latvių kalbos žodynai (Daina Zemzare, *Latviešu vārdnīcas*), in Daiva Sinkevičiūtė (red.), *Knygos apie žodžius*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Valdemārs Krišjānis 1879, *Latweeschu-kreewu-wahzu wardnize*, Москва: Tautas Ap-gaismoschanas Ministerija.

Vanags Pēteris 2014, Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas projekts, in Andra Kalna-ča (red.), *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi 9*, Rīga: Latviešu valodas aģentūra.

Viitso Tiit-Rein, Valts Ernštreits 2012, *Libiešu-igauņu-latviešu vārdnīca*, Tartu, Rīga: Tartu Ülikool, Latviešu valodas aģentūra.

VLV – *Vācu-latviešu vārdnīca*, Rīga: Avots, 2004.

WB – *Wörter=Büchlein / Wie Etzliche gebräuchliche Sachen auff Teutsch / Schwedisch / Polnisch und Lettisch / Zu benennen seynd*, Rīga, 1705.

Zemzare Daina 1961, *Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. gadam)*, Rīga: Latvijas PSR Zi-nātņu akadēmijas izdevniecība.

Anta TRUMPA

LU Latviešu valodas institūts

Akadēmijas lauk. 1

LV-1055 Rīga

Latvia

[antat@latnet.lv]

Birutė JASIŪNAITĖ, Jelena KONICKAJA
Vilniaus universitetas

UNIVERSALIOS AUŠROS IR SAULĖLYDŽIO METAFOROS LIETUVIŲ IR RUSŲ POEZIJOJE

Aušra, saulėtekis ir saulėlydis – įspūdingi gamtos reiškiniai, nuo seno žadinę žmonių vaizduotę. Jiems būdingas ryškus žerėjimas, greitai besikeičiančių spalvų įvairovė. Šiems atmosferos reiškiniams priklauso garbinga vieta įvairių tautų poezijos metaforinėje sistemoje. Tokios metaforos gali būti įvairaus pobūdžio: antropomorfinės, zoomorfinės, biomorfinės, susijusios su įvairiais socialinės sferos daiktais. Štai rusų poetiniuose tekstuose aptinkame antropomorfinius aušros – mergaitės, karalaitės, maldininkės įvaizdžius: *заря, царевна молодая* Кон; *как дева робкая, заря Сол*; *заря – богомолца* Клыч. Šiai poetinei tradicijai būdingos ir zoomorfinės aušros ar saulėlydžio metaforos, kurių gausiau pasitaiko S. Jesenino kūryboje: *как корова, хвост задрала* *заря* Есен; *По пруду лебедем красным плавает тихий закат* Есен.

Rusų poezijoje išplėtotas biomorfinės metaforos variantas – vadinamoji floristinė metafora: aušra siejama su raudonomis, baltomis arba melsvomis gėlėmis: rožėmis, aguonomis, serenčiais, pakalnutėmis, žibuoklėmis: *зарю ландышей невинных* Сол; *Плецет рдяный мак заката* Есен; *Закат рассыпал розы* Ход. Lietuvių aušros metaforų „gėlyne“ randame leliją, erškėtrožę ir radastą: *Iš josios [aušros] vainiko nuskinsim leliją* Myk-Put; *Gal ten tik debesys, padangių uogienojai, žydi erškėtrožėm skaudžiai?* Brad; *Tai dangus rausvais radastais iškaišytas* Myk-Put. Geras „daiktiškosios“ metaforos pavyzdys – abiejų tautų poezijoje gana gausiai vartojama metafora *aušra, saulėlydis – audeklas arba iš jo pasiūtas daiktas* (skraistė, skara, kaspinas, užuolaida, rankšluostis, šilkai, vėliava). Palyginkime šiuos lietuvių ir rusų poezijos fragmentus: *Vėlei aušra man vėliavom plakas* Deg ir *Как знамя, в небе дымно-розовая заря* Гумил; *rausvoki vakaro šilkai* Aist ir *Заря шелка в лесу развесила* Лавр. Dažnai pasitaiko lietuvių ir rusų poezijoje metafora *aušra, saulėlydis – metalas (arba dirbinys iš jo)*, pvz., lietuvių poetų tekstuose: *Nematsiu saulėlydžio aukso* Braz; *Padangė liejasi variu* Rad; *Saulėlydis kaip graiko*

skydas Striel; rusų poezijoje: *Золото звонкой зари* Хаб; *медных зорь* Волош; *серебряный рассвет* Бун; *золотой подковой над ними выгнута заря* Сам.

Įvairaus pobūdžio aušros ir saulėlydžio metaforos rusų ir lietuvių poetiniuose tekstuose paplitusios nevienodai. Lietuvių poetų eilėraščiuose nedaug rasime ryškesnių zoomorfinės ar antropomorfinės metaforos pavyzdžių, tokių kaip *Saulė rangėsi iš šilo it gyvatė prismeigta* Striel arba *saulėlydis liepsnoja kaip gaidys* Miež. Čia retai pasitaiko ir perkeltinės reikšmės pasakymų, atitinkančių modelį *aušra, saulėlydis – mitinė būtybė*, plg. rusų poezijos fragmentus *a нынче закат уподоблен сирене* Паст; *где исступленною горгоною заря змееподобные раскидывает пряду* Ливш. Lietuvių poezijoje tokio tipo vaizdingas pavyzdys: *Aušrinė mazgoti pradėjo aukso kojas aklam vandeny* Rad. Kita vertus, abiejų tautų poezijoje pasitaikė ir keletas universalių metaforų, kurias gausiai vartoja tiek lietuvių, tiek ir rusų autoriai. Jos ir yra šio straipsnio objektas.

Šiame tyrime apžvelgsime tris universalių poetinių metaforų grupes. Grožiniame tekste aušra, saulėtekis ir saulėlydis lietuvių ir rusų poetų panašiai interpretuojami kaip: 1) ugnis, liepsna; 2) degantis, ryškiai žėruojantis objektas (gaisras, žarija, ugniakuras, laužas, deglas, aukuras, degėsiai, žibintas, pašvais-tė); 3) skystis: a) kūno skystis (kraujas, ašaros), b) gamtoje randamas skystis arba jo telkinys (vanduo, upė, jūra, srovė), c) techninis skystis (dažai, nafta, benzinas, klijai), d) gėrimas ar kitoks buityje vartojamas skystis (vynas, balzamas, vaistai).

Universalioms aušros ir saulėlydžio metaforoms tirti panaudota apie pusantro šimto pavyzdžių: 81 rusų ir 72 lietuvių poezijos fragmentai. Ši medžiaga buvo surinkta iš 25 lietuvių ir 21 rusų poeto kūrybos. Aišku, kad įvairiems abiejų tautų autoriams būdinga labai skirtinga tematika, individualus kūrybinis braižas, todėl ir „gamtiškųjų“ metaforų jų eilėraščiuose pasitaiko labai nevienodai. Ypač daug perkeltinės reikšmės pasakymų, susijusių su rūpimais atmosferos reiškiniiais, radome V. Mykolaičio-Putino, S. Nėries, K. Bradūno, H. Radausko, I. Bunino, B. Pasternako, A. Achmatovos, S. Jesenino poetiniuose tekstuose.

Mūsų tiriamajai medžiagai priklauso ne tik „klasikinės“ metaforos, bet ir vadinamieji autoriniai¹ palyginimai, pvz.: *Vakaras kaip laužas dega* Aist; *Lyg*

¹ Mes juos skiriame nuo tarminėi šnekamajai kalbai būdingų tradicinių palyginimų, kurie ne konkretaus individo kuriami, bet vartojami iš atminties kaip savotiškos kolektyvinės kūrybos formulės (Jasiūnaitė 1996, 6).

žaisda saulėlydis vis plinta Balt; заря, как зарево, красна Ахм; заря как пожар на снегу Есен ir pan. Kaip ir ankstesniuose savo darbuose (Jasiūnaitė, Konickája 2004, 46 t.; Jasjunaite, Konickája 2014, 371 t.) mes linkusios laikytis nuomonės, kad palyginimas gali būti interpretuojamas kaip metaforinės konstrukcijos elementas, kitaip sakant, ne metafora laikytina vadinamuoju „paslėptu“ palyginimu, o, priešingai, palyginimas įeina į plačiai suprantamą metaforiško tikrovės vaizdavimo, jos perprasminimo sferą.

Žinoma, dirbant su sudėtingais, daugiasluoksniais poetiniais įvaizdžiais, būtina atsižvelgti ir į grožinio teksto specifiką. Paprastai yra skiriamos kalbos, arba „mirusios“ ir poetinės, arba teksto metaforos. Kognityvinėje lingvistikoje linkstama poetines metaforas laikyti konvencionaliųjų metaforų sferos išplėtimu. Kitaip sakant, poetinės metaforos suvokiamos kaip periferiniai, individualizuoti kalbos metaforų variantai. A. Gudavičiaus (2009, 128) nuomone, kalbos (konvencionāliosios) metaforos yra pirminės nominacijos rezultatas, o poetinės – antrinės, papildomos. Žinoma, kuo dažniau poetinė metafora vartojama, tuo labiau jai gresia pakliūti į „mirusių“ metaforų sluoksnį.

Šiuo požiūriu metafora *aušra, saulėlydis – ugnis, liepsna* jau yra gana „sunešiota“, nes ją mėgsta daugelis autorių. Įvairių lietuvių poetų kūryboje užfiksavome 14 šios metaforos atvejų, pvz.: *nuraudę ugnim vakarai* Nėr; *vakarių žarų liepsnomis* Myk-Put; *saulės deganti laida* Miež; *virsta ugnimi saulėtekio* Brad; *palaimintų aušrų liepsnas* Mač; *Galulaukės arimuose liepsnojo vakarai* Myk-Put; *jo [saulėlydžio] liepsną lyjančią* Rad; *Žarų liepsnose vaiski saulė pakyla* Myk-Put; *saulėleidžio ugninio* Brad; *Violetiniai saulėtekiai uždega aukštas viršūnes* Vaičiūn; *vakarų dangus liepsnom patvino* Myk-Put; *vakaro padangių ugnį* Brad; *aušrų tebešviečia ugnim* Myk-Put; *Jau dega žaromis saulėleidžio kraštai* Myk-Put.

Aišku, kad pasakymai *Vakaro žara dega* arba *Saulėtekis liepsnoja* gali būti vartojami ir šnekamojoje kalboje, nelabai jaučiant, kad tai metaforos. Poetai linkę kūrybiškai išplėtoti tokias metaforas. Štai V. Mykolaitis-Putinas rašo *Jau dega žaromis saulėleidžio kraštai*, sukeldamas savotišką saulėleidžio daiktiskumo įspūdį: atmosferos reiškinys – tarsi degus daiktas, pradedantis smilkti iš kraštų. To paties autoriaus metaforoje *vakarų dangus liepsnom patvino* galime įžvelgti asociaciją su gausiai besiveržiančiu, plūstančiu vandeniu. Šiek tiek kitokią asociaciją su vandeniu kelia H. Radausko perkeltinės reikšmės pasakymas *jo [saulėlydžio] liepsną lyjančią*. Čia turima omenyje, kad vakarėjančio dangaus šviesa liejasi iš viršaus tarsi lietaus vanduo. Tokias išplėtotas

metaforas galime laikyti minėtųjų konvencionaliųjų (kalbos) metaforų realizacija: poetai sukuria naujus, nestandartinius pasakymus, aktualizuodami, tarsi atgaivindami jau įprastas kolokacijas (Gudavičius 2014, 35).

Šios grupės metaforos grindžiamos pirmiausia žmogaus regimaisiais išpūdziais, kurie labai svarbūs pasaulio pažinimui. Remdamiesi šiuo pojūčiu, pažįstame fizines mus supančios tikrovės ypatybes, o perkėlę jas į kitas sferas (emocijų, intelekto) – ir abstrakčius tiesiogiai nepatiriamų dalykų požymius (Marcinkevičienė 1993, 54). Aušros ar saulėlydžio metaforose pabrėžiamos šiems atmosferos reiškiniams būdingos spalvos (*nuraudę ugnim vakarai* Nėr; *Violetiniai saulėtekliai uždega aukštas viršūnes* Vaičiūn), ryškus švytėjimas (*aušrų tebešviečia ugnim* Myk-Put). Regimąjį vaizdą modifikuoja ir pati metaforų raiška: veiksmožodinėmis metaforomis perteikiamas dangaus švytėjimo intensyvumas (*Galulaukės arimuose liepsnojo vakarai* Myk-Put), šviesų kitimo, judėjimo išpūdis (*virsta ugnimi saulėtekio* Brad; *vakarų dangus liepsnom patvino* Myk-Put).

Ugnies metaforas gausiai vartoja ir rusų poetai. Įvairių autorių eilėraščiuose radome 33 tokius fragmentus: *горит заря* Бун; *пыханье рассвета* Цвет; *пылает закат* Ахм; *рассвет горит* Бун; *Лучи зари до полночи горят* Ахм; *Разгорайся, новый день, светлей!* Бун; *туч закатных догоранье* Анн; *Рассвет горит багряно* Бун; *И тихою зарей – верхи дерев горят* Паст; *небо сожжено червонно-дымною зарею* Ахм; *Неба бирюзу зажгла заря* Гол; *В заре сгорели тучки вешние* Бун; *Небо горит на рассвете* Бл; *Догорел закат за речкой* Ход; *Никогда заря не сгорала – чище* Цвет; *В красках вечерних заря догорала* Некр; *Заря пылала, догорая* Цвет; *Заря зажгла раскошно край лазури* Некр; *рассвета пламень алый* Анн; *адский пламень карих зорь* Паст; *под огнедышащим закатом* Ахм; *в пылу заката* Цвет; *закат в огне* Бун; *В небе свет предвечерних огней* Бел; *пламенем зари* Волош; *в закатном огне* Бл; *огни зари горят* Бел; *закат разлил свой пышный пламень* Бун; *Вот и вечер – весь в огне* Бл; *сухим огнем сверкали тучи* Бун; *пламени вечернего узоры* Анн; *востока розовый огонь* Бун; *Заря небес болезненно горит* Заб.

Kaip matyti iš pavyzdžių, rusų poezijoje dažnai pasitaiko ir konvencionaliųjų šios grupės metaforų, yra veiksmožodinių: *горит заря* Бун; *пылает закат* Ахм; *рассвет горит* Бун ir pan. Išplėstiniuose, individualizuotuose tokių perkeltinės reikšmės pasakymų variantuose neretai nurodomas ir to degimo objektas. Tai gali būti debesis (*В заре сгорели тучки вешние* Бун),

dangus (*Небо горит на рассвете* Бл), dangaus turkis² (*Неба бирюзу зажгла заря* Гол), dangaus mėlynės kraštas (*Заря зажгла раскошно край лазури* Некр), medžių viršūnės (*И тихою зарей – верхи дерев горят* Паст). Lietuvių poetų kūryboje irgi dega *vakarai, vakarų dangus, aukštos viršūnės, saulėleidžio kraštai*. Panašiai, kaip ir lietuviams, rusų poetams dangiškoji ugnis gali asocijuotis su vandeniu (*закат разлил свой пышный пламень* Бун), bet gali atrodyti ir sausa (*сухим огнем сверкали тучи* Бун). Lietuviškai vargu ar galėtume taip pasakyti.

Rusų autoriai linkę pabrėžti ne tik šviesius, ryškius (*рассвета пламень алый* Анн), bet ir tamsesnius, niuresnius liepsnojančio dangaus atspalvius: *небо сожжено червонно-дымной зарею* Ахм; *Рассвет горит багряно* Бун. Ypač išradinga В. Пастернаko metafora *адский пламень карих зорь*, kur aušra lyginama su pragaro ugnimi. Aušros čia yra rudės spalvės – *карие зорь*. Į akis krinta neįprasta, autorinė būdvardžio *карий*³ vartosena. N. Zabolockis aušros spalvose linkęs išvelgti ligos sukeltą raudonį: *Заря небес болезненно горит*. Originali, tapybiška I. Anenskio metafora *пламени вечернего узору*: besimainančios liepsnojančio dangaus spalvos jam primena raštus. Rusų veiksmažodinės metaforos irgi pasižymi savita specifika. Jų poetiniuose tekstuose aušra ne tik dega, liepsnoja – *горит, пылает*, bet ir sudega, išdega: *Догорел закат за речкой* Ход; *Никогда заря не сгорала – чище* Цвет. Lietuvių kalbos vartotojui tikrai sunku įsivaizduoti „visiškai sudegusią“ aušrą.

Su metafora *aušra ar saulėlydis – ugnis, liepsna* semantiškai glaudžiai susiję ir perkeltinės reikšmės posakiai, atitinkantys modelį *aušra ar saulėlydis – degantis, ryškiai žėruojantis objektas*. Lietuvių poetų kūryboje aptikome 23 šiam metaforos tipui priskirtinus poezijos fragmentus: *dangaus gaisrai* Sant; *saulėlydžio gaisre* Mozūr; *plazdantį vakaro gaisrą* Brad; *aušrose dar liepsnojo gaisrai* Myk–Put; *Aukso pušys išsimaudė saulės pasakų gaisruos* Nėr; *rudens saulėleidžių raudono gaisro* Šlait; *Saulėleidis ten vakaruos gaisru apstulpęs* Nėr; *vakaras aukštą laužą kūrena* Marc; *vakaras kaip laužas dega* Aist; *Padangių aukure skaidriai užsiliepsnoja palaimintoji darbo pabaiga* Brad; *Gęsta padangės mėlyneje raudonas ugniakuras* Kub; *Aušra žarijom pasipylė* Rutk; *Tarytum laužo*

² Turimas galvoje pusiau brangus mėlynos spalvos akmuo.

³ Dabartinėje rusų kalboje būdvardis *карий* yra riboto leksinio junglumo ir vartojamas kalbant apie rudas akis: *карие глаза*. Folkloro tekstuose juo nusakomas ir arklio plaukas: *Конь карий – кровь не канет* (užkalbėjimas kraujui stabdyti) RZZ, 256. Įdomu, kad ši būdvardį vartoja dar vienas rusų poetas, Nikolajus Kliujevas: *Уснули во мхах глухари до тундровой карей зари*.

žarijas būt žarstę rūščiais veidais susėdę milžinai Aist; *Ji [aušra] dega žėrinčią žariją* Rad; *Mano delnai pripilti šviesos stebuklingų žarijų* Brad; *Palei skaisčiosios karalaitės saulės karstą, kur jau žarijos blėsta, grindžias pelenais* Aist; *saulėtekių degėsius* Kėkšt; *Jau žiebias ryto švintančio deglai* Vencl; *žarų žibintai* Myk-Put; *Laimink vakaro pašvaistę* Baltr; *Tekėjo saulė. Jos gaisrų pašvaistės kaskart liepsnojo vis plačiau* Mač; *raudoną kaip vėliava ryto pašvaistę* Miež.

Kaip matome, lietuvių poezijoje rūpimi atmosferos reiškiniai gali būti interpretuojami kaip smarkus ko nors degimas atvira liepsna (gaisras), liepsnojanti šakų, žabų krūva (laužas, ugniakuras), apeiginis, aukojimui skirtas laužas (aukuras), žėrintis ugnies atšvaitas (pašvaistė), tai, kas dar kurį laiką žiba, ugniai užgesus (žarijos), tai, kas vartojama pasišviesti (deglas, žibintas). Ypač populiarī gaisro metafora, kurią užfiksavome 6 autorių eilėraščiuose. Gaisras, kaip ir liepsna, ugnis, asocijuojasi su vandens stichija: *Aukso pušys išsimaudė saulės pasakų gaisruos* Nėr. Dėl savo šviesumo, spindėjimo, išsiskyrimo tamsiame fone aušra ar saulėlydis suvokiamas kaip tai, kas dega: laužas, ugniakuras, aukuras. Ypač įdomi K. Bradūno metafora, kurioje saulėlydis interpretuojamas kaip aukuras, ant kurio aukojami žemdirbio dienos darbo vaisiai: *Padangių aukure skaidriai užsiliepsnoja palaimintoji darbo pabaiga*. Įdomu, kad panašios metaforos gali būti taikomos ne tik romantiškiems, bet ir gana proziškiems žmogaus gyvenimo reiškiniams. Pavyzdžiui, Lietuvos ekonomikos diskurse kalbama apie krizės židinius, o vokiškajame diskurse krizė – ne tik židiny, bet ir krosnis ar netgi degtukai (Jurgaitis 2014, 54).

Neoromantikas J. Aistis gražiai išplėtoja metaforą *saulėlydis – žarijos: Tarytum laužo žarijas būt žarstę rūščiais veidais susėdę milžinai*. Čia vykusiai panaudotas folklorinis motyvas: tie rūstūs milžinai – tai dideli, tamsūs debesys. Lietuvių ir slavų etninei kultūrai būdingą metaforą *debesis – mitinė būtybė* jau esame aptarusios anksčiau: žr. (Jasjunaitė, Konickaja 2009, 516). Milžinai – didelio ūgio fantastinės būtybės, atliekančios sunkius, didvyriškus darbus: supilančios kalnus, priverkiančios ežerus, statančios bažnyčias ir miestus LTs 4, 593t. Metafora *debesys – milžinai* galėjo atsirasti dėl kamuolinių debesų dydžio, formos, niūrios spalvos, savotiško vakarinio apšvietimo. Blėstanti šviesa kelia asociacijas su gėstančio laužo žarijomis. Toliau eilėraščio tekste minima karalaitės saulės mirtis: *Palei skaisčiosios karalaitės saulės karstą, kur jau žarijos blėsta, grindžias pelenais*. Ši išplėtota, pasakojamosios tautosakos įvaizdžiais pagrįsta J. Aisčio metafora gali būti interpretuojama ir kitaip: *saulėlydis – laidotuvis*.

Rusų autorių tekstuose radome 11 metaforos modeliui *aušra, saulėlydis – degantis, ryškiai žėruojantis objektas* priskirtinų perkeltinės reikšmės posakių: *Лежал закат костром багровым* Ахм; *Заря как пожар на снегу* Есен; *тучи жарким горят пожаром* Бун; *даль объята пожаром солнца сумасшедшего* Паст; *Костром в далеком перелеске гнездо Жар-Птицы занялось* Бун; *Как уголь в пальцы кузнеца с шипеньем впившийся поток зари без края и конца* Паст; *заря вздувает уголья* Уш; *И словно уголь тайных инквизиций – студеная заря* Багр; *Там ночь, шатаясь на корню, целует уголь поутру* Паст; *Сквозь огненные жерла тесных туч багровые мечи солнце заходящее простерло* Волош; *заря, как зарево, красна* Ахм.

Šios grupės metaforos abiejų tautų poezijoje neabejotinai turi panašumų. Rusų grožiniame tekste randame tuos pačius gaisro, laužo, žarijų, pašvaistės įvaizdžius. Tačiau daugelis autorių, remdamiesi šiais įvaizdžiais, sugeba sukurti visiškai originalias poetines konstrukcijas. Štai I. Buninas, transformuodamas metaforą *saulėlydis – laužas*, įveda labai populiarų rusų tautosakoje Žiburiuotojo paukščio (*Жар-Птица*) vaizdinį: Saulėlydžio laužo degamoji medžiaga ne šiaip sau šakelės, bet stebuklingo pasakų paukščio lizdas. Šio nepaprasto paukščio plunksnų žėrėjimas primena ryškias saulėlydžio spalvas. Suvokti šios metaforos prasmę padeda jos elementų loginė seka: *Žiburiuotojo paukščio lizdas* → *laužas* → *saulėlydis*, plg. (Moskvin 2011, 147).

Rusų poetai labai išradingai plėtoja ir metaforos *aušra – žarijos* variantus. Štai N. Ušakovas įveda antropomorfinį motyvą: *заря вздувает уголья*, kur aušra – tarsi žmogus, pučiantis žarijas. B. Pasternakas pasitelkia antropomorfizuotos nakties, bučiuojančios žariją, figūrą: *Там ночь, шатаясь на корню, целует уголь поутру*. Gana drastiško palyginimo, keliančio asociacijas su inkvizicijos kankinimų rūsiais, griebiasi E. Bagrickis: *И словно уголь тайных инквизиций – студеная заря*. Ypač originaliai, išraiškingai lyginamąją konstrukciją vartoja B. Pasternakas: *Как уголь в пальцы кузнеца с шипеньем впившийся поток зари без края и конца*. Šia aušra – tarsi raudonai įkaitusi anglis, šnypščianti kalvio pirštuose: vykusiai kuriamas ne tik regimaisiais, bet ir klausos pojūčiais grindžiamas meninis vaizdas.

Kita universaliųjų poetinių metaforų grupė priklauso modeliui *aušra, saulėlydis – skystis*. Ši grupė smulkiau skirstytina į dar keturis pogrupius. Pirmiausia aptarsime pogrupį, kuriame rūpimi atmosferos reiškiniai siejami su žmogaus kūno skysčiais – krauju ir (rečiau) ašaromis. Lietuvių poetų eilėraščiuose užfiksavome 14 tokio pobūdžio perkeltinės reikšmės posakių, pvz.:

vakarai krauju rausta Myk-Put; Visa vakarų padangė krauju pasruvo Balt; horizonte pėdsakai kraujuoti Mont; padangė iš ryto krauju pasruvus Miež; Dangus varvėjo krauju Žuk; Ir padangė vakaruose tuo krauju pražydo Nėr; Į tylą sunkiasi saulėtekis – kaip kraujas į sterilią vatą Miež; Padange upė kraujo nutvino ligi ryto pakraščių Brad; saulėlydis kaip kraujo klanas plauko Miež; kraujuos paplūdusi tarytum sužeista iš lėto mirė saulė Mač; Ir visą vakarą krauju užpylė, ir numirė diena Rad; automobiliu sutraiškiau vakar saulėlydį Rukš; lyg žaizda saulėlydis vis plinta Balt; Būna tokie skaudūs saulėlydžiai kartais, kaip ašara skaidrūs, jautrūs kaip styga Aist.

Tokios „kruvinos“ poetinės metaforos atsiranda dėl kylančios ar besileidžiančios saulės atšvaitų raudonumo: jų skaisti spalva primena palietą kraują. Dangus (padangė) tokiais atvejais gali būti metaforiškai suvokiamas kaip sužeistas, kraujuojantis kūnas (*Visa vakarų padangė krauju pasruvo Balt; Dangus varvėjo krauju Žuk*), kaip laukas su paliktais pėdsakais ar ryškiai žydinčiais augalais (*horizonte pėdsakai kraujuoti Mont; Ir padangė vakaruose tuo krauju pražydo Nėr*). Kraujo gausumas pabrėžiamas minint jo telkinius: *saulėlydis kaip kraujo klanas plauko Miež; Padange upė kraujo nutvino ligi ryto pakraščių Brad*. Kraujo upės motyvas dažnai pasitaiko ir tautosakos tekstuose – dainose (ypač karo), pasakose: *Upelė tekėjo raudonu kraujeliu LB 98; Šita upė pienu teka, ana krauju verda LPI 2, 229*. Greičiausiai folklorinės kilmės yra ir frazeologinis junginys *upės krauju eina* Ml „žūva daug žmonių“⁴.

Kraujas savaime suponuoja skausmų, sužalojimų, mirties motyvus. Sudėtingomis, išplėtotomis metaforomis H. Radauskas ir V. Mačernis piešia liūdningas dienas, saulės mirties paveikslus: *Ir visą vakarą krauju užpylė, ir numirė diena Rad; kraujuos paplūdusi tarytum sužeista iš lėto mirė saulė*. Tokius poetinius fragmentus galima interpretuoti ir kaip metaforos *saulėlydis – mirtis* realizaciją. B. Rukša elgiasi moderniau: patį saulėlydį pražudo po automobilio ratais: *automobiliu sutraiškiau vakar saulėlydį*. Kraujo, sužalojimų motyvai inspiruoja ir metaforos variantą *saulėlydis – žaizda*, kuris pasitaikė A. Baltakio kūryboje: *lyg žaizda saulėlydis vis plinta*. Turime vienintelį pavyzdį iš lietuvių poezijos, kuriame saulėlydis lyginamas su ašara: *Būna tokie skaudūs saulėlydžiai kartais, kaip ašara skaidrūs, jautrūs kaip styga Aist*. Gaudžiai romantiškos J. Aisčio eilutės vykusiai perteikia ne saulėlydžio barokinio puošnumo,

⁴ Su kraujo simbolika neabejotinai susiję ir daugelyje Lietuvos vietų žinomi tradiciniai tikėjimai, kad labai raudonos, „kruvinos“ vakaro žaros pranašaujančios karą ar kitokias dideles nelaimes: *Raudonas dangus – bus vaina Ant*.

bet, priešingai, jo skaidrumo, efemeriškumo įspūdį. Pridursime, kad kraujo ir ašarų motyvai labai būdingi ir lietuvių etninei kultūrai: jie susiję su įvairiais gyvosios ir negyvosios gamtos objektais (Jasiūnaitė 2010, 255 t.).

Rusų autorių poetiniuose tekstuose užfiksavome 14 „kruvinų“ metaforų, pvz.: *как после битвы, облака плывут в крови* Ахм; *Кровавый запад так чудесен* Бл; *на кровь, что в зеркальные соли текла* Бун; *закат в крови* Бл; *красавый след зари* Бун; *пока полосой кровавой не вспыхнул восток* Анн; *И облака сквозили кровавой цусимской пеной* Ахм; *И в кровоподтеках заря, как след незаживших царапин* Паст; *И был наш день одна большая рана, и вечер стал запекившаяся кровь* Волош; *рдеют закаты, как раны* Бун; *заря, как кровавая рана* Берг; *в тумане раны перед зарей* Анн; *Заря из сада обдавала стекла кровавыми слезами сентября* Паст.

Čionai galima pastebėti neabejotiną panašumą į lietuvių poetinius įvaizdžius: matome iš vakarėjančio dangaus tekantį kraują (*на кровь, что в зеркальные соли текла* Бун), kruviną aušros pėdsaką (*красавый след зари* Бун). Išsiskiria А. Achmatovos kūrybos fragmentai, kuriuose raudonas dangus siejamas su karo įvykiais, kautynėse pralietu krauju: *как после битвы, облака плывут в крови; И облака сквозили кровавой цусимской пеной*. Ši metafora inspiruota prie Cusimos įvykusio jūrų mūšio: turima omenyje žuvusių jūreivių krauju nudažyta jūros puta. Kaip matome, išplėtotose metaforose atspindi konkrečios epochos istoriniai įvykiai.

Savita rusų poetinių įvaizdžių specifika išryškėja, tiriant populiarią jų metaforą *aušra, saulėlydis – kraujuojanti žaizda*. Aušra gali būti suvokiama tiesiog kaip nedidelis įdrėskimas, kraujosruva, kaip, pavyzdžiui, В. Pasternako lyginamojoje konstrukcijoje *И в кровоподтеках заря, как след незаживших царапин*. Tokius palyginimus mėgsta ir kiti autoriai: *заря, как кровавая рана* Берг; *рдеют закаты, как раны* Бун. М. Волошинas sukūrė sudėtingą poetinę konstrukciją *дiena – žaizda, vakaras – sukrešęs kraujas*, kuri remiasi žaizdos atsiradimo ir vėlesnio jos kraujavimo logine seka: *И был наш день одна большая рана, и вечер стал запекившаяся кровь*. Lietuvių poezijoje metaforą *saulėlydis – žaizda* radome tik А. Baltakio kūryboje. Aušroje lyjantis lietus В. Pasternakui atrodo tarsi didelio sielvarto kruvinos ašaros: *Заря из сада обдавала стекла кровавыми слезами сентября*. Plg. dar frazeologinį junginį *плакать кровавыми слезами* „labai liūdėti, sielvartauti“.

Aušra arba saulėlydis metaforinėje sistemoje gali būti traktuojamas ir kaip gamtoje randamas skystis ar jo telkinys. Šį modelį galima iliustruoti,

remiantis 10 lietuvių poezijos fragmentų, pvz.: *didžiulė saulėlydžių upė* Deg; *su aušros upe viršum namų* Marc; *Ten, kur ima aušti rubininės upės* Rad; *Greit nususiksiu nuo saulėtekio srovės* Bern; *oranžinės saulėlydžio srovės* Rad; *Rožinis dienos sravenimas* Angl; *raudonais saulėlydžio purslais* Miež; *Drėgnų langų stiklu saulėtekis varvės* Bern; *Rytuos jau tvėnkėsi aušra* Marc; *Saulėleidį, akies slėny ištvainusį* Nyk–Nil.

Kaip matome, atmosferos reiškiny s čia metaforiškai suvokiamas kaip upė, srovė, srovenimas, purslai. Pasitaiko atvejų, kai vanduo įvardijamas netiesiogiai. Tada poetai griebiasi originalių veiksmažodinių metaforų: saulėtekis tarsi lietus varva stiklu (*Drėgnų langų stiklu saulėtekis varvės* Bern), aušra tvėnkiasi (*Rytuos jau tvėnkėsi aušra* Marc), saulėleidis tvinsta kaip upė (*Saulėleidį, akies slėny ištvainusį* Nyk–Nil). Įdomu, kad tokie su vandeniu susiję įvaizdžiai gali būti perkeliami ne tik konkretiems, matomiems, bet ir abstraktiems reiškiniams. Antai, spaudoje rašoma apie ekonominės krizės srovę, bala, šaltinį, bangą, purslus, pelkę, liūną ir pan. (Jurgaitis 2014, 54).

Rusų poetiniuose tekstuose šio pogrupio metaforų pasitaikė nedaug. Turime 7 tokius atvejus: *капустные грядки красной водой поливает восход* Есен; *заря как море мутно-алое* Гор; *Разлит закат озерами огней* Волош; *разлилась, как море, заря* Адам; *В морях зари чернеет кровь богов* Волош; *весенник волны зари* Бел; *Алой рекой – лиясь, <...> в небе заря взялась* Цвет. Šia randame ne tik upės, bet ir populiarių plačiai išsiliejusios jūros įvaizdį. Ypač ryškų, tapybišką meninį vaizdą kuria M. Vološinas išplėstinėje metaforoje *В морях зари чернеет кровь богов*. Poetas pasitelkia iš antikos atėjusį dievų pralieto kraujo įvaizdį, netikėtą spalvų gamą: šis kraujas juoduoja (*чернеет*). Prisimintina, kad abiejų tautų poezijoje kaip gamtoje randamas skystis metaforiškai suvokiama ir mėnulio šviesa, plg. *mėnulio ežerai* Rad; *po mėnesienos lietumi* Marc ir *волны белого лунного света* Некр; *неуютная жидкая лунность* Есен. Kad mėnulis metaforinėje sistemoje – tai darinys iš skysčio, yra pastebėjusi ir R. Kazlauskaitė (2009, 364t.). Vadinasi, galima daryti išvadą, kad modelis *aušra, saulėlydis, mėnesiena – skystis* gali būti priskirtas platesnei konceptualiajai metaforai *šviesa – skystis*.

Aušra ar saulėlydis, aišku, romantiški gamtos reiškiniai, bet poezijoje jie gali būti siejami ir su gana proziškais dalykais, įvairios paskirties techniniais skysčiais. Lietuvių poetų eilėraščiuose užfiksavome 8 šiam pogrupiui priklausančius atvejus: *vakarės žarės stebuklingų spalvų ir dažų* Myk–Put; *Dangus raudonai perbrauktas dažais* Miež; *saulė papylė liepsnotus dažus* Myk–Put; *Ir*

saulėlydžio varsa ryški naują pasaką mums rašo Nèr; jūroj spalvų ir dažų Myk-Put; iš saulėlydžio oro dažų Miež; Tik veidelius dažyčiąsi rytmetine žara Marc; saulėtekio raudoną skiedinį Miež.

Taigi atmosferos reiškinyms įvairių autorių gali būti metaforiškai suvokiamas kaip *oro dažai, liepsnoti dažai* ar netgi *raudonas skiedinys*. Tapydami tokiais nepaprastais dažais, poetai sugeba įdomiai išgauti besikaitaliojančius švytinčio dangaus atspalvius: nuo visai neryškaus, rausvoko (*Dangus raudonai perbrauktas dažais* Miež) iki labai intensyvaus, liepsnojančio (*saulė papylė liepsnotus dažus* Myk-Put). Tokiais dažais ne tik piešiamas įsimenantis vaizdas, bet netgi rašomos pasakos: *Ir saulėlydžio varsa ryški naują pasaką mums rašo Nèr*. Romantiškai nusiteikusioms mergaitėms rytmečio žarų raudonis praverčia vietoj banalios kosmetikos: *Tik veidelius dažyčiąsi rytmetine žara Marc*.

Rusiškųjų šio pogrupio pavyzdžių radome 9, tačiau jų raiška, kaip matysime, įvairesnė: *заката летнего краса и позолота* Бун; *Жидкой позолотой закат обрызгал серые поля* Есен; *зари морозной позолота* Бун; *Погасла последняя краска, как шепот в полночной мольбе* Анн; *И зари вишневым клей застывает в виде сгустка* Паст; *как нефть разлившейся зари* Паст; *Бензином растекся закат* Паст; *Словно сталь из мартена по руслу заря потекла* Сам; *Вечерний сплав смертельно леденел* Паст.

Rusų autorių aušros ar saulėlydžio metaforose minimi ne šiaip sau ryškūs dažai, bet auksavimui skirti dažai – *позолота*. В. Pasternakui aušra primena sustingusių klijų gurvolį: *И зари вишневым клей застывает в виде сгустка*. Šis autorius kartais renkasi ir visai proziškus degaus techninio skysčio – naftos ar benzino – įvaizdžius: *Бензином растекся закат; как нефть разлившейся зари*. Kaip matome, į poetinius tekstus gana drastiškai skverbiasi mūsų modernios epochos atributika. Kelių autorių kūryboje aptikome ir metaforos variantą *aušra, saulėlydis – lydytas metalas*. Štai D. Samoilovui aušra asocijuojasi su iš aukštakrosnės tekančiu plieno lydiniu: *Словно сталь из мартена по руслу заря потекла*.

Abiejų tautų poezijoje aušra ar saulėlydis gali būti siejami ir su buityje vartojamais skysčiais, pirmiausia gėrimais. Lietuvių ir rusų poetų eilėraščiuose iš viso radome 10 tokių pavyzdžių: *Aušra įliejo balzamo auksinèn taurèn* Sant; *Vakaras pastatė ir pripylė rausvo vyno klevui į bokalą* Rad; *Žemèn teka kraujas ir vupas* Rad; *Уж брызгала вином заря* Держ; *заря <...> льет алое вино* Солов; *Позволь зарю в стакан мой выдавить* Наб; *ты зори пьешь* Цвет; *Необычайно свеж рассол настоянных на росах зорь* Сам; *Коптивший рассвет*

был снотворным Паст; заря <...> отликает рыбьим жиром и мгlistой дымкой янтаря Паст.

Iš šių poezijos fragmentų matyti, kad aušra dažnai suvokiama kaip antropomorfinis moteriškas personažas, kuris pilsto, laisto, taško raudoną vyną. H. Radausko eilėraštyje toks vyno pilstytos yra vakaras, o jo gėrėjas – klevas: *Vakaras pastatė ir pripylė rausvo vyno klevui į bokalą*. Kartais gėrimas įvardijamas ir netiesiogiai, veiksmožodinėmis metaforomis: *ты зори пьешь* Цвет; *Позволь зарю в стакан мой выдавить* Хаб. Pastarojoje V. Nabokovo metaforoje aušra – tarsi sultingas vaisius, kurio sultis galima išspausti ir gerti. Kitame šio poeto eilėraštyje nykus saulėtekis – tarsi migdomieji lašai: *Коптивший рассвет был снотворным*. Aušra gali įgauti netgi žuvies taukų atspalvį – *отликает рыбьим жиром* Паст.

Baigiant šį tyrimą, galima konstatuoti, kad dviejų tautų poezijos tekstų metaforinė sistema turi daug panašumų. Čia randame bendras bazines metaforas, „sudėvėtas“ metaforas. Tokios metaforos grožiniuose tekstuose atgyja, poetai sugeba įpūsti jiems naujos gyvybės, bet, kaip buvo parodyta, autoriai įvairiai, skirtingais būdais atgaivina metaforas, randa savotiškų, originalių įvaizdžių, sunkiai įsivaizduojamų kitos tautos poezijoje. Išnagrinėtos lietuvių ir rusų meninės metaforos rodo, kad metaforinės sistemos skirtumai išryškėja būtent išplėtotų metaforų lygmenyje.

УНИВЕРСАЛЬНЫЕ МЕТАФОРЫ ЗАРИ И ЗАКАТА В ЛИТОВСКОЙ И РУССКОЙ ПОЭЗИИ

Резюме

В статье рассматриваются три группы метафор, в которых *заря* интерпретируется как: 1) огонь, 2) горящий объект, 3) жидкость: а) связанная с организмом человека (кровь; слезы); б) вода; в) техническая; г) напиток или другая используемая в быту жидкость. Языковые (конвенциональные) и индивидуальные авторские метафоры анализируются на материале около 150 поэтических фрагментов (72 литовских и 81 русский) из поэзии 25 литовских и 21 русского авторов.

В выражениях, реализующих метафору *заря* – *огонь* (14 литовских, 33 русских фрагмента), подчеркиваются цвета зари, их интенсивность; иногда указывается объект горения (*Violetiniai saulėtekiai uždega aukštas viršūnes* Vaičiūn; *В заре сгорели тучки вешние* Бун). Специфической для русской поэзии являются метафоризация

темных оттенков зари, ее догорания (*небо сожжено червонно-дымною зарею* Ахм). К этой группе близки выражения, реализующие метафору *заря – горящий объект* (23 литовских, 11 русских примеров). В литовской поэзии заря интерпретируется как *пожар, костер, священный огонь, горящие угли, фонарь, факел*. Самая частотная метафора этой группы *заря – пожар* часто принимает развернутый вид, иногда связываясь с водной стихией (*Aukso pišys išsimaudė saulės pasakų gaisruos Nėr*). Русской поэзии свойственны те же метафоры, нередко трансформируемые в оригинальные конструкции (*Костром в далеком перелеске гнездо Жар-Птицы занялось* Бун). Следующая общая для обоих языков группа: *заря, закат – жидкость* включает 4 подгруппы. Метафора *закат – жидкость человеческого тела* (кровь, слезы) обнаружена в 14 фрагментах литовской и таком же количестве русской поэзии. Метафора *закат – кровь* в литовской поэзии зачастую ассоциативно связана с метафорой *закат – смерть*, тогда как в русской поэзии распространен образ *закат – рана*. Метафора *заря – вода* (10 примеров из литовской поэзии, 7 – из русской) реализуется в сходных образах моря, озера, реки и может связываться с общей метафорой *свет – вода*. Большим разнообразием реализаций отличаются подгруппа *заря – техническая жидкость (краски, клей)* (8 литовских, 9 русских фрагментов) и *заря – вино/бытовая жидкость* (3 литовских, 7 русских фрагментов).

Рассмотренные метафоры убеждают, что в использовании общих для литовской и русской поэзии метафор зари, заката существуют различия в частотности отдельных моделей и в их конкретной реализации. Развернутые образные выражения, являясь авторскими реализациями «стертых» метафор, в каждом языке приобретают специфические формы, которые в ряде случаев можно связать как с традиционными фольклорными представлениями, так и с конкретными историческими обстоятельствами.

CITUOJAMŲ POETŲ PAVARDŽIŲ SUTRUMPINIMAI

Aist – Jonas Aistis
 Angl – Stasys Anglickis
 Balt – Algimantas Baltakis
 Baltr – Jurgis Baltrušaitis
 Bern – Albinas Bernotas
 Brad – Kazys Bradūnas
 Deg – Janina Degutytė
 Kėkšt – Juozas Kėkštas
 Kub – Kostas Kubilinskas
 Mač – Vytautas Mačernis
 Marc – Justinas Marcinkevičius
 Miež – Eduardas Mieželaitis

Адам – Георгий Адамович
 Анн – Инокентий Анненский
 Ахм – Анна Ахматова
 Багр – Эдуард Багрицкий
 Бел – Андрей Белый
 Берг – Ольга Бергольц
 Бл – Александр Блок
 Бун – Иван Бунин
 Волош – Максимилиан Волошин
 Гол – Георгий Голохвостов
 Гор – Сергей Городецкий
 Гумил – Николай Гумилев

Myk-Put – Vincas Mykolaitis-Putinas	Держ – Владимир Державин
Mont – Vytautas Montvila	Есен – Сергей Есенин
Mozūr – Vladas Mozūriūnas	Заб – Николай Заболоцкий
Nēr – Salomėja Nėris	Клыч – Сергей Клычков
Nyk-Nil – Alfonsas Nyka-Niliūnas	Кон – Александр Кондратьев
Rad – Henrikas Radauskas	Лавр – Леонид Лавров
Rukš – Balys Rukša	Ливш – Бенедикт Лившиц
Rutk – Benediktas Rutkauskas	Наб – Владимир Набоков
Sant – Stasys Santvaras	Некр – Николай Некрасов
Šlait – Vladas Šlaitas	Паст – Борис Пастернак
Vaičiūn – Judita Vaičiūnaitė	Сам – Давид Самойлов
Vencl – Antanas Venclova	Сол – Федор Сологуб
Žuk – Albinas Žukauskas	Солов – Поликсена Соловьева
	Уш – Николай Ушаков
	Ход – Владислав Ходасевич
	Цвет – Марина Цветаев

LITERATŪRA

- Gudavičius Aloyzas 2009, *Etnolingvistika (Tauta kalboje)*, Šiauliai: ŠU leidykla.
- Gudavičius Aloyzas 2014, Ištakos srities raiška metaforiniuose pasakymuose, *Filologija* 19, 33–47.
- Jasiūnaitė Birutė 1996, Daugailiškių tradiciniai palyginimai, *Kalbotyra* 45 (1), 5–19.
- Jasiūnaitė Birutė 2010, *Šventieji ir nelabieji frazeologijoje ir liaudies kultūroje*, Vilnius: VU leidykla.
- Jasiūnaitė Birutė, Jelena Konickaja 2004, „Atlėkė paukštis be sparnų“ (Atmosferos reiškiniai frazeologijoje: sniegas), *Kalbotyra* 52 (1), 45–60.
- Jasjunaite, Konickaja 2009 – Бируте Ясюнайте, Елена Коницкая, Колесница Пяркунаса (атмосферные явления в выражениях с переносным значением: облака), *Балто-славянские исследования* 18, 504–527.
- Jasjunaite, Konickaja 2014 – Бируте Ясюнайте, Елена Коницкая, Антропоморфные метафоры ветра в литовской и русской поэзии, in Jeļena Koroļova, Oksana Kovzele (red.), *Cilvēks valodā: etnolingvistika, lingvistiskā pasaules aina / Human in language: Ethnolinguistics, linguistic view of world (= Komparatīvistikas almanāhs / Journal of Comparative Studies* 4[33]), Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“, 369–386.
- Jurgaitis Nedas 2014, Ekonominės krizės konceptualizavimas gamtos reiškinių metaforomis, *Filologija* 19, 48–62.

Kazlauskaitė Rūta 2009, Mėnulio stereotipai lietuvių poezijoje, *Baltistica* 44(2), 355–377.

LPĮ – Jonas Basanavičius (red.), *Lietuviškos pasakos įvairios* 1–4, Vilnius: Vaga, 1993–1998.

LTs – Kostas Korsakas (red.), *Lietuvių tautosaka* 1–5, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962–1968.

Marcinkevičienė Rūta 1993, Apie įbūtinančią kalbos galią, pyktį ir dar šį tą, *Naujasis židinys* 6, 51–56.

Moskvin 2011 – Василий Павлович Москвин, *Русская метафора*, Москва: Издательство ЛКИ.

RZZ – Владимир Прокопьевич Аникин (red.), *Русские заговоры и заклинания*, Москва: Издательство Московского университета, 1998.

Birutė JASIŪNAITĖ
Baltistikos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01513 Vilnius
Lithuania
[birute.jasiunaite@flf.vu.lt]

Jelena KONICKAJA
Rusų filologijos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01513 Vilnius
Lithuania
[jelena.konickaja@flf.vu.lt]

Daiva SINKEVIČIŪTĖ, Veslava RAČICKAJA
Vilniaus universitetas

**Jono VARDAS PAVELDIMUOSE VILNIAUS NAUJŪJŲ
 MIESTIEČIŲ IR LAIDUOTOJŲ 1661–1795 M. SĄRAŠO
 ASMENVARDŽIUOSE**

1. Onomastikos literatūroje lyg ir laikomasi nuomonės, kad formuojantis Lietuvos miestų gyventojų pavardėms imigracija buvo nedidelė¹ ir pavardžių raidai svarios įtakos neturėjo. Tačiau paveldimi antroponimai nuo XVII a. pabaigos, kai baigė susidaryti miestiečių pavardės, galėjo plisti ir kartu su atvykėliais. Tai remia Ragauskaitės (2005, 139–140) tirtų pavardžių kilmė – 15% XVIII a. kauniečių pavardžių yra germaniškos, kurias paprastai turi vokiečiai, kas ir skatina galvoti apie imigrantų antroponimus. Tuo tarpu iš Urbanavičiaus (2005, 214–220) tyrimų matyti, kad imigracija į Vilnių iš valstybių, kur vartota vokiečių kalba, 1661–1795 m. buvo gan intensyvi². Dėl to keltinas klausimas, ar atvykėlių pavardės turėjo įtakos vietos gyventojų antroponimams.

Ieškant kartu su imigrantais iš kitų vietovių į Vilnių paplitusių antroponimų buvo naudotasi Urbanavičiaus (2009) sudarytu Vilniaus naujųjų miestiečių ir laiduotojų 1661–1795 m. sąrašu (toliau – *Sąrašas*). Jame pateikti atvykėlių ir vietinių vilniečių vardai ir pavardės, prie kurių nurodyta asmenų gyvenamoji ar kilmės vieta. Tirti pasirinktos iš *Jono* vardo atsiradusios pavardės dėl jų įvairovės. *Jonas* ir jo vardo formos pasiekė Lietuvą iš rytų slavų, lenkų, vokiečių ir davė pradžią daugeliui pavardžių (Zinkevičius 2008, 264), o kitos pavardės atsirado iš vardo formų, susidariusių jas išplėtus priešagomis Lietuvoje.

Taigi siekiama nustatyti, kokios *Jono* vardo kilmės pavardės paplito Vilniuje iš LDK ir užsienio teritorijų *Sąrašo* duomenimis ir kaip jos integruotos į to

¹ Zinkevičiaus (1977, 46) duomenimis, imigrantai katalikai į Vilnių XVII a. pradžioje sudarė ~1% gyventojų.

² Jis nustatė, kad migracijos į Vilnių iš Rytprūsių ir Lenkijos intensyvumas buvo apylygis.

meto Vilniaus antroponimų sistemą. Įgyvendinant tikslą kelti uždaviniai: 1. pristatyti vietos gyventojų pavardes ir aptarti jų struktūrą; 2. išskirti imigrančių į Vilnių pavardes, aptarti jų struktūrą ir palyginti jas su to meto vietinių vilniečių asmenvardžiais; 3. išryškinti atvykėlių ir vietos gyventojų pavardžių panašumus bei skirtumus.

2. Lietuvos miestiečių asmenvardžiai yra tirti, o pirmoji miestų istorinių onimų analizė atlikta Zinkevičiaus (1977), kuris pristatė iš tėvavardžių rekonstruotus XVII a. pradžios vilniečių antroponimus, jų užrašymo ypatybes, aptarė kilmę, darybą. Vėliau šiais aspektais Kauno istorinius asmenvardžius tyrė Ragauskaitė (2005). Tyrimai neadekvatūs, nes miestų antroponimų analizė skiriasi laiku – tirti XVI–XVIII a. Kauno ir XVII a. pradžios Vilniaus asmenvardžiai, o vėlesnių amžių Vilniaus antroponimai tirti nedaug³.

Iš krikščioniškų vardų atsiradusios pavardės dar nėra detalai tirtos. Iš *Jono* vardo kilusias pavardes daugiausiai aptarė Vanagas (1974, 90–100), išskyręs iš dažniausių hebrajiškų vardų atsiradusias pavardes, o pagal jų kamienus, kur įtraukta daug iš *Jono* kilusių pavardžių, Zinkevičius (2005) nustatė buvus dviejų sluoksnių krikščioniškus vardus, kurių vieni pirma pasiekė Lietuvą iš rytų, o paskui kiti – su oficialiu krikštu – iš vakarų, ir priėjo prie išvados, kad dalies vardų paplitimo laiką dėl sutampančių jų formų sunku nustatyti⁴.

Taigi krikščioniškos kilmės pavardžių tyrimų nėra daug, stokojama istorinių Vilniaus antroponimų, fiksuotų nuo XVII a. pabaigos, analizės. Miestiečių asmenvardžiai tirti, bet pokyčiai, vykę antroponimijoje dėl migracijos, apie kurią duomenų yra nedaug, nenagrinėti. Todėl keliama mintis, kad remiantis atvykėlių antroponimais, kilusiais iš dažno *Jono* vardo, galima suprasti, kaip Vilniaus imigrantai keitė vietos gyventojų antroponimiją, taip pat svarstyti apie jų pavardžių įtaką variantams atsirasti.

3. Skiriant vietos gyventojų ir atvykėlių asmenvardžius naudoti Urbanavičiaus (2009) paskelbti 1661–1795 m. įrašai, kur pristatomi naujieji miestiečiai ir jų laiduotojai. Kadangi laiduotojai buvo miesto piliečiai, todėl jų asmenvardžiai laikyti Vilniaus regiono vardais. Ši pozicija sąlygiška, nes dalis laiduotojų, neminimų kaip naujųjų miestiečių, ar jų tėvų galėjo būti

³ Zinkevičius (1997, 63–80) analizavo, kaip slavinti Rytų Lietuvos (tarp jų ir Vilniaus) antroponimai pagal XVII a. inventorių. Dar tirti lietuvių dvikamienių vardų kilmės asmenvardžiai ir jų kamienų užrašymai Vilniaus naujųjų miestiečių ir laiduotojų 1661–1795 m. sąrašė (žr. Sinkevičiūtė, Račickaja 2014).

⁴ Daugiau su literatūra žr. Sinkevičiūtė 2006, 138–145.

ankstesni imigrantai, ko negalima nustatyti. Iš įrašų atpažinus laiduotoją buvus naujuoju miestiečiu jo asmenvardis teiktas kartu su imigrantų onimais. Dalis naujųjų miestiečių buvo Vilniaus, jo priemiesčių gyventojai, todėl pagal vietas jų pavardės priskiriamos prie Vilniaus regiono antroponimų (dar žr. Sinkevičiūtė, Račickaja 2014).

Pristatant pavardes pirma išskiriamas kamienas ir jo variantai su deminutyvinėmis priesagomis. Kamienai teikiami atsižvelgus į pavardės užrašymus, nurodžius variantus. Pavardės pagal kamienus teikiamos lizdais, kur grupuojamos pagal priesagas, abėcėlės tvarka, prie pavardės nurodžius asmens vardą, statusą (laiduotojas, toliau – l, naujasis miestietis, toliau – nm), atvykėliams – ir kilmės vietą, įrašo metus ir šaltinio įrašo numerį. *Sąrašė* naujųjų miestiečių pavardės užrašytos vardininku, laiduotojų – yra pateiktų ir su kilmininko galūne, todėl po jų nurodoma skaičius ir linksnis. Išnašose cituojami įrašai, rodantys, kad laiduotojai anksčiau buvo atvykėliai. Kai tas pats žmogus laidavo kelis kartus, prie jo pavardės nurodomi įrašų metai ir numeriai.

Sąrašė vardai užrašyti lotyniškai, o pavardės ir kilmės vietos – lenkiškai. Iš pavardžių užrašymų šaltinyje matyti būdingiausi lenkų kalbos rašmenys: kietasis <l>, minkštasis <ń>, dvigubas <w>, dviženklis <sz> ir kt. Įrašai rodo, kad lenkų kalboje daug lietuvių ir subaltarusėjusios slavų kanceliarinės kalbos elementų, kuriuos mini Zinkevičius (2008, 43). Ryškiausi šios lenkų kalbos skiriamieji požymiai yra varijuojantis /i/ užrašymas <i> ir <y>, /a/ – <a> ir <o>, /o/ – <a> ir <o>, /š/ – <sz> ir <s>, /č/ – <cz> ir <c>, taip pat <l> ir <ł> variavimas, /v/ užrašymas <w> ir kt. (žr. Sinkevičiūtė, Račickaja 2014). Iš *Jono* vardo kilusiose pavardėse dar dažnas /j/ perteikimas antroponimų pradžioje <i> ir <j>, plg. *Ianowicz* ir *Janowicz*, kas pagal Karas (2002, 64) yra tipiškas Lietuvos lenkų kalbos bruožas⁵, taip pat /e/ užrašymas <ie>, plg. *Ianczewski* ir *Waskiewicz*, kas įprasta pagal tradicinį Didžiosios Lietuvos raidyną, ypač pozicijose po *k* ir *g* (žr. Subačius 1998, 43)⁶.

Dar /a/ užrašytas ir <e>, kas vadinama lietuvių ar baltarusių tarmių įtaka (Turska 1995, 226)⁷. Tačiau užrašymų su <e> vietoj <a> galėjo atsirasti ir

⁵ Pozicijose prieš balsius pavardėse dažniau pasitaikė <i> nei <j>: prieš <a> – <i> 49x, <j> 25x, prieš <e>, <ę> – <i> 4x, <j> 2x.

⁶ Pavardėse po *k* visada užrašyta <ie> 53x, po <c> ir <cz> – <e> 24x ir 7x, bei pasitaikė atvejų, kai <e> ir <ie> varijavo: po <l>, <j> rasta <e> x ir <ie> x, po <s> – <e> 2x ir <ie> 3x, po <n> – <e> 2x ir <ie> 2x.

⁷ Zinkevičius (2008, 367) mano, kad *e* šioje pozicijoje kamiene *jen(C)*- atsirado dėl jotacijos arba dėl tarminio *a* virtimo *e* nekirčiuotoje žodžio pozicijoje.

dėl balsių derinimo, fiksuoto to paties šaltinio dvikamieniuose varduose (žr. Sinkevičiūtė, Račickaja 2014), kai užrašant skiemens medialę parenkama tokia pati (ar panaši) raidė, kokia yra gretimo skiemens. Atvejai, kai pirmajame skiemenyje prieš antrojo skiemens <e> ar <ie> užrašytos tos pačios grafemos, remia šią mintį, plg. avd. *Jenkieliewicz*, *Ienkiiewicz* ir *Jienkiiewicz*. Todėl kamieno variantai *jen-*, *ijen-* galėjo atsirasti dėl balsių derinimo.

Sąrašė fiksuotos iš *Jono* vardo ir jo variantų kilusios pavardės nustatytos remiantis Vanagu (1974, 90–100), Zinkevičiumi (2008, 364–367), LPŽ (1, 2), taip pat Biryła (1966, 83–87), SEM 2 (59–62). Į tyrimą įtrauktos pavardės su kamieniu *vašk-* (*vask-*), kuris gali būti siejamas ir su *Vosyliaus* vardu (žr. Zinkevičius 2008, 365), taip pat su *jas-* (*jos-*, *jes-*), kurį galima sieti ir su *Juozo* vardu (žr. Zinkevičius 2008, 369). Ši pozicija pasirinkta siekiant parodyti onimų įvairovę. Atsisakyta pavardžių su kamienais *jun-*, *junk-*, nes jos greičiausiai yra slavų kilmės (žr. SEM 1, 97)⁸.

4. *Sąrašo* duomenimis vietos gyventojai turėjo pavardes su kamienais ir priesagomis:

anc-: su priesaga *-evič*: *Ancewicz Michaele* l 1739 (2090);

han-iš-: *Hanysz Ian Karol* nm 1750 (2492);

ivan-: su priesagomis *-ovič*: *Iwanowicza Afanasa* [g. sg.] l 1672 (443, 447), *Iwanowicz Athanasio* l 1666 (105, 106, 153), 1668 (272)⁹, *Iwanowicz Iacobo* l 1676 (554), 1677 (578), 1683 (896), *Iwanowicz Michaele* l 1686 (1053), *Iwanowicz Procopio* l 1664 (83), 1666 (120), *Iwanowicza Iakuba* [g. sg.] l 1680 (767); *-ovski*: *Iwanowski Christophorus* nm 1683 (885), *Iwanowskiego Jerzego* [g. sg.] l 1790 (4269);

iv-ašk-: su priesaga *-evič*: *Iwaszkiewicz Theodoro* l 1663 (53);

jan-: su priesaga *-ovič*: *Ianowicz Antonius* nm 1664 (79), *Janowicz Jacobo* l 1683 (972), *Janowicz Stanislaus* nm 1665 (91), **jan-uc-**: su priesaga *-evič*: *Ianucewicz Andreas* nm 1666 (143), **jan-ušk-**: su priesaga *-evič*: *Ianuszkiewiczza Kazimierza* [g. sg.] l 1675 (497), 1680 (759), *Ianuszkiewiczza Piotra* [g. sg.] l 1764 (3095);

⁸ Dėl jų abejojo ir Zinkevičius (2008, 367), prieštaraudamas Vanagui (1974, 93), laikiusiam pavardes su kamieniu *junk-* pavardžių su *jank-* tarminiais variantais, o su *jun-* – iškreiptomis iš pavardžių su *jon-*.

⁹ Kad skirtingais vardais užrašytas asmuo, plg. *Iwanowicza Afanasa* [g. sg.] ir *Iwanowicz Athanasio*, yra tas pats laiduotojas, rodo jo veikla – šis asmuo yra pirklys, plg. *kupca i miescz. Wil.* (443), *kupca, miescz. Wil.* (447), *ciue negotiatore Vil.* (105, 106), *ciue negotiatore Vil.* (153), *negotiatore Vil.* (272).

janč-: su priesaga *-evski*: *Ianczewski Benedycto* l 1724 (1487), *Ianczewski Iosepho* l 1726 (1593), *Janczewski Casimirus* l 1733 (1941), *Janczewskiego Symona* [g. sg.] l 1752 (2565);

jank-: su priesagomis *-evič*: *Iankiewicz Symone* l 1726 (1589), *Iankiewicz Kazimierza* [g. sg.] l 1700 (1146); *-ovski*: *Iankowskiego Antoniego* l [g. sg.] 1768 (3175), 1769 (3218), 1773 (3358), *Iankowskiego Bartłomieja* [g. sg.] l (1759) 2873, *Jankowski Antonius* nm 1758 (2865), **jank-el-** (**jenk-el-**): su priesaga *-evič*: *Iankielewicz Michaele* l 748 (1680), *Jenkieliewicz Stanislawo* l 1680 (749);

janson-: *Jancon Fryderyk* nm 1793 (4316);

jas- (**jos-**): su priesagomis *-evič*: *Iosewicz Matheus* l 1744 (2242); *-inski*: *Jasinski Lawrentio* l 1738 (2068);

vans-: su priesaga *-ovič*: *Wansowicz Andrea* l 1730 (1771), **vans-ik-**: su priesaga *-ovski*: *Wąsikowski Daniele* l 1683 (940);

vašk- (**vask-**)¹⁰: su priesaga *-evič*: *Waskiewicz* l 1681 (834), *Waszkiewicz Casimiro* l 1862 (871), *Waszkiewicz Marcin* nm 1782 (3837), *Waszkiewicz Michał* nm 1789 (4260).

Keli tų pačių laiduotojų asmenvardžiai pasikartojo, bet buvo atvejų, kai tie patys asmenys užrašyti skirtingomis pavardės kamieno formomis:

anc- ir **hanc-**: su priesaga *-evič*: *Ancewicz* l 1735 (1986), *Ancewicz Casimiro* l 1739 (2112) ir *Hancewicz Casimiro* l 1733 (1935–1938, 1944, 1966), 1737 (2044, 2047), 1738 (2070, 2071, 2076, 2077, 2083), 1739 (2091, 2097), 1740 (2125–2127)¹¹;

iv-ašk- ir **vašk-**: su priesaga *-evič*: *Iwaszkiewicz Joanne (Nicolao)* l 1678 (652) ir *Waszkiewicz Nicolao* l 1681 (796)¹².

Tų pačių asmenų pavardės parodė, kad iki XVIII a. vidurio pasitaiko atvejų, kai nėra nusistovėjusios paveldimų asmenvardžių kamienų formos. Tai

¹⁰ Kamienai *vask-* ir *vašk-* laikyti variantais dėl įprasto <s> ir <š> nenuoseklumo, fiksuoto ir Zinkevičiaus (1977, 87) minimuose tėvavardžiuose *Waszkowicz* ir *woskowicza* [g. sg.].

¹¹ Kad *Ancewicz Casimiro* ir *Hancewicz Casimiro* yra tas pats laiduotojas, nustatyta remiantis veikla – šis asmuo yra Vilniaus miesto vaznys, vadinamas *ministeriali iurato magistratus Vil.* (2112), *ministeriali nobilis magistratus Vil.* (1986), *ministeriali* (2126), *ministeriali magdeburgensi Vil.* (2127), miesto tarnas, vadinamas *famulis magistratus Vil.* (1966), *famulo nobilis magistratus Vil.* (1935–1938), *famulo nobilis magistratu Vil. jurato* (1944).

¹² Kad *Iwaszkiewicz Joanne (Nicolao)* ir *Waszkiewicz Nicolao* yra tas pats laiduotojas, nustatyta remiantis veikla – šis asmuo yra siuvėjas, vadinamas *ciue sartore Vil.* (652), *sartore et ciue Vil.* (796).

rodo, kad dalis krikščioniškos kilmės pavardžių kamienų formavosi Lietuvoje juos užrašant į šaltinius. Su kamienais *ivašk-* ir *vašk-* užrašyto to paties asmens pavardės variantai patvirtino, kad Vilniuje kamieno *vašk-* pavardžių atsirado iš slaviško *Jono* vardo varianto, o *anc-* susidarė pakitus kamieniui *hanc-*. Taigi formuojantis pavardėms vėliausiai nusistovi kamienų formos.

Dažnesnės yra vietos gyventojų pavardės su kamienais *ivan-* ir *jank-* bei kamienai, išplėsti slaviškais patroniminėmis priesagomis. Kiti kamienai turi priesagas, kurios rodo, kad pavardės atsirado iš deminutyvinių vardų formų, plg. *han-iš-*, *iv-ašk-*, *jan-uc-*, *jan-ušk-*, *jank-el-* (*jenk-el-*) ir *vans-ik-*. Iš pavardės, turinčios kamieną *jank-* (*jenk-*), išplėstą priesaga *-el-*, matyti, kad jos pamatu tapo vietos lietuvių kalboje vartotas *Jono* variantas. Kamieno *jan-uc-* priesaga *-uc-* laikyta tarminiu *-ut-* variantu (žr. Zinkevičius 1977, 80), kas rodo, kad vardai su *jan-uc-* taip pat vartoti vietos gyventojų. Gali būti, kad *vans-* priesaga *-ik-* praplėstas Vilniuje, nes ji pasitaiko ir kituose Vilniaus krikštavardžiuose (žr. Zinkevičius 1977, 72). Kiti kamienai turi priesagas, būdingas slavų kalbų vardams.

Vietinių vilniečių pavardės dažniausiai turi patronimines priesagas *-evič* (16 asmenų) ir *-ovič* (9 asmenys), o kitos priesagos *-ovski*, *-evski* ir *-inski* – retesnės (atitinkamai 6, 4 ir 1 asmenys). Dėl kelis kartus paminėtų su tomis pačiomis priesagomis užrašytų tų pačių laiduotojų manyta, kad miestiečių pavardžių priesagos buvo stabilios ir nevarijavo.

Dalis pavardžių sutapo su Zinkevičiaus (1977) tirtais XVII a. pradžios Vilniaus krikštavardžiais, turinčiais tuos pačius kamienus ir priesagas. Tai pavardės su kamienais *ivan-*, *janč-*, *jank-*, *jos-* ir *vašk-*, dėl jų plg. tėvavardžius *Jwanowicz*, *Janczewsky* [g. sg.], *Jankiewicz*, *Jankowsky* [g. sg.], *Jofiewicz*, *Waszkiewicz* (Zinkevičius 1977, 83–87). Jais remiantis tvirtintina, kad vėlesnio laiko tų pačių kamienų ir struktūros pavardės yra regiono paveldas. Pavardės su kamienais *jan-ušk-*, *jank-el-* taip pat būdingos Vilniaus regionui, nes kamienai kartojosi Zinkevičiaus (1977, 77–84) tėvavardžiuose *Januszkowa*, *Jankielucia*, tik vėlesni vilniečių asmenvardžiai buvo praplėsti priesaga *-evič*, rodančia jų raidą XVII a.

Taigi 1661–1795 m. vietos gyventojų pavardės parodė, kad dalis iš *Jono* vardo kilusių kamienų formavosi Lietuvoje juos užrašant, o vėliausiai pavardėse nusistovėjo pamatinės jų kamienų formos, kai nevarijavo pavardžių priesagos. Dažniausios buvo vietos gyventojų pavardės su priesagomis *-evič* ir *-ovič*. Vietos gyventojams būdingos pavardės su kamienais *ivan-*, *jank-*,

nemažai pavardžių turi deminutyvinėmis priesagomis išplėstus kamienus. Kamienai su priesagomis *-ik-*, *-el-* ir *-uc-* galėjo susidaryti Vilniuje, nes priesagas turi ir vietos gyventojų krikštavardžiai. Oniminis vilniečių paveldas, žinomas nuo XVII a. pradžios, yra pavardės su kamienais *ivan-*, *janč-*, *jank-*, *jos-* ir *vašk-*, kurios turi tas pačias priesagas kaip ir Zinkevičiaus tirtieji tėvavardžiai, taip pat ir kamienų *jan-ušk-*, *jank-el-* pavardės (kitaip nei tėvavardžiai) su priesagomis.

5. Gyventojų migraciją į Vilnių tyręs Urbanavičius (2005, 205) nustatė, kad daugelis atvykėlių buvo kilę iš LDK, o kiti – iš kitų valstybių. Urbanavičius (2005, 214) nurodė, kad į Vilnių 1661–1795 m. imigravo daugelio šalių gyventojai, tačiau atvykėliai, turėję iš *Jono* vardo kilusias pavardes, buvo iš Kuršo ir Livonijos, Lenkijos Karalystės, Rytprūsių, Rusijos ir Vokietijos¹³. Atvykėliai iš LDK buvo iš Vilniaus, Trakų, Gardino, Minsko, Naugarduko ir Polocko vaivadijų bei Žemaitijos kunigaikštystės¹⁴.

Didelė dalis imigrantų turėjo tas pačias pavardes kaip ir vietiniai gyventojai. Tai tų pačių kamienų naujųjų miestiečių pavardės, prie kurių pridėtos tos pačios priesagos:

ivan-: su priesagomis *-ovič*: *Iwanowicz Andreas* nm Lenk 1744 (2229), *Iwanowicz Daniel* nm Vil 1663 (43), *Iwanowicz Gregorius* nm Vil 1667 (211), *Iwanowicz Jakub* nm Vil 1672 (447), *Iwanowicz Fiedor* nm Pol 1668 (314), *Iwanowicz Jerzy* nm Pol 1721 (1412), *Iwanowicz [Iwanowskiemu] Piotr [Piotrowi]* nm Gard 1703 (1157), *Iwanowicz Stanislaus* nm Vil 1683 (898), *Iwanowicz Stefan* nm Naug 1679 (665); *-ovski*: *Iwanowski Andreas* nm Vil 1687 (1085), *Iwanowski Antoni* nm Naug 1748 (2396), *Iwanowski Iacobus* nm Vil 1741 (2134), *Iwanowski Ioannes* nm Vil 1745 (2262), *Iwanowski Laurentius* nm Lenk 1720 (1341), *Iwanowski Laurentio* l 1720 (1344, 1345)¹⁵, *Iwanowski Marcin* nm Rytp 1779 (3688);

iv-ašk-: su priesaga *-evič*: *Iwaszkiewicz Bartłomiej* nm Gard 1784 (3890), *Iwaszkiewicz Cristophorus* nm Trak 1750 (2503), *Iwaszkiewicz Jakub* nm Naug

¹³ Toliau trumpinama: Kuršas – Kurš, Livonija – Liv, Lenkijos Karalystė – Lenk, Rytprūsiai – Rytp, Rusija – Rus, Vokietija – Vok. Kai nenurodyta, iš kur atvyko naujasis miestietis, žymima nrd, kai neaišku – nšk.

¹⁴ Žemaitijos kunigaikštystė trumpinama Žem, Vilniaus vaivadija – Vil, Trakų – Trak, Gardino – Gard, Minsko – Mins, Naugarduko – Naug, Polocko – Pol.

¹⁵ Kad šis laiduotojas anksčiau galėjo būti minėtas kaip naujasis miestietis, rodo tas pats vardas ir įrašų seka.

1757 (2801), *Iwaszkiewicz Ignatius Franciscus* nm Vok? 1727 (1669), *Iwaszkiewicz Iosephus* nm Vil 1719 (1295), *Iwaszkiewicz Krzysztof* nm Trak 1783 (3870), *Iwaszkiewicz Piotr* nm Vil 1748 (2407), *Iwaszkiewicz Stephanus* nm Vil 1750 (2500);

jan-: su priesaga *-ovič*: *Ianowicz Felicianus* nm Vil 1749 (2488), *Ianowicz Georgius* nm Trak 1663 (57), *Ianowicz Stanislaus* nm nrd 1667 (183), *Ianowicz Thomasz* nm Mins 1757 (2811), *Janowicz Casimirus* nm Vil 1677 (585), *Janowicz Joannes* nm Vil 1744 (2233); **jan-uš-**: su priesaga *-evič*: *Ianuszewicz Nicolaus* nm Trak 1681 (791)¹⁶; **jan-ušk-**: su priesaga *-ovič*: *Ianuszkiewicz Bartolomaeus* nm Trak 1683 (927), *Ianuszkiewicz Marcin* nm Vil 1778 (3640), *Ianuszkiewicz Michał* nm Vil 1776 (3466), *Januszkiewicz Petrus* nm Trak 1682 (867), *Januszkiewicz Stanisław* nm Naug 1787 (4080);

janč- (**jenč-**): su priesaga *-evski*: *Ianczewski Simeon* nm Žem 1711 (1175), *Ięczewski Ioannes* nm Vil 1735 (1984), *Janczewski Stanisław* Vil nm 1790 (4266);

jank- (**jenk-**): su priesagomis *-evič*: *Iankiewicz Bartholomaeus* nm Vil 1725 (1549), *Iankiewicz Casimirus* nm Vil 1729 (1736), *Iankiewicz Paweł* nm Žem 1668 (244), *Iankiewicz Stansilaus* nm Vil 830 (1681), *Iankiewicz Stephanus* nm Vil 1664 (73), *Jankiewicz Elias* nm Gard 1682 (878), *Jankiewicz Wincenty* nm Trak 1782 (3831), *Ienkiewicz Bartłomiej* nm Vil 1781 (3757), *Jienkiewicz Andreas* nm Naug 1676 (547); *-ovski*: *Iankowski Andrzej* nm Vil 1772 (3301), *Iankowski Antonius* nm Vil 1727 (1654), *Iankowski Bazili* nm Rus 1679 (737), *Iankowski Kazimierz* nm Vil 1774 (3416), *Iankowskiego Kazimierza* l 1779 (3674)¹⁷, *Iankowski Michael* nm Vil 1726 (1645), *Iankowski Stanislaus* nm Vil 1681 (799), *Jankowski Bartłomiej* nm Vil 1755 (2723), *Jankowski Bazyli* nm Naug 1722 (1448), *Jankowski Georgius* nm nrd 1716 (1198), *Jankowski Maciej* nm Vil 1781 (3773), *Jankowski Samuel* nm Žem 1685 (1045), *Jankowski Stanisław* nm Gard 1760 (2935);

janson-: *Janson Mikołaj* nm Vok 1764 (3119);

jas-: su priesagomis *-evič*: *Iasiewicz Krzysztoph* Vil nm 1670 (408), *Iasiewicz Petrus* nm Vil 1731 (1857); *-inski*: *Iasinski Ioannes* nm Vil 1667 (206);

vašk-: su priesaga *-evič*: *Waszkiewicz Jan* Min nm 1789 (4200).

Iš atvykėlių pavardžių, kurios buvo tokios pačios kaip ir vietinių vilniečių, matyti, kad ir atvykėliams būdingos pavardės su kamienais *ivan-* ir *jank-*

¹⁶ Ši pavardė priskirta dėl Zinkevičiaus (1977, 84) minimo avd. *Janułowicz*, turinčio tą patį kamieną ir priesagą.

¹⁷ Kad šis laiduotojas anksčiau minėtas kaip naujasis miestietis, rodo tas pats vardas, veikla (jis – mėsaininkas) ir įrašų seka.

(*jenk-*). Atvykėlių pavardės dažnai turi priesagas *-evič*, *-ovski* ir *-ovič* (26, 18 ir 15 atvykėlių), o priesagos *-ovski*, *-inski* – retos (3 ir 1 atvykėlis). Nors dažniausi yra paveldimi atvykėlių ir vietos gyventojų asmenvardžiai su tomis pačiomis priesagomis *-evič*, *-ovski* ir *-ovič*, tačiau dažnesnė atvykėlių priesaga *-ovski* rodo, kad šios priesagos pavardės Vilniuje plito su imigrantais.

Imigrantų pavardėse su tomis pačiomis priesagomis fiksuoti kamienų variantai *iv-ašk-*, *jan-ušk-*, esantys vietinių vilniečių antroponimuose. Todėl manoma, kad šie kamienai buvo universalūs, paplitę po LDK vaivadijas. Tokiais nelaikytini kamienai *anc-*, *hanc-*, *jan-uc-*, *jank-el-* (*jenk-el-*), *vans-*, *vans-ik-*, nes jų nefiksuota pas atvykėlius. Gali būti, kad juos turintys asmenvardžiai yra Vilniaus antroponiminis paveldas, susidaręs iki 1661–1795 m. ar išplitin-tas ankstesnių imigrantų.

Daugiausia imigrantų iš LDK buvo iš Vilniaus vaivadijos (30 asmenų), o iš kitur mažiau: iš Trakų, Naugarduko vaivadijų – po 6, Gardino – 4, Žemaitijos kunigaikštystės – 3, Polocko, Minsko – po 2 asmenis. Taigi iš LDK į Vilnių plito tos pačios pavardės, kas rodo, kad jos buvo panašios visoje LDK greičiausiai dėl tos pačios valstybės raštinės kalbos. Atvykėlių iš kitų valstybių pasitaikė nedaug: po 2 asmenis iš Vokietijos, Lenkijos ir po 1 – iš Rusijos, Rytprūsių. Kadangi jų pavardės buvo tokios pačios kaip ir LDK, tai greičiausiai rodo, kad šios pavardės vartotos ir kitose šalyse arba dalis imigrantų buvo gyventojai, turėję Vilniuje giminių.

Antroponimai su *ivan-* plito iš tos LDK dalies, kuri pradedant Medininkais yra nuo Vilniaus į rytus, todėl teigtina, kad šio kamieno pavardes 1661–1795 m. Vilniuje platino rytų imigrantai. Pavardė *Janson*, atkeliavusi iš Vokietijos, būdinga germanų kalboms. Todėl faktas, kad po ~30 m. naujuoju miestiečiu tapo vilnietis *Jancon*¹⁸, aiškintinas tuo, kad jis buvo minėto *Janson* palikuonis, perėmęs tėvo veiklą – vargonininkystę. Tai parodo, kad iš vokiškų vardo formų kilusios pavardės, prigijusios Vilniuje, yra ankstesnių imigrantų.

Taigi iš imigrantų asmenvardžių matyti, kad tų pačių kamienų ir priesagų pavardės papildė vietos antroponimus, todėl pavardžių su kamienais *ivan-*, *jank-* (*jenk-*), *iv-ašk-* ir *jan-ušk-* dažnumas priklausė ir nuo imigrantų. Šių kamienų pavardės su slaviškomis priesagomis buvo būdingos visai LDK, jų pasitaikė ir iš užsienio. Buvo daugiau naujųjų miestiečių, turėjusių pavardes su priesaga *-ovski*, nei vietos gyventojų, todėl manyta, kad labiausiai šios priesagos pavardes platino atvykėliai. Pavardžių su kamienu *ivan-* šaltinis

¹⁸ Pavardėse pastebima <c> ir <s> variacija.

buvo rytai, kas rodo, kad taip Lietuvoje paplito dalis šio kamieno asmenvardžių. Atvykėlio *Janson* kilmės vieta patvirtino, kad dalis vokiškos kilmės vietos gyventojų pavardžių priklauso atvykėliams.

6. Kita dalis imigrantų į Vilnių turėjo kitokias nei vilniečiai pavardes su kamienais ir priesagomis:

an-ich-: su priesaga *-ovski*: *Anichowski Nicolaus* nm Naug 1733 (1933);
an-is-: su *-evič*: *Anisiewicz [Anisniewicz] Samuel* nm nrd 1677 (582);

ans-ik-: su priesaga *-ovič*: *Ansikowicz Symon* nm Vil 1677 (580);

han-: *Hann Godfryd* nm Rytp 1768 (3184), *Han Godfryda (Godofrido)* [g. sg.] 1783 (3866), *Hana Godfryda* [g. sg.] 1 1770 (3227), 1771 (3280.), 1772 (3318), 1774 (3388), 1778 (3584, 3619), 1779 (3676), 1781 (3778), 1782 (3819, 3820), *Hana [Hann] Godfryda* [g. sg.] 1 1779 (3711), 1781 (3767), 1782 (3808, 3839), 1783 (3877), 1785 (3990), 1788 (4117)¹⁹, *Hann Michal* nm Rytp 1762 (2982); su priesaga *-evič*: *Haniewicz Georgius* nm Žem 1684 (1012); **han-us-**: su priesaga *-evič*: *Hanusewicz Elias* nm Naug 1732 (1889); **han-ušk-**: su priesaga *-evič*: *Hanuszkiewicz Leo* nm Vil 1755 (2755), *Hanuszkiewicz Maciey* nm Vil 1755 (2725);

hank-el-: *Hankiel Joannes Conradus* nm Rytp 1725 (1559);

henz-el-: *Henzel Krzysztof* nm Lenk 1787 (4068);

ivan-: su priesaga *-ov*: *Iwanow Vasil* nm Rus 1753 (2659);

ivank-: su priesaga *-evič*: *Iwankiewicz Mathias* nm LDK²⁰ 1667 (224);

jan-: su priesaga *-eck*: *Janecki Marcin* nm Vil 1782 (3835); *-evič*: *Ianiewicz Georgius* nm Trak 1682 (880); *-ovski*: *Ianowski Bartłomiej* nm Naug 1721 (1399), *Ianowski Stanislaus* nm Gard 1682 (875); *Janowski Tadeusz* nm Liv 1784 (3919); **jan-ik-**: su priesaga *-evič*: *Ianikiewicz Benedictus* nm Vil 1668 (281); **jan-uš-**: su priesaga *-ovski*: *Ianuszewski Adam* nm Vil 1670 (401), *Januszewski Jozef* nm Naug 1781 (3785);

janč- (**jenč-**, **jenc-**): *Jencz Krystyan* nm Vok 1782 (3794); su priesaga *-evič*: *Iancewicz Tadeusz* nm Žem 1773 (3362); **janč-uk-** (**janc-uk-**): su priesaga *-evič*: *Iancukiewicz Kasper* nm Naug 1778 (3646); **janč-ik-** (**jenc-ik-**): *Ieczyk Nicolaus* nm Vil 1894 (1135);

janĳ-: su priesaga *-ovič*: *Iankowicz Christophorus* nm Vil 1733 (1944), *Iankowicz Ian* nm Naug 1672 (445);

¹⁹ Kad šis laiduotojas anksčiau minėtas kaip naujasis miestietis, rodo tas pats vardas, jo veikla (jis – batsiuovys) ir įrašų seka.

²⁰ Liubečas, LDK teritorijai priklausęs nuo 1646 m. (žr. Urbanavičius 2009, 689).

jas-iuk-: su priesaga *-evič*: *Iasiukiewicz Ian* nm Vil 1772 (3317), *Jasiukiewicz Casimirus* nm Vil 1683 (931);

jašk-: su priesaga *-evič*: *Iaszkwicz Symon* nm nšk 1678 (649);

jens-: *Ięs [Iens] Daniel* nm Kurš 1776 (3488);

vanc-: su priesaga *-evič*: *Wancewicz Iacobus* nm Trak 1733 (1952);

vašk-: su priesaga *-ovski*: *Waszkowski Joannes* nm Vil 920 (1683).

Šios atvykėlių pavardės dažniausiai turi priesagą *-evič* (14 asmenų), o antroponimai su kitomis priesagomis – retesni²¹. Taigi pavardžių su priesaga *-evič* dažnumas Vilniuje priklausė ir nuo imigrantų.

Dalis imigrantų pavardžių turi kamienus, fiksuotus ir laiduotojų antroponimuose, tai – *ivan-*, *jan-*, *jank-*, *jas-* ir *vašk-*, bet jie praplėsti kitomis priesagomis. Tokia yra ir kamieno *jašk-*, kuris su kita priesaga yra *Zinkevičius* (1977, 84) rastame tėvavardyje *Jaszkwicz*, pavardė. Dar yra pavardžių su kamienais *han-us-*, *han-ušk-*, *jan-ik-*, *jan-uš-*, *janč-uk-* (*janc-uk-*), *janč-ik-* (*jenč-ik-*), *jas-iuk-*, turinčių kitas deminutyvines kamieno priesagas nei vietos gyventojų asmenvardžiai. Šių kamienų pavardės ir patvirtina, kad Vilniuje skirtingų tų pačių kamienų pavardžių su kitomis priesagomis atsirado iš imigrantų antroponimų. Į Vilnių atvykę gyventojai iš LDK turėjo ir pavardžių kamienus, nebūdingus Vilniaus miestui; tai *an-ich-*, *ans-ik-*, *ivank-*, *vanc-* kamienų pavardės, taip pat plitusias iš imigrantų.

Dalis pavardžių, paplitusių iš teritorijų, kur vartojama vokiečių kalba, turi vokišką *Jono* pavidalą, pgl. pvd. *Hann, Hankiel, Henzel* (SEM 2, 60–61), neturi slaviškų priesagų. Spėtina, kad tai buvo būdinga daugeliui šio regiono imigrantų pavardžių. Kad imigranto iš Rusijos pvd. *Iwanow* susidarė rusų kalboje, matyti iš kamieno (SEM 2, 59) ir priesagos. Todėl keltina mintis, kad pavardės, kurios turi slavų kalbose vartojamas vardų kamienų formas ir LDK nebūdingas slaviškas priesagas, greičiausiai taip pat paplito dėl imigracijos.

Taigi aptartos atvykėlių pavardės dažniausiai turėjo priesagą *-evič*, todėl pavardžių su šia priesaga dažnumui Vilniuje įtakos turėjo ir imigrantai. Iš imigrantų Vilniuje plito pavardės su kamienais *ivan-*, *jan-*, *jank-*, *jas-*, *jašk-* ir *vašk-*, kurios turėjo kitas priesagas nei vietos gyventojų pavardės. Pavardžių su kamienais *han-us-*, *han-ušk-*, *jan-ik-*, *jan-uš-*, *janč-uk-* (*janc-uk-*), *janč-ik-* (*jenč-ik-*), *jas-iuk-* variantai taip pat išplito iš atvykėlių. Šios pavardės patvirtino, kad Vilniuje iš imigrantų asmenvardžių atsirado įvairių pavardžių variantų su skirtingomis priesagomis. Su atvykėliais išplito ir pavardės, kurios turėjo

²¹ Su *-ovski* užrašyta 5, su *-ovič* – 3, su *-evski* – 2, su *-eck*i ir *-ov* – po 1 asmenį.

Vilniui nebūdingus kamienus *an-ich-*, *ans-ik-*, *ivank-*, *vanc-*. Imigrantų iš užsienio pavardės irgi keitė Vilniaus antroponimus: dėl atvykėlių atsirado vokiškai, rusiškai kalbančių šalių pavardžių.

7. Apibendrinimas

Iš *Jono* vardo atsiradę 1661–1795 m. Vilniaus naujųjų miestiečių ir laidojų asmenvardžiai yra trejopi: vieni jų būdingi tik vietiniams Vilniaus gyventojams, kiti – atvykėliams, taip pat yra ir pavardžių, kurias turėjo ir vietos gyventojai, ir atvykėliai. Tiriant šiuos asmenvardžius pastebėti keli jų raidos bruožai.

7.1. Pasikartojančios vietinių gyventojų pavardės parodė, kad dalis iš *Jono* vardo kilusių kamienų formavosi Lietuvoje, o vėliausiai nusistovėjo jų pamatinės kamienų formos, kai nustojo varijuoti pavardžių priesagos. Regioniniu paveldu laikytini nuo XVII a. žinomi vilniečių asmenvardžiai su kamienais *ivan-*, *jan-ušk-*, *jank-el-*, *janč-*, *jank-*, *jos-* ir *vašk-*, praplėsti priesagomis. Tik Vilniaus regionui būdingi asmenvardžiai, kurie turi kamienus *jank-el-*, *jan-uc-*, *vans-ik-*, o iš jų deminutyvinių priesagų spręsta, kad jie susidarė vietos gyventojų kalboje. Daugiausia vietos gyventojų turi pavardes su priesagomis *-evič* ir *-ovič*.

7.2. Vienodi vietos gyventojų ir atvykėlių antroponimai parodė, kad pavardės su kamienais *ivan-*, *jank-* (*jenk-*), *iv-ašk-* ir *jan-ušk-* buvo universalios – paplitusios ir kitose LDK teritorijose, todėl jų dažnumas Vilniuje priklausė ir nuo imigrantų. Kadangi buvo dažnesnės atvykėlių nei vietinių gyventojų pavardės su priesaga *-ovski*, todėl atrodo, kad šios priesagos pavardės Vilniuje labiausiai platinė atvykėliai. Pavardžių su kamieniu *ivan-* šaltinis buvo rytai, kas rodo, kad dalis šio kamieno Vilniaus pavardžių atsirado kartu su atvykėliais. Dalis vokiškos kilmės vietos gyventojų pavardžių yra atvykėlių pavardės, kas irgi patvirtina, kad jos atsirado dėl imigracijos.

7.3. Tik imigrantams į Vilnių būdingos pavardės atskleidė, kad atvykėliai platinė pavardes su kamienais *ivan-*, *jan-*, *jank-*, *jas-*, *jašk-* ir *vašk-*, kurios turėjo kitas priesagas nei vietos gyventojų pavardės. Kamienų *han-us-*, *han-ušk-*, *jan-ik-*, *jan-uš-*, *janč-uk-* (*janc-uk-*), *janč-ik-* (*jenč-ik-*), *jas-iuk-* priesaginiai variantai taip pat išplito iš atvykėlių. Taigi pavardžių variantų, kurie turi kitų priesagų, Vilniuje galėjo atsirasti kartu su atvykėliais. Su jais išplito ir kitoms LDK vietovėms būdingų kamienų *an-ich-*, *ans-ik-*, *ivank-*, *vanc-* pavardės, taip pat pavardės iš kitų šalių, kur vartojamos rusų, vokiečių kalbos. Jos parodė, kad naujų pavardžių Vilniuje taip pat atsirado iš imigrantų, kurie buvo ir kitataučiai.

THE NAME *Jonas* AMONG THE PERSONAL NAMES IN THE 1661–1795 LIST OF NEW CITIZENS AND WARRANTORS OF VILNIUS

Summary

The article deals with the personal names made from *Jonas* in the 1661–1795 list of new citizens and warrantors of Vilnius. Some names are typical of people from the surroundings of Vilnius, others are typical of newcomers, whereas a third group encompasses names common to both.

The names made from *Jonas* among people from the surroundings of Vilnius reveal that part of them were formed in Lithuania. Subsequently the stems became stable and the suffixes did not vary anymore. Inherited names from the region of Vilnius are the names formed with the stems *ivan-*, *jan-ušk-*, *jank-el-*, *janč-*, *jank-*, *jos-*, *vašk-*, all of them known since the 17th century. The names with *jank-el-*, *jan-uc-*, *vans-ik-* are characteristic of the region of Vilnius. Their diminutive suffixes show that they belong to the local spoken variety.

The names including *ivan-*, *jank-* (*jenk-*), *iv-ašk-*, *jan-ušk-* were common not only in Vilnius, but in other parts of Lithuania as well. Their frequency is thus attributable to the immigrants as well. The names with suffix *-ovski* mostly came from immigrants, whereas the source of names including *ivan-* was in the East. Their expansion in Vilnius was therefore also associated with immigrants. Names of German origin among the local population indicate that they arose through immigration.

Immigrants brought names with the stems *ivan-*, *jan-*, *jank-*, *jas-*, *jašk-*, *vašk-*, which had suffixes different from those of the local names. The suffix variants of the stems *han-us-*, *han-ušk-*, *jan-ik-*, *jan-uš-*, *janč-uk-* (*janc-uk-*), *janč-ik-* (*jenč-ik-*), *jas-iuk-* appeared also due to immigrants. The name variants with other suffixes may be associated with immigrants as well. With them came the names including *an-ich-*, *ans-ik-*, *ivank-*, *vanc-*, characteristic of other areas of Lithuania, as well as names from the Russian- and German-speaking countries.

LITERATŪRA

Biryła 1966 – Мікалай Васілевіч Бірыла, *Беларуская антрапанімія*, Мінск: Навука і тэхніка.

Karaš Halina 2002, X. D. K. P. S. gramatikos lenkų kalbos ypatybės, in Giedrius Subačius (red.), X. D. K. P. S. *lietuvių kalbos gramatika: XIX amžiaus pradžia*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 50–87.

LPŽ – Aleksandras Vanagas (red.), *Lietuvių pavardžių žodynas* 1–2, Vilnius: Mokslas, 1985–1989.

Ragauskaitė Alma 2005, *XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

SEM 1 – *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowycz 1: Odape-latywne nazwy osobowe* (opracowała Aleksandra Cieślíkowa), Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN, 2000.

SEM 2 – *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowycz 2: Nazwy osobowe pochodzenia chrześcijańskiego* (opracowała Maria Malec), Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN, 1995.

Sinkevičiūtė Daiva 2006 (rec.), Zigmąs Zinkevičius, Krikščionybės ištakos Lietuvoje: Rytų krikščionybė vardyno duomenimis, 2005, *Blt* 41(1), 138–145.

Sinkevičiūtė Daiva, Veslava Račickaja 2014, Lietuvių dvikamienių vardų kilmės as-menvardžiai ir jų kamienų užrašymo ypatybės Vilniaus naujųjų miestiečių ir laiduotojų 1661–1795 m. sąrašė, *ALt* 16 (spausdinama).

Subačius Giedrius 1998, *Žemaičių bendrinės kalbos idėjos*, Vilnius: Mokslo ir enciklo-pedijų leidybos institutas.

Turska Halina 1995, *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie*, Vilnius: Mintis.

Urbanavičius Agnius 2005, *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.

Urbanavičius Agnius 2009, *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795 metais. Sąrašas*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.

Vanagas Aleksandras 1974, Mūsų pavardės I, in Bronys Savukynas (red.), *Žodžiai ir žmonės*, Vilnius: Mintis, 86–152.

Zinkevičius Zigmąs 1977, *Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*, Vilnius: Mokslas.

Zinkevičius Zigmąs 1997, XVII a. dvarų inventoriai – Rytų Lietuvos antroponimikos ir demografijos šaltinis, *LKK* 38, 63–80.

Zinkevičius Zigmąs 2005, *Krikščionybės ištakos Lietuvoje: Rytų krikščionybė vardyno duomenimis*, Vilnius: Katalikų akademija.

Zinkevičius Zigmąs 2008, *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius: LKI.

Daiva SINKEVIČIŪTĖ, Veslava RAČICKAJA

Baltistikos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius

Lithuania

[*daiva.sinkeviciute@flf.vu.lt*]

[*veslava.racickaja@gmail.com*]

Václav BLAŽEK, Marta Eva BĚŤÁKOVÁ
 Masaryk University, Brno

PRUSSIAN **Grubrius* ‘GOD OF SPRING AND VEGETATION’ IN PERSPECTIVE OF THE ITALIC PANTHEON

The most frequent form of this deity’s name is *Pergrubrius* (“Sudauerbüchlein”; Bretke / Bretkūnas 1588) or the corresponding Latin accusative form *Pergrubrium* (Malecki 1551; Łasicki 1615). The variant *Pergrubius* (in “the A print”¹) without the third *r* has been explained as a copyist’s mistake². There also is a version of his name containing *a* instead of *e* in the first syllable *Pargrubius* (“Sudauerbüchlein”) where the origin of the *a* is unclear. Bretkūnas (1588), in whose book *Pergrubrius* takes the second place, right after “the first and foremost one” *Okopirmus*, notes that he is a god of everything that grows; it is he who makes grass and leaves grow. Some of the other sources also mention his assistance to the growth of grass and leaves (“Sudauerbüchlein”; “the A print”), other sources describe him as a god of spring (Malecki 1551; Łasicki 1615).

Most information about this deity is contained in a 16th century source called “Sudauerbüchlein: Der vnglaubigen Sudauen ihrer bockheiligung mit sambt andern Ceremonien, so sie tzu brauchen gepflegeth”. It describes the first important festival of the year: *Das erste fest irer heiligung halten sie ehe wann der pflug ausgehet. Das Fest heissen sie die heiligung Pargrubij*. “Their first devotional sanctification takes place every time the plough goes out. They call this festival the worship of Pargrubij”. Bretkūnas’s report is more detailed: *Die Sudawen hielten iehrlich zwey grosse fest ihrer heyligung vnd solches mit sonderlicher sollemnitet vnd Ceremonien, als das erste heissen sie das Fest Pergrubrij vnd hieltens iehrlich im Fruling, ehe der pflug außging...* “The Sudavs held two sanctifications of their devotion every year, and that with particular solemnity and ceremonies, they called the first one the festivity

¹ The variant of “Sudauerbüchlein” – see LPG, 299–300.

² See LPG, 300; Toporov 1972, 292, fn. 3.

of Pergrubrij and held it every year at the time when the plough first came out...” (see Toporov 1972, 295).

The description in “Sudauerbüchlein” goes on like this: *und der Wourschkaite hebt eine Schalen voll Biers auff mit der hand und bittet: du grosser mechtiger Gott Pargrubrius du treibest den winter hinweg und gibst In allen landen laub und grass, wir bitten dich du wollest unser getreide auch wachsen lassen und dempffen alles vnkraut...* (LPG, 247). “And Wourschkaite lifts a goblet full of beer in his hand and asks: you, great and mighty god *Pargrubrius*, chase winter out and give leaves and grass to all lands, we ask of you, hope you can make our crops grow, too, and water all weeds”.

Elsewhere in “Sudauerbüchlein”, we find a succession of gods in accusative form; surprisingly, one of the accusative forms is in Latin and the other three are in German: *Grubrium*, *Parkunen*, *Swayxtixen* und *Pilniten* (LPG, 249). This quotation provides us with exceptionally important information, that is, the name of the god appears here without *Per-/Par-* at the beginning. This *Per-/Par-* is most probably a prefix analogical to Latin “ad”- or “pro-” (*perēit* “to come”). There is also a variant *par-* (*parioth* “to come”). As a preposition, Prussian *per* means “for; over”, similarly Lithuanian *peř*, *pař* “over; by, at”, *par-dúoti* “to sell”, *par-eĩti* “to come back”. In a way similar to *Pergrubrius*, another designation of a supernatural being was formed, *p̄rgimmans* “Creaturen”, where the second constituent is probably related to the verb **gimt*, Lithuanian *gimti* “to be born” (Mažiulis 1996, 256–257, 262–263). Thus the addition of the prefix *per-/par-* might have been in some connection with the name of the festival that was held **for Grubrius**.

The root **grub-* might come from the Baltic root **grāb-*, cf. Prussian *mūti* (Enchiridion), *muthi* (Grunau) “mother” < **mōtē* < **mātē(r)* (Mažiulis 1996, 152; 2004, 17–18). Also related to this word might be the second constituent of the Prussian name for “spindle-wood” *wofigrabis* < **(v)āzī-grābīs*, literally “goat’s *grabis*” (Elbing Vocabulary 611; Mažiulis 1997, 264–265), where *a* in *-grabis* is derivable from both **a* (cf. *assis* “axle” < **ak̄sis*) and **ā* (cf. *brāti* & *bratrīkai* “brother” in Enchiridion < **b^hrātē(r)* & **b^hrātr^o*) – see Mažiulis 2004, 15–18. Outside the Baltic region, as a possible relative, the Slavic name for a “hornbeam” offers itself, which is recorded both with *r* and without it: **grabr̥* & **grab̥*.

It is tempting to add the Old Italic deity **Grābovius*, recorded in the so-called Iguvian Tables in the Old Umbrian script in the dative form as

Krapuvi, in the newer form of Umbrian written in the Latin script as the dat. sg. *Grabouei* (2x), *Grabouie* (1x), acc. sg. *Graboue*, *Graboui*, voc. sg. *Grabouie* (29x), *Crabouie* (2x). The root vowel *a* can reflect both **a* (cf. **kabru** ~ Latin *caprum*) and **ā* (cf. **frater frater** ~ Latin *fratres*) – see Poultney 1959, 33. The theonym serves as an epithet of three gods (in dat. sg. and Old / New Umbrian: **iuve** / *iuuve*, **marte** / *marte*, **vufione** / *uofione*, i. e. Jupiter, Mars and Vofionus, also in New Umbrian vocative *di grabouie*, *dei graboui*, *-e*, *-ie*). That is all that may be said about its function. In ancient Italy, only the Etruscan theonym *Crapsti* (Liber Linteus) contains a comparable base. If the final *-ti* is a locative postposition, the theonym would be derived from a hypothetical place-name *Crapso*; alternatively it may have been formed by the ‘functional’ suffix *-ti* (Steinbauer 1999, 412). If the internal evidence is exhausted, it is necessary to seek support in external comparisons. There is a series of words and proper names which may be related (see Kretschmer 1921, 89–96):

Greek or Macedonian γράβιον or γράβιον “torch, oakwood” [Strattis, *Phoin* 6, 407 BCE; Amerias apud Athenaeus: Ἀμερίας δὲ γράβιον τὸν φάνον], Modern Greek γράβος (Epirus), γάβρος (Arcadia) “kind of oak”, cf. also the glosses γοβρίαί · φανοί, λαμπτήρες by Hesychius, perhaps metathesized from *γροβίαί, and γράβδης id. [*Etymologicum Magnum*] < **grabī*^o (Walde, Hofmann 1, 614–615; Krahe 1955, 43; Macedonian; Furnée 1972, 169; Beekes 2010, 284);

‘Illyrian’: personal names Γραβωί (τῶι Ἰλλυριῶι) ‘Illyrian king’ mentioned c. 355 BCE; Γραβος ‘man’s name’ known from a coin dated to the 1st cent. BCE; φερζαν Γραβωνος ‘owner’s name’ on a bronze helmet found in Olympia and dated to the 4th cent. BCE; ethnic name *Grabaei* recorded by Pliny [3, 144: *eo namque tractu fuere Labeatae, Endirudini, Sasaei, Grabaei, proprieque dicti Illyrii et Taulanti et Pyraei*] (Krahe 1929, 55; 1925, 24);

Slavic **grabv* & **grabv* “hornbeam / *Carpinus betulus*”: Bulgarian *gábǎr*, dial. *gáber*, *gábar*, Macedonian *gaber*, dial. *gabar*, Serbo-Croatian *grǎb*, *gràbar*, *gàbar*, *gaber*, Slovenian *gâber*, dial. *grâber*, *grâb*, Slovak *hrab*, Czech *habr*, dial. (Zlín) *hrab*, Upper Sorbian *hrab*, Lower Sorbian *grab*, Polabian pl. *groboi*, Pomerian Slovincian *grǎub*, Polish *grab*, arch. & dial. *gab*, Belorussian & Ukrainian *hrab* id., Russian *grab* ‘a tree of the *betulae* genus’; **grabina* “hornbeam’s wood”, “forest of hornbeams”: Serbo-Croatian *grâbina* “forest of hornbeams”, Slovak *hrabina* id., Lower Sorbian *grabina* id., Polish

grabina “hornbeam’s wood, forest of hornbeams”, Ukrainian *hrabýna* “(one) hornbeam”, Russian *grabína* “*Carpinus betulus*”. Cf. also the derived adj. **grabovъ(jb)* & **grabrovъ(jb)*: Bulgarian *gábrov*, Macedonian dial. *gaborov*, Serbo-Croatian *gràbov*, *gàbrov*, *gràbrov*, Slovenian *gábrov*, Slovak *hrabový*, Czech *habrový*, Lower Sorbian *grabowy*, Pomerian Slovincian *grabùxovĩ*, Polish *grabowy*, Belorussian *hrabóvy*, Ukrainian *hrabóvyj*, Russian *grábovyj* “of hornbeam” (ESSJ 7, 96–100).

With regard to the dissimilative loss of the ‘first *r*’ in the Slavic dendronym, it is attractive to think about an analogous process in the Continental Celtic oronym Γαβρήτα ὕλη, attested by Strabo [VII,1.5.: Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη ὕλη μεγάλη Γαβρήτα ἐπὶ τάδε τῶν Σοήβων, ἐπέκεινα δ’ ὁ Ἐρκύνιος δρυμὸς ἔχεται δὲ κἀκείνος ὑπ’ αὐτῶν “And there is also another large forest, Gabreta; it is on this side of the territory of the Suevi, whereas the Hercynian Forest, which is also held by them, is on the far side.” – translated by Hamilton and Falconer] or Ptolemy [2, 11.5: ὑφ’ ἧ ἔστιν ἡ Γάβρητα ὕλη “the Gabreta Forest is under it”, i. e. under the Sudeta Mountains]. For these ancient forests the most natural semantic motivation is based on tree-names, e. g. the Ἐρκύνιος δρυμὸς cited by Strabo has been interpreted as “oak forest” (cf. EIEC, 407–408). In this perspective, it seems legitimate to think of **Grabr-ēta*³ as the forest of *grabr*-trees, as an alternative to the traditionally accepted “goat’s forest” (Holder 1896, c. 1510).

The Indo-European Thunder-God was frequently connected with “oak” (cf. also Nagy 1974):

Homer, *Ilias* V,692–695 (translated by A. T. Murray):

<p>οἱ μὲν ἄρ' ἀντίθεον Σαρπηδόνα δῖοι ἐταῖροι εἶσαν ὑπ' αἰγιόχοιο Διὸς περικαλλεῖ φηγῶ: ἐκ δ' ἄρα οἱ μηροῦ δόρου μείλινον ὧσε θύραζε ἴφθιμος Πελάγων, ὅς οἱ φίλος ἦεν ἐταῖρος.</p>	<p>“Then his goodly comrades made godlike Sarpedon to sit beneath a beauteous oak of Zeus that beareth the aegis, and forth from his thigh valiant Pelagon, that was his dear comrade, thrust the spear of ash.”</p>
---	---

³ On the suffix *-ēta*, pl. from *-ētum*, forming place-names from characteristic features in Latin, cf. *saxētum* “rocky place”: *saxum* “rock”, *arundinētum* “place where reeds grow”: *arundō* “reed”, *ficētum* “fig growth”: *ficus* “fig”, *nucētum* “walnut wood”: *nux* “nut”, *querquētum* & *quercētum* “oak wood”: *quercus* “oak” (see Brugmann 1906, 414, 624). Cf. the analysis of the oronym *Sudēta* in Blažek 2009b.

Homer, *Ilias* VII,58–61

καὶ δ' ἄρ' Ἀθηναίη τε καὶ ἀργυρότοξος Ἀπόλλων ἐξέσθην ὄρνισιν ἐοικότες αἰγυπιοῖσι φηγῶ ἐφ' ὑψηλῇ πατρὸς Διὸς αἰγιόχοιο ἀνδράσι τερόμενοι	“And Athene and Apollo of the silver bow in the likeness of vultures sate them upon the lofty oak of father Zeus that beareth the aegis, rejoicing in the warriors...”
--	--

Vergil, *Georgica* III,330–34 (translated by J. B. Greenough)

<i>currentem ilignis potare canalibus undam aestibus at mediis umbrosam exquirere vallem, sicubi magna Iovis antiqvo robore quercus ingentis tendat ramos, aut sicubi nigrum ilicibus crebris sacra nemus accubet umbra</i>	„From troughs of holm-oak quaff the running wave: But at day's hottest seek a shadowy vale, where some vast ancient- timbered oak of Jove spreads his huge branches, or where huddling black ilex on ilex cowers in awful shade.”
--	--

Lithuanian (Balys 1937, 163; quoted after Ivanov, Toporov 1974, 14–16)

[#241] *Perkūno qžuolu vadinamas Kupiškio...*

“The name ‘Perkūnas’s oak’ is given to the one of Kupiškis...”

[#246] *Praeityje gi toje vietoje buvęs didelis qžuolas, po kurio stovėjęs lietuvių dievas Perkūnas. Perkūnui išnykus, žmonės tą vietą pradėję vadinti Perkūnija.*

“You see, there used to be a huge oak in that place below which the Lithuanian god Perkūnas used to stand. When Perkūnas faded away from people’s memory, they started to call that place ‘Perkūnija’.”

Latvian (Šmits 1940, #23123; quoted after Ivanov, Toporov 1974, 15)

Zlekā bijusi kāda Ozolbirze, kur stāvējis Pērkona ozols. To birzi ļaudis turējuši par svētu.

“It’s said there was an Oak Grove in Zleka with Pērkons’s Oak in it. That grove was considered to be sacred.”

Old Russian (‘gramota’ of Lev Danilovič, the Prince of Galicia, about the definition of borders in 1302; see Ivanov, Toporov 1974, 14)

A otъ toj gory do Perunova duba ... “And from that mountain to the **oak of Perun...**”

In this perspective and with respect to the etymological analysis of probably related words the interpretation of Umbrian **Grābovius* as “oak deity” (Pokorny 1959, 404) is legitimate.

An interesting symmetry of forms with and without *r* offers itself:

suffix	* <i>grāb-</i>	* <i>merk-</i>
with - <i>r-</i>	Prussian <i>Grubrium</i> , <i>Pergrubrius</i> Slavic * <i>grabrǫ</i>	Latin <i>Mercurius</i> Praeneste <i>Mirc/curios</i>
without - <i>r-</i>	Prussian <i>Pergrubius</i> [“the A print”] Umbrian * <i>Grābovius</i> Slavic * <i>grabǫ</i>	Faliscan <i>Mercuri</i> , Oscan <i>Mirikui</i> Hittite <i>Markwaya-</i> Prussian <i>Markopotis</i> , <i>Merkopete</i>

Note: The comparison of the Prussian theonym *Markopotis*, *Merkopete* with Italic and Hittite counterparts is discussed in detail in Blažek 2001 and 2009a.

Conclusion

The analyzed facts indicate that Old Prussians worshipped a vegetation god called **Grubrius* (or merely **Grubius*), which seems originally to have been a name of a specific tree species, as the etymological analysis suggests. The Latin and German chronicles recorded his name together with the prefix *per / par* “for” that was part of the name of the festival dedicated to this god. In the level of theonyms, the closest cognate appears in the Umbrian theonym **Grābovius*, serving as an epithet of three Umbrian gods, Vofionos, Mars, and especially Iove (Iuppiter), the thunder-god. With respect to probable identification of the theonym with some tree, the Slavic dendronym **grabǫ* & **grabrǫ* “hornbeam” seems a good candidate.

Appendix 1.

Main sources of information about Prussian **Grubrius*

- (I) *Sudauerbüchlein - Der vnglaubigen Sudauen ihrer bockheiligung mit sambt andern Ceremonien, so sie tzu brauchen gepflegeth*; the text is preserved in several manuscripts from the 16th cent. (left – see LPG, 245–246). Very close is the ‘print A’ (right – see LPG, 299):

Ockopirmus – <i>der erste Gott Himmels vnd Gestirnes</i>	Ockopirrus – <i>den Gott himels vnd der erde</i>
Swaystix – <i>der Gott des Lichtes</i>	Schwaytestix – <i>der gott des lichtes</i>
Auschauts – <i>des Gott der Gebrechen Kranken und Sunden</i>	Auschlouis [⁺ Auschkauts] – <i>der Gott der gebrechen Kranken und gesunden</i>
Autrimpus – <i>der Gott des Mehres vnd der grossen Sehe</i>	Antrimpus – <i>der Got des mehrs vñ der See</i>
Potrimpus – <i>der Gott der fliessende Wasser</i>	Protrympus [⁺ Potrympus] – <i>der Gott der fliessenden Wasser</i>

Bardoayts – der Schiffe Gott	Gardoayts – der Schiff Gott
Pergrubrius – der lest wachsen laub vnd gras	Pergrubius [⁺ Pergrubrius] – der lest wachsen laub vnnnd Gras
Pilnitis – der Gott macht reich vnd füillet die Scheuren	Piluitus – der Gott macht reich vnd füillet die scheuren
Parkuns – der Gott des Donners, Plitzen vnd Regens	Parcknus – der Gott des Donners Blicksens vnnnd Regens
Peckols – der helle vnd Finsternus ein Gott	Pocklus – der Gott der Hellen vnd Finsternus
Pockols – die fliegende geister oder Teuffell	Pockollus – die fliegenden Geister oder Teuffel
Puschkayts – der Erden Gott vnter dem heiligen holtz des Holunders	Puschkayts – latine Sambucus, der Gott vnter dem Holtze Holunder
Barstucke – die kleinen Mennichen	Barstucke – die kleinen Menlin, die wir die Erdmenlin oder Wichtole nennen
Markopole – die Erdtleute	Markkoppolle – die Edelleute

(II) Johannes Maelietius [Jan Malecki]: *De Sacrificiis Et Idolatria Veterum Borvssorum, Liouonum, aliarumque uicinarum gentium* (1551) – see LPG, 295.

...quos ipsi Deos esse credunt, uidelicet:	
Occopirum,	deum nautarum, qualis olim apud Romanos fuit Portunnus ;
Potrypum,	deum fluuiorum ac fontium;
Piluitum,	deum diuitiarum quem latini Plutum uocant;
Pergrubrium,	deum ueris;
Pargnum,	deum tonitruum ac tempestatum;
Pocclum,	deum inferni et tenebrarum;
Poccollum,	deum aëreorum spirituum;
Putscaetum,	deum qui sacros lucos tuetur;
Auscautum,	deum incolumitatis et aegritudinis;
Marcoppolum,	deum magnatum et nobilium;
Barstuccas,	quos Germani Erdmenlen, hoc est, subterraneos uocant...

(III) Jan Łasicki: *De Diis Samagitarum Caeterorumque Sarmatarum et falsorum Christianorum* (1615) – see LPG, 362. The list and comments are close to Malecki (2):

...quos ipsi deos esse credunt, uidelicet:	
Occopiruum	deum coeli et terrae,
Antrimpum	maris,
Gardoeten	nautarum,

Potrympum	<i>deum fluviorum ac fontium,</i>
Pilnitum	<i>divitiarum,</i>
Pergrubrium	<i>ueris,</i>
Parguum	<i>tonitruum ac tempestatum,</i>
Pocclum	<i>inferni et tenberarum,</i>
Pocollum	<i>aëreorum spirituum,</i>
Putscetum	<i>sacrorum lucorum tutorem,</i>
Auscūtum	<i>incolumitatis et aegritudinis.</i>
Marcoppolum	<i>magnatum et nobilium,</i>
Barstuccas,	<i>quos Germani Erdmenlin, hoc est, subterraneos vocant...</i>

(IV) *Chronicon des Landes Preussen Collogirt durch Joannem Bretkium Pfahrern zu Labiau* (1588) – see Gerullis 1926, 119–20. The author presents his list of 14 Prussian deities as follows: *In sonderheÿt aber list man das die Sudawen vierzehen Götter geehret vnd angebetten haben.*

Als Okopirnus	<i>sol sein ein Got des himels vnd gestirns.</i>
Pergrubrius	<i>sol ein Gott der Erdengewechs, der laub vnd gras lies wachsen.</i>
Perkuns	<i>sal sein ein Gott des donners, plitzens vnd Regens.</i>
Swaikticks	<i>sal sein ein Gott des Lichts.</i>
Piluitus	<i>sal sein ein Gott der fulle, vnd der Reich machet.</i>
Auschauts	<i>Ein Gott der verbrechens (sic!), der die menschen wegen ihrer sunden straffet.</i>
Puschkaitus	<i>sal sein ein Gott vber die fruchte der Erden als allerley getreÿdes.</i>
Barstucke	<i>solten sein kleÿne menlein des Pußkaiten diener die wir Wicholt nennen.</i>
Marcopole	<i>die Erdleute vnd des Pußkeitten diener.</i>
Antrimpus	<i>sal sein ein Gott des Meeres vnd der See.</i>
Potrimpus	<i>der Gott der fliessender wasser.</i>
Bardoaits	<i>Ein Gott vber die Schiffe.</i>
Pikols	<i>der Hellen vnd der Finsternis Gott.</i>
Pikoliuni	<i>die fliegende Geister oder Teuffel.</i>

Appendix 2.

Iguvian tables – selected passages (see Poultney 1959):

1a 2–3: **preveres : treplanes : iuve : krapuvi : tre buf : fetu**

“Before the Trebulan Gate sacrifice three oxen to Jupiter Grabovius”

Ia 11–12: **preveres : tesenakes : tre buf : fetu : marte : krapuvi**

“Before the Tesenacan Gate sacrifice three oxen; sacrifice to Mars Grabovius”

Ia 10–21: **preveres : vehiies : tref : buf : kaleruřuf : fetu : vufione : krapuvi**

“Before the Veian Gate sacrifice three oxen with white foreheads to Vofionus Grabovius”

VIa 22: *pre . uerir . treblaneir . iuue . grabouei buf . treif . fetu*

“Before the Trebulan Gate he shall sacrifice three oxen to Jupiter Grabovius”

VIb 1: *pre . uerir . tesenocir . buf . trif . fetu marte . grabouei*

“Before the Tesenacan Gate he shall sacrifice three oxen to Mars Grabovius”

VIb 19: *pre . uerir . uehier . buf trif . calersu fetu uofone . grabouie*

“Before the Veian Gate he shall sacrifice three oxen with white foreheads to Vofionus Grabovius”

VIa 22–25: *eso . naratu . uesteis . teio . subocau . suboco (23) dei . graboui . ocriper . fisiu . totaper . iiouina . erer . nomneper . erar . nomneper . fos . sei . pacer . sei . ocre . fisei (24) tote . iiouine . erer . nomne . erar . nomne . arsie . tio . subocau . suboco . dei . graboue . arsier . frite . tio . subocau (25) suboco . dei . graboue . di . grabouie . tio . esu . bue . peracrei . pihacclu . ocpreper . fisiu . totaper . iouina . irer . nomneper (26) erar . nomneper . dei . grabouie . orer . ose . persei . ocre . fisie . pir . orto . est . toteme . iouine*

“Thus shall he speak after making the libation: “Thee I invoke as the one invoked, Jupiter Grabovius, for the Fisian Mount, for the state of Iguvium, for the name of the mount, for the mount, for the name of the state. Be thou favourable, be thou propitious to the Fisian Mount, to the state of Iguvium, to the name of the mount, to the name of the state. In the consecration I invoke thee as the one invoked, Jupiter Grabovius. Jupiter Grabovius, thee (I invoke) with this perfect ox as a propitiatory offering for the Fisian Mount, for the state of Iguvium, for the name of the mount, for the name of the state. Jupiter Grabovius, by the effect of this (ox) (bring it to pass), if on the Fisian Mount fire hath occurred or in the state of Iguvium”... etc.

PRŪSŲ **Grubrius* 'PAVASARIO IR AUGMENIJOS DIEVAS' ITALIKŲ PANTEONO PERSPEKTYVOJE

Santrauka

Senųjų prūsų garbinto augmenijos dievo vardas **Grubrius* (ar tik **Grubius*) anksčiau galėjęs būti tam tikros medžių rūšies pavadinimas, etimologiškai sietinas su slavų dendronimu **grabъ*, **grabъ* 'skroblas'. Lotyniškuose ir vokiškuose šaltiniuose vardas paliudytas su priešdėliu *per-* / *par-*, kuris įėjo į šiam dievui skirtos šventės pavadinimo sudėtį. Iš kitų tautų teonimų artimiausias yra umbrų **Grābovius*, vartotas kaip trijų dievų – Vofiono, Marso ir ypač Jupiterio – epitetas.

REFERENCES

- Balys, Jonas 1937, Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose, *Tautosakos darbai* 3, 149–238.
- Beekes, Robert S. P. 2010, *Etymological dictionary of Greek*, Leiden, Boston: Brill.
- Blažek, Václav 2001, On the Baltic theonyms: Baltic-Italic correspondences in divine-names, *Journal of Indo European Studies* 29, 351–365.
- Blažek, Václav 2009a, Σούδητα ὄρη, in Michaela Čornejová, Pavel Kosek (eds.), *Jazyk a jeho proměny*, Brno: Masarykova univerzita, 21–26.
- Blažek, Václav 2009b, Mercurius et proximi, *Graeco-Latina Brunensia* 58, 29–36.
- Brugmann, Karl 1906, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* 2(1), Stassburg: Trübner.
- EIEC – James P. Mallory, Douglas Q. Adams (eds.), *Encyclopedia of Indo-European Culture*, London, Chicago: Fitzroy Dearbon Publishers, 1997.
- ESSJ 7 – Oleg Trubačev (red.), *Ėtimologičeskij slovar' slavjanskix jazykov* 7, Moskva: Nauka, 1980.
- Furnée, Edzard J. 1972, *Die wichtigsten konsonantischen Erscheinungen des Vorgriechischen*, The Hague, Paris: Mouton.
- Gerullis, Georg 1926, Bretke als Geschichtsschreiber, *Archiv für slavische Philologie* 40, 119–20.
- Grienberger, Theodor von 1896, Die Baltica des Libellus Lasicki. Untersuchungen zur litauischen Mythologie, *Archiv für slavische Philologie* 18, 1–86.
- Holder, Alfred 1896, *Alt-Celtischer Sprachschatz*, Leipzig: Teubner.
- Homer 1924, *The Iliad*. With an English translation by A. T. Murray, Cambridge (MA.): Harvard University Press, London: Heinemann.
- Ivanov, Vjačeslav Vsevolodovič, Vladimir Nikolaevič Toporov 1974, *Issledovanija v oblasti slavjanskix drevnostej*, Moskva: Nauka.

Krahe, Hans 1925, *Die alten balkanillyrischen geographischen Namen*, Heidelberg: Winter.

Krahe, Hans 1929, *Altillyrischer Personennamen*, Heidelberg: Winter.

Krahe, Hans 1955, *Die Sprache der Illyrier*, Wiesbaden: Harrassowitz.

Kretschmer, Paul 1921, Der Götterbeiname Grabovius auf den Tafeln von Iguvium, in *Festschrift Adalbert Bezzenberger zum 14. April 1921 / dargebracht von seinen Freunden und Schülern*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 89–96.

LPG – Wilhelm Mannhardt, *Letto-Preussische Götterlehre / Latviešu-Prūšu mitoloģija* (= *Magazin der Lettisch-Literarischen Gesellschaft* 21), Rīga: Latviešu Literāriskā biedrība, 1936.

Mažiulis, Vytautas 1988–1997, *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 1–4, Vilnius: Mokslo.

Mažiulis, Vytautas 2004, *Prūsų kalbos istorinė gramatika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Nagy, Gregory 1974, Perkūnas and Perunъ, in Manfred Mayrhofer (Hrg.), *Antiquitates Indogermanicae. Gedankenschrift für H. Güntert*, Innsbruck, 113–131.

Plinius 1988 – *Plinii Secundi Naturalis Historiae. Libri III–IV*. Herausgegeben und übersetzt von Roderich König in Zusammenarbeit mit Gerhard Winkler, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Ptolemaeus 1966 – *Claudii Ptolemaei Geographia*. Edidit Carolus Fridericus Augustus Nobbe, Hildesheim: Olms.

Pokorny, Julius 1959, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern, München: Francke.

Poultney, James Wilson 1959, *The bronze tables of Iguvium* (= *Philological Monographs* 18), Baltimore: American Philological Association.

Steinbauer, Dieter H. 1999, *Neues Handbuch des Etruskischen*, St. Katharinen: Scripta Mercaturae Verlag.

Strabo 1903 – *The geography of Strabo*. Literally translated by H. C. Hamilton and W. Falconer, London: Bell & Sons.

Strabo 1909–1913 – *Strabonis Geographica*. Recognovit Augustus Meinecke, Leipzig: Teubner.

Šmits, Pēteris (red.) 1940, *Latviešu tautas ticējumi*, Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums.

Toporov, Vladimir Nikolaevič 1972, Zаметки по балтской мифологии, in Idem (red.), *Balto-slavjanskij sbornik*, Moskva: Nauka, 289–314.

Vergil 1900 – *Bucolics, Aeneid, and Georgics Of Vergil*. Edited and translated by J. B. Greenough, Boston: Ginn.

Walde, Alois, Johann B. Hofmann 1938–1954, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*³ 1–2, Heidelberg: Winter.

Acknowledgment:

The present study was prepared thanks to the grant of the The Czech Science Foundation (GAČR), P406/12/0655.

Václav BLAŽEK, Marta Eva BĚŤÁKOVÁ
Department of Linguistics and Baltic Studies
Faculty of Arts, Masaryk University
A. Nováka 1
CZ-60200 Brno
Czech Republic
[blazek@phil.muni.cz]
[marta.ezis@gmail.com]

Ilja LEMEŠKIN
 Karolio universitetas, Praha

KRETOS PĖDSAKO TREČIOSIOS EILUTĖS INTERPRETACIJOS KLAUSIMU¹

Nedidelės apimties Kretos pėdsaką (plačiau: Dini 2014, 332; Kessler, Mossman 2013; Lemeškin 2014), kuris rankraštiniėje knygoje 1440 m. buvo įrašytas tuoj po kolofono, nėra lengva patikimai interpretuoti dėl platesnio semantinio konteksto stokos ir dėl įtarimą keliančios pavienių lyčių užrašymo kokybės. Yra pagrindo manyti, kad prūsų tekstelis

*Atonaige maian meilan am ne wede maian
 wargan /// Thaire ne ftonais po pieff-pieuffen
 abdolenai galei ragan / Stonais po leipen zaidiantē
 acha peda bete medde /*

yra netobulas senesnio liaudies kūrinėlio nuorašas.

Kelių paleografinių konjektūrų pagrindu tolesniam šifravimui buvo pasiūlyta (Lemeškin 2014, 150) tokia protografo rekonstrukcija:

[S]²**tonai**[s po]³ maian meilan – am ne wede maia(a)n wargan:
 Thaire, ne **ftonais** po pieuffen abdolenai – galei ragan,
Stonais po leipen zaidiantē – acha peda bete medde.

Laužtiniuose skliaustuose pateiktos konjektūros yra grindžiamos vienodų grafemų <tonai> kartojimu bei teksto sintaksinio plėtojimo dėsningumu, kai imperatyvas *stonais* su prielinksniu *po* nurodo vietą po augalu, kur tauras

¹ Dalykinių kritinių pastabų išdėstė prof. Pietro U. Dini ir dr. Rolandas Kregždys. Trūkstamos *Dainyno* medžiagos su išsamiu komentaru atsiuntė dr. Bronė Stundžienė. Už tai jiems nuoširdžiai dėkoju.

² Ši pataisa aiškintina alografija: originalo junginį <lt> perrašytojas vokietis suprato kaip *A* ir *t* raidžių ligatūrą. Taip pat žr. išn. 7.

³ Pataisa daroma analogijos pagrindu: [S]**tonai**[s po] – *ftonais po* – *Stonais po*. Samplaikos iškraipymą (–s po > –ge) galėjo nulemti semantika: perrašytojas vokietis pirmą žodį galėjo suprasti kaip trafaretinį kreipinį į Dievą: *Adonaj* (אָדֹנָי) „pone mano“ > *Atonaige* (A[d]onai[j]e).

turi sto(vè)ti (*stonais po maian/pievoffen/leipen*). Žodis *maian*, vartojamas greta liepos ir pušies, interpretuotas kaip acc. sg. pr. **maian* (pr. **maja* ‘gegužinių medis’, plg. vok. *Maibaum*; vietovė arti Tolkemitos prie Elbingo *Meyenbom*; ček.–mor.–slovk. *máje* (m.), *mája* (f.), le. *maj*, luž. *maja*, *meja*, slov. *maj*, *majpan*, kr. *maj*, *majuš*, ukr. ir blr. *маў*, r. (naugard.) *майка* ir t. t.).

Verta paaiškinti pirmosios eilutės gale, žodyje *maia(a)n*, įterptą <a>. S. Kessleris ir S. Mossmanas ši žodį gretina su lie. derinamuoju savybiniu įvardžiu *maną* (Kessler, Mossman 2013, 525), tačiau, atsižvelgus į tuometinės rašybos ypatumus, jį galima interpretuoti kaip daiktavardį. Atkarpos *maian wargan* pavidalą, atrodo, galėjo paveikti haplografija (-a- <-a a-). Teksto kiti mo seką, arba metaplazmo procesą, būtų galima išreikšti taip: *maian wargan* < *maia(a)n wargan* < *maia an wargan*. Aferezė, kurią originale galėjo žymėti diakritinis ženklas⁴, tokiu atveju sietina su prielinksniu pr. *an* ‘į’. Kitaip sakant, pirmosios eilutės lytys *maian* – *maian* formaliai sutampa, bet pirmuoju atveju tai būtų acc. sg. (*po maian* ‘po mają’), kitu atveju – su prielinksniu kontaminuota subst. nom. sg. forma (*ne wede maiān wargan* ‘neveda maja į blogį’).

Taigi Kretos pėdsaką preliminariai galima išversti taip:

„Stok po maja noriai/miela – antai neveda maja į vargą:

Taure, nestok po pušim – ,

Stok po liepa ... – “.

Tokio turinio prūsų kalbos pėdsakas yra traktuotinas kaip verbalinės magijos realizacija, kaip užkalbėjimas, susijęs su pavasario–vasaros ciklo šventės minėjimu. Šiame straipsnyje, siekiant paaiškinti trečiąją kūrinėlio eilutę, bus laikomasi nurodytos jo žanrinės paskirties ir preliminarus perskaitymo.

1. Tautosakinę Kretos pėdsako prigimtį paremia viena lietuvių dainuojamosios tautosakos paralelė – „Vai broleli broleli“ (V 701). Vestuviniam folklorui priskiriama daina skambėjo išleidžiant jaunikaitį į žvalgytuves. Užrašyta 1911–1957 metais Šalčininkų rajone, Dieveniškėse, ir dzūkuose.

Mums rūpimo dainos tipo variantai yra susisteminti *Lietuvių liaudies dainyno* 4-jame tome, kur publikuoti du tekstai (d. 354–355). Iš viso tėra 13 dainos variantų, iš jų vienas su melodija. Kaip pavyzdį čia pateiksime užrašą (d. 355) iš Žižmų k., Dieveniškių vls., Šlčn. raj. (Dainynas 1988, 349):

⁴ Panašus į diakritiką žodyje *zaidiantē*. Būtų naudinga patikrinti 1440 m. originalą, ar virš <a> nėra įrašytas brūkšnelis (tam tikras neryškus siluetas nuotraukoje lyg ir yra matomas).

*Tai, Stasiuli jaunasai,
Mes tavi išlaidziame,*

*Mes tavi išlaidziame,
Išlaisdami pamokinam.*

*Nestacyk sa žirgelio
Po ievaro krūmeliu,*

*Ba ievaro krūmelis –
Neščėslyvas medelis:*

*Senos bitės spiečių nelaidzia,
Margos paukštės vuogų negeria.*

*Pastacyk sa žirgelį
Po pucino krūmeliu.*

*Ba pucino krūmelis
Tai ščėslyvas medelis:*

*Senos bitės spiečių laidzia,
Margos paukštės vuogas geria.*

Dainoje galima skirti dvi dalis: pirma vaizduoja bernelio išleidimo ir jo pamokymo (kelionei) sceną, antra – sukonkretina pamokymą. Kelionės motyvai, tikslai bei bernelį išlydintys asmenys lieka už teksto ir nusakomi implicitiškai.

Turint omenyje, kad mūsų laikais užrašytas lietuviškas „atitinkuo“ priklauso skirtingam žanrui, struktūros ir turinio sutapimai atrodo ganėtinai ryškūs. Pirmąją dainos dalį (jos bendrą nuostatą pamokyti) apytikriai atitinka Kretos pėdsako įvadinis apibendrinantis pamokymas: [S]tonai[s po] maian meilan – am ne wede maia(a)n wargan „Stok po gegužinių medžiu noriai – antai neveda gegužinis medis į blogį“. Toliau jis vienodai detalizuojamas. Tesiskiria veikėjo ir adresato paskirstymas. Prūsų kūrinyje imperatyvu *ftonais* ‘stovėk’ kreipiamasi į gyvūną (taurą): *Thaure, ne ftonais po pieoffen ...* , / *Stonais po leipen ...* „Taure, nestok po pušim – ... , / Stok po liepa“⁵. Lietuvių liaudies

⁵ Kreipimasis į gyvūną šiuolaikinį skaitytoją galėtų nustebinti ir pasirodyti nenatūralus. Bet folklore, ypač užkalbėjimuose, tokių kreipinių pasitaiko: *Stok, gyvate žalčiadante, eina Dievo Motina, sutrins tau galvą!* Paralelę su buliumi parinkti sunkiau, nes tokių galima tikėtis ūkinio pobūdžio užkalbėjimuose, kurių baltai praktiškai neturi. Yra rytų slavų užkalbėjimų *на первомелок*, sakomų, kai karvė melžiama pirmą kartą. P.vz.: Человек

dainoje veikėju eina brolelis, kuris pagal pamokymą turi nukreipti veiksmą į gyvūną (žirgą): *Pastacyk sa žhīrgeli / Po pucino krumeliu* (LTR 2618 (9)) arba *Dai statyki zhīrgeli / Po jievāro krumeliu* (LTR 628 (1256)). Kadangi subjektas pavirsta objektu, atitinkamai pritaikomas veiksmožodis: *stonais* 'stovėk' > *statyk*. Abu imperatyvai, valdantys prielinksni *po*, nurodo, kurioje vietoje gyvūnas turi stovėti. Paliepimas *stonais / statyk po* vienu iš dviejų tarpusavyje supriešinamų augalų savo ruožtu pagrindžiamas konstatuojamuoju paaiškinimu, koks augalas yra tinkamas / netinkamas ir kodėl taip yra.

Semantikos požiūriu galėtų stebinti formuluotė *po pucino krūmeliu*. Įprastesnis būdas išreikšti stovėjimą po augalu būtų nenurodant augalo rūšies, pvz.: *Aš pastojau po ūžuolo, ūžuolėlio* (LTR 627/622/); *Po aužuolėliu, Po tuo žaliuoju* (Klvd, 143); *Po taj liepela* (LTR 3490/209/); *Po ta liepele žaliaje* (Klvd, 50); *Po ta lēpa, žalia lēpa* (BJ, 31); *Po žaliaisiais jovarėliais* (Klvd, 3); *Po ta ievele* (RLD 2, 24) ir t. t. Krūmas reiškia žemą augalą, kurio šakos auga nuo pat žemės, todėl stovėti/ statyti galima *prie* jo. Statyti žirgą arba kitą tokio dydžio gyvūną po krūmu nėra patogu/ neįmanoma, nebent čia būtų koks išskirtinis aukštas krūminis medis. Tačiau tautosakai būdinga vaizduoti apibendrintą pasaulį, o ne galimas jo unikalias apraiškas, todėl galima spėti, kad anksčiau čia buvo įvardijami kiti gamtos objektai – medžiai, o ne krūmai⁶.

Kita vertus, prieštaravimų buitiškai logikai kai kada pasitaiko. Kaip panašų pavyzdį galima nurodyti dainą, kurioje žirniai kuliami po liepa: *Po liepele po žaliąja / Kulia baltus žirnius*. Žolėtoje vietoje ir po medžio šakomis vargu ar būtų įmanoma šį darbą atlikti, tačiau praktiniu požiūriu netinkamos darbo vietos pasirinkimą čia lemia su liepa tvirtai susijusios asociacijos, gilus kūlimo, ypač žirnių, simbolikos potencialas. Mūsų atveju vaidmenį suvaidino, ko gero, visai kitoniškos priežastys, nes jovaras ir putinas liaudies poezijoje, atrodo, neturi ryškios bei pastovios konotacijos. Galima manyti, kad pavadinimai (ir augalų rūšis: medis – krūmas) pakito dėl žanrinės teksto paskirties modifikavimo (nuo kalendorinės iki vestuvių poezijos).

раб божий, / Скотина божья раба. / Как лежит мертво тело / Не шорохнется, не ворохнется, / Так и ты божья раба (gyvūno vardas) / Стой, не шелохнись, не ворохнись, / Ноги не подымай, / Головушкой не мотай, / Хвостиком не маши, / Божью рабу хозяйюшку не вороши. Tauras yra sietinas su švente, kurios centrinis objektas buvo ritualinis Gegužinių, Sekminių medis. Be to, tauro minėjimą, kreipinį į jį, galėjo paskatinti teksto atsiradimo kontekstas – t. y. Kreta ir jos Mino kultūra garsėjanti tauromachija.

⁶ Jovaras, dainoje apibūdintas kaip krūmas, labiau asocijuojasi su medžiu: tuopa, klevu, platanu.

Taigi, Kretos pėdsakas galėtų būti naudingas svarstant lietuvių vestuvių dainos „Vai broleli broleli“ kilmę. Struktūros bei turinio sutapimai jos pirmine paskirtį leistų sieti su tradiciniu gegužinių medžio įvaizdžiu.

2. Lyginant lietuvių dainą su Kretos pėdsaku pastebimas dar vienas patrauklus sutapimas, kuris gali būti parankus analizuojant prūsų tekstelio trečiąją eilutę. Dainoje supriešinamų augalų *ščėslyvystė* nusakoma požymiais, iš jų pastoviausias – saitas su bitėmis: *senos bites spieciu (ne)laidzia* (LTR 2618 (9)). Bitės puikiai tinka liepos įvaizdžiui (*Liepelė žydėjo, medučiu kvepėjo* – JT 366), neatsitiktinai šio augalo medus laikomas vienu geriausių, o pati liepa vadinama medaus medžiu (pvz. mišlė *Дерево лапотное да медовое* – липа). Kretos pėdsako pabaigoje nesunku identifikuoti liepos žydėjimą bei pačias bites.

Žodžių junginys *po leipen zaidiantē(n)* gerai atitinka konstrukciją *po ta liepele žaliaje* (KlvD, 50) ir pan., kur daiktavardį lydi *epitheton constans*. Po prezentinio kamieno su priesaga *-ā-* žodyje *zaidiantē* (**zeid'āntin*) gerai identifikuojamas part. praes. act. formantas *-nt-*. Šaknis sietina su bl. **zeid-* ‘sužaliuoti, suvešėti’ (plg. Ri x 2001, 161–162), r. bl. dial. **zīd-* ‘sužaliuoti, pražysti’: lie. *žydėti*, la. *ziédēt* ir t. t. (plg. part. praes. act. acc. sg. lie. *žyda-nt-į*; 3. praes. *žydžia*).

Po epiteto *zaidiantē(n)* ‘žydinčią’ įrašyti keturi žodžiai: *acha peda bete medde*. Būtent jie turėtų iliustruoti teigiamą medžio pobūdį, tačiau rišlaus sakinio, kaip iš pirmo žvilgsnio atrodo, nesudaro. Lytis *medde* gali suponuoti subst. *median* ‘miškas’ E 586 ar *meddo* ‘medus’ E 391, *peda* – pr. *pedan* ‘nora-gas’ E 245 ir pan. Tačiau didžiausių problemų kelia forma *acha*.

Laikantis požiūrio – kuo mažiau grafinių ir kitokių pataisų, tuo galutinis perskaitymas patikimesnis, rekonstrukciją reikia pradėti nuo painios lyties *acha*. S. Kessleris ir S. Mossmanas, savaip interpretuodami digrafą <ch> (Kessler, Mossman 2013, 528), *acha* gretina su subst. gen. sg. lie. *ožio*. Potencialiai <ch> būtų įmanoma taisyti į <ck>, bandyti čia išvelgti verb. bl. **akē-* ‘akėti’. Tačiau yra kitas, paprastesnis interpretacijos būdas, kuris gerai įprasmina visą trečiąją Kretos pėdsako eilutę. Raidžių junginys <ch> buvo perteiktas taisyklingai, tačiau klaida įsivėlė nurašant trigrafo <sch> pirmąjį elementą: raidė <a> vietoje <s>⁷. Žodis [s]cha tuomet reprezentuotų adv. pr. *schai* ‘čia’ III 115₁₇ (plg. lie. še ‘šen, čia’, s. sl. ce ‘t. p.’; žr. PKEŽ 4, 78t.).

⁷Tai būtų jau kitas tokios pataisos atvejis: pirm. eil. *Stonai-* > *Atonai-*. Raidžių <s> ir <a> sukeitimą galima pagrįsti paleografiškai: *textus rotundus*, *textus semiquadratus*, gotikinė kursyvinė rašysena (pastaroji iki XIV a. antrosios pusės) pasižymi dvipilvės raidės dominavimu. Tokia minuskulo <a> galėjo būti sumaišyta su raide <s> - .

Lytis *peda* suponuoja verb. pr. **pēd-* (inf. **pēstvei*) ‘nešti’, kuri šiaurinėje (katekizmų) tarmėje davė **pīd-* (inf. **pīstvei*) ‘nešti’ (žr. Mažiulis 2004, 17). Šios praes. 3 formos arčiausia paralelė būtų praes. 3 pr. *pīdai* ‘neš(ioj)a’ III 89₂₅; *perpīdai* ‘atneša’ III 115₁₅ (plg. lie. *pýdyti* ‘sunkiai traukti, tempti, vilkti, nešti’; žr. PKEŽ 3, 269–270, 278–279).

Žodis *bete* tapatintinas su pr. *bitte* ‘bitė’ E 787 (**bitē*). Spėjama, kad prūsų **ī* buvo atviras (žr. Mažiulis 2004, 14), jo tarimas buvo artimas dabartinių šiaurės žemaičių vidutinio pakilimo fonemai /e/ (plačiau žr. Girdenis 2001, 413t.), todėl toks garsas galėjo būti žymimas <e> (plg. *kamenis* ‘židinyš’ E 515, *pekollin* ‘pragarą’ I 7(18), *lankenan* ‘šventinę’ I 5(9) ir t. t.).

Žodžio *medde* atveju pirmenybę teiktume (dėl semantikos) gretinimui su nom.-acc. sg. neutr. *meddo* ‘medus’ E 391 (žr. PKEŽ 3, 118). Tačiau lytis *medde* pateikta kaip *ē* kamieno žodis. Raidės <e> įrašymas abejonės nekelia, tačiau jos vietoje nuoraše lauktume <u> (plg. acc. sg. neutr. pr. *pecku* ‘pekų’, PKEŽ 3, 245–246). Klaidą būtų galima paaiškinti netobulu nurašymu, kaip *lapsus calami* dėl prieš tai einančios formos su finaline -e (pagal analogiją): *bete medde*⁸. Be to, reikėtų turėti omenyje, kad paragoginis -e figūruoja Bazelio pėdsake ir seniausiuose latvių tekstuose (Dini 2014, 554t.; Kortlandt 1998).

Taigi, būtina grafinė konjektūra Kretos pėdsako trečiosios eilutės interpretacijoje čia yra daroma vieną kartą ir tik atveju to žodžio, kuris dėl <ch> objektyviai reikalauja vienokio ar kitokio taisymo. Kitas taisymas (žodžio/viso teksto galo pozicijoje), aiškinamas paragoginiu -e, būtų fakultatyvus. Siūlomas nurašymo klaidos/-ų ištaisymas leidžia likusius žodžius palikti taip, kaip yra, resp. juos interpretuoti įvairuojančios prūsų kalbos rašybos kontekste:

⁸ Tokio pobūdžio taisyms remtų ir pozicija teksto gale. To laikotarpio knygos prasi-deda inicijomis, o neretai baigiasi „finalėmis“, t. y. raidžių tipais, kurie rašomi skirtingai. Apskritai paskutinioji lapo eilutė dažnai linksta prie individualesnės rašysenos, nes eilutės apačioje atsiveria laisva erdvė. Pasitaiko atvejų, kai skriptorius paskutinės lapo eilutės paskutinę raidę pagražina pailginta kojyte, dekoratyviu vingriu užraitu. Verta priminti, kad Kretos pėdsako gale įrašytas skersinis brūkšnys: *medde /*. Panašių ženklų matome tarp žodžių *wargan /// Thaura* ir *ragan / Stonais*, bet jų paskirtis čia kitoniška – skyrybos. Po jų einanti eilutė rašoma didžiąja raide. Po žodžio *medde* prusiško teksto tąšos nėra, todėl galima kelti mintį, kad aptariamasis brūkšnys yra nurašomos „papuoštos“ grafemos <u>, jos dešiniojo šono, likutis. Tačiau brūkšnys / taip pat gali reikšti, kad skriptorius čia tik liovėsi nurašinėti, o originalas tęsėsi toliau.

Stonais po leipen zaidiantē(n) – [s]cha peda bete medd[u]

**Stonais po leipen zaid'āntin – šē^(t) pēda^(t) bite medu*
„*Stok po liepa žydancīa – čia neš(ioj)a bitē medu*“

Verb. praes. 3 pr. *peda* ‘neša’ (< **pēd-* ‘nešti’) išlaiko sveiką bl. **ē* (skirtingai negu II ir III katekizmai, kur jo vietoje atsirado šakninis pr. **ī: pijst* ‘atnešti’ III 105(13) iš **pīd-*, inf. **pīstvei* ‘nešti’). Tai paremia mintį, kad teksto „autorius“ yra buvęs pamedėnas (galimas teksto įrašytojas Petrus Turnau buvo kilęs iš Varmės vyskupijos Elbingo apylinkės vietovės Tolkemitos).

Kretos pėdsako trečiosios eilutės atkarpa [s]cha peda bete medd[u] „čia neša bitė medu“ semantiškai atitinka lietuvių liaudies dainos V 701 fragmentą *senos bitės spiečių leidžia*. Lyginimą su kitais folkloro kūriniais būtų prasminga pratęsti.

ON THE INTERPRETATION OF THE 3RD LINE OF THE TRACE OF CRETE

Summary

The purpose of the article is to explain the 3rd line of the Trace of Crete. In terms of structure the Prussian piece is contrasted with the Dzūkian wedding song “Vai broleli broleli (Oh, brother brother)” (V 701). Its constant feature *senos bites spieciu laidzia* “old bees are swarming” corresponds to the fragment [s]cha peda bete medd[u] “a bee is bringing honey”.

LITERATŪRA

Dainynas 1988 – *Lietuvių liaudies dainynas* 4(2): *Vestuvinės dainos. Sutartuvių – jaunų išleistuvių dainos* (parengė B. Kazlauskienė ir B. Stundžienė, melodijas parengė Z. Puteikienė), Vilnius: Vaga.

Dini Pietro U. 2014, *Foundations of Baltic Languages*, Vilnius: Eugrimas.

Girdenis Aleksas 2001, *Kalbotyros darbai 3: 1962–1974*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Kessler Stephan, Stephen Mossman 2013, Ein Fund aus dem Jahre 1440: Ein bisher unbekannter Text in einer baltischen Sprache, *Archivum Lithuanicum* 15, 511–534.

Kortlandt Frederik 1998, Paragotic -e in Old Prussian epigram, *Baltistica* 33(1), 39–40.

Lemeškin Ilja 2014, Petrus Wickerau vs. Petrus Turnau. Kretos pėdsako autorystės klausimu, *Baltistica* 49(1), 139–161.

Mažiulis Vytautas 2004, *Prūsų kalbos istorinė gramatika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

PKEŽ – Vytautas Mažiulis, *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 1–4, Vilnius, 1988–1997.

Rix Helmut (Hrsg.) 2001, *Lexikon der indogermanischen Verben*, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.

Ilja LEMEŠKIN
Ústav východoevropských studií
Univerzita Karlova
Nám. Jana Palacha 2
CZ-11638 Praha 1
Czech Republic
[ilja.lemeskin@ff.cuni.cz]

RECENZIJĄ

Pietro U. Dini, **Prelude to Baltic Linguistics. Earliest Theories about Baltic Languages (16th century)**, Amsterdam, New York: Rodopi, 2014, 170 p.

Aptariamoji Pietro U. Dinio knyga yra skirta ankstyvajam baltų kalbotyros istoriografijos laikotarpiui, galima sakyti, kalbotyros priešaušriui, vadinamajam Renesanso paleokomparatyvizmui. Išleista naujoje leidyklos *Rodopi* serijoje „On the Boundary of Two Worlds: Identity, Freedom, and Moral Imagination in the Baltics“, įkurtoje ir redaguojamoje prof. Leonido Donskio, buvusio Europos parlamento nario. Malonu, kad ši serija nesiriboja naujaisiais laikais.

Leidinyje nagrinėjamas palyginti menkai pažįstamas baltų kalbotyros istoriografijos laikotarpis – 16 amžius, kai skirtingose Europos dalyse buvo išplitusios įvairios teorijos apie baltų kalbas ir gentis bei tautas. Šioms teorijoms ar idėjoms, sampratoms, iš dalies išskyrus lotyniškąją, nebuvo skirta dėmesio. Iki Dinio tyrimų beveik nieko nežinota apie populiarią slaviškąją ir jai artimą ilyriškąją teorijas, nekaltant jau apie ketveriopos kalbos sampratą ar tokias retesnes teorijas kaip hebrajiškoji. Galiausiai ir lotyniškoji teorija įgavo naujų spalvų, pvz., buvo išryškinti jos variantai. Dinis

iškėlė ir kruopščiai išnagrinėjo, įvertino ne tik teorijas ir jų kūrėjus, bet ir tų teorijų sekėjus, likimą. Taip pat pateikta ir paleokomparatyvistinio baltų kalbotyros istoriografijos laikotarpio, įprasto vadinti ikimoksliniu, periodizacija: 1) ankstyvasis laikotarpis (nuo 13 a., kai ėmė rodytis pirmųjų fragmentiškų žinių apie baltų gentis, iki 16–17 a., kai išplito Renesansui būdingos teorijos); 2) vėlyvasis, arba prekomparatyvistinis laikotarpis, kuris tęsėsi nuo 17 a. iki 19 a. pradžios, kai baltų kalbotyra įžengė į lyginamąją istorinę (komparatyvistinę) epochą, vadinamąją mokslinį amžių. Tolimesni tyrimai galbūt įgalins šią klasifikaciją detalizuoti. Pavyzdžiui, jau dabar galima svarstyti pirmojo laikotarpio skaidymą į a) pavienių, fragmentiškų žinių laikotarpį – 13–16 a., ir b) teorijų laikotarpį (16–17 a.).

Aptariamojo veikalo autorius, jau trečias dešimtmetis sistemingai tiriantis baltų kalbotyros paleokomparatyvizmo laikotarpį, prieš keletą metų išleido didelės apimties (844 p.!) monografiją italų kalba¹, o kalbamosios tematikos

¹ Pietro U. Dini, *ALILETOESCVR: linguistica baltica delle origini. Teorie e contesti linguistici nel Cinquecento*, [Livorno]: Books & Company, 2010 (žr. Leto Palmaičio recenziją: *Blt* 46(2), 2011, 321–325). Dar prieš išeinant šiam veikalui baltų kalbų paleokomparatyvistinės sampratos

straipsnių, pradėtų spausdinti bene nuo 1991 m., pranešimų konferencijose, sudarytų kelios dešimtys (apytikslę bibliografiją galima rasti 1 išnašoje minėtoje knygoje, p. 814–816). Apžvelgiami knyga anglų kalba yra siauresnės apimties nei itališkoji monografija (pvz., joje supažindinama tik su pagrindiniais įvairių teorijų atstovais, kai kurios marginalinės teorijos neapertos, minimalizuotos šaltinių nuorodos, nėra terminologinių ir etimologinių, onomastinių svarstymų ir pan.), tačiau tam tikra prasme ją galima laikyti savitu pastarosios kompendiumu.

Be trumpos pratarinės ir padėkų (p. 9tt.), knygą sudaro 10 skyrių. Pirmajame, įvadiniame, skyriuje (p. 13–22) autorius akcentuoja skirtį tarp kalbos istorijos ir kalbotyros istoriografijos, aptaria pirmuosius bandymus klasifikuoti Europos kalbas. Klasifikacijų autoriai yra tokios Viduramžių ir Renesanso figūros kaip ispanas Rodrigo Jiménez de Rada, italas Dantè Alighieris, prancūzai Gilbert’as Genebrard’as ir Josephas Justus Scaligeris. Baltų kalbų šiose klasifikacijose, deja, nėra. Ko gero, pirmasis baltų, t. y. latvių ir lietuvių, kalbų pėdsakas yra aptinkamas Marcino Bielskio *Kronikoje* (1564), kur kalbų skirtumai iliustruojami žodžio ‚duona‘ vartojimu: „Liflanci meyflé... Litwa donos“ (p. 18).

pristatytos lietuvių kalba: P. U. D i n i, Baltų kalbotyros priešaušriai. Baltų kalbų paleokomparatyvistinės sampratos kalbotyros istoriografijos kontekste, *Archivum Lithuanicum* 11, 2009, 439–462.

Aptaręs jau minėtą periodizacijos problemą ir istoriografinio tyrimo specifiką, autorius formuluoja pagrindinį tikslą – pateikti kiek įmanoma išsamesnį teorijų apie baltų kalbas vaizdą paleokomparatyvizmo laikais, kai tos kalbos nebuvo suvokiamos kaip autonomiška lingvistinė grupė (p. 21). Renesanso Europoje cirkuliuojančias įvairias idėjas, kurias jungė genealoginių ryšių tarp kalbų paieškos, Dinis susieja su trimis pagrindiniais centrais: vienas yra centrinėje vakarų Europoje (slaviškoji ir ilyriškoji sampratos), kitas – Europos viduryje (ketveriopos kalbos samprata), trečias – centrinėje rytų Europoje (lotyniškoji samprata ir jos variantai). Kaip matyti iš knygos turinio, šioms pagrindinėms baltų kalbų Renesanso epochoje sampratomis skiriama daugiausia dėmesio.

Pirmiausia analizuojamos slaviškoji (p. 23–30) ir su ja glaudžiai susijusi ilyriškoji (p. 31–44) teorijos. Baltų kalbas priskirti slavų grupei buvo populiariu ne tik kalbamuoju laikotarpiu, bet ir vėlesniais laikais, o šios sampratos pradininkas yra Aeneas Sylvius Piccolominis, vėliau – popiežius Pijus II. Jo knygoje *De Europa* (1545) visos LDK kalbos yra traktuojamos kaip slavų (*Sermo... Sclavonicus*) grupė. Kiti šios sampratos atstovai, kilę iš LDK teritorijos ir tiesiogiai susidūrę su jos kalbomis, pvz., Janas Stobnica ir Janas Krasinškis (Crassinius) kritikavo Piccolominio sampratą. Pirmasis, tiesa, rašęs daugiau apie šalis, žemes, o ne kalbas, pabrėžė panašumą tarp rusėnų ir maskvėnų kalbos ir skirtumą

tarp pastarųjų ir lietuvių kalbos. Ypač įdomūs Krasinskio pastebėjimai, kuriuos galima vertinti kaip, ko gero, pirmąjį sociolingvistinį LDK situacijos vertinimą: kilmingieji kalbą lenkiškai ar rusėniškai (*ruski, Roxolanicus*), o paprasti žmonės vartoja lietuvių kalbą. Nepaisant minėtosios kritikos, slaviškoji baltų kalbų teorija buvo populiariausia vakarų Europos intelektualų sluoksniuose, tuo tarpu rytų Europoje buvo paplitusios kitokios teorijos, turėjusios ryšį ir su kalbiniais svarstymais, lingvistinės argumentacijos pradmenimis (plg. p. 30).

Pagrindiniais ilyriškosios baltų kalbų sampratos atstovais yra laikomi Konradas Gessneris ir Hieronimas Megiseris. Jie buvo glaudžiai susiję su vadinamaisiais filoglotais, skleidusiais savo idėjas daugiausia vokiečių kalbėse šalyse, ypač vokiškojoje Šveicarijos dalyje. Daugelis filoglotų skyrė dėmesio ir baltų kalboms, – jas drauge su slavų ir kai kuriomis kitomis kalbomis traktavo kaip priklausančias ilyrų kalbinei grupei. Antai Gessneris šalia čekų, lužitėnų, maskvėnų, moldavų ir kt. kalbų mini ir lietuvių, prūsų, jotvingių, kuršių, latvių (vadina lyviais), žemaičių kalbas (žr. lentelę p. 41). Ilyriškoji samprata buvo gerokai siauriau paplitusi nei slaviškoji ir yra mažiau tirta.

Lietuvos humanitarams yra daugiau žinoma lotyniškoji lietuvių ir prūsų kalbų kilmės teorija (p. 45–82), kuriai knygoje skiriama daugiausia vietos. Šios sampratos, paplitusios centrinėje rytų Europoje, skiriamasis bruožas – lingvistinė genea-

loginės giminystės argumentacija. Autoriaus nuomone, lingvistinė lotyniškoji teorija centrinėje rytų Europoje suvaidino panašų vaidmenį kaip Biondo Flavijaus (15 a.) lingvistinės idėjos vakarų Europos centrinėje dalyje (p. 46). Pirmuoju lotyniškosios sampratos teoretiku laikomas žymusis kronikininkas Janas Długoszas (15 a.), kuris veikale *Historia Polonica* (išspausdintas tik XVII a.) mini tris atskirą grupę sudarančias baltų gentis ir kalbas – prūsus, jotvingius ir lietuvius drauge su žemaičiais. Kronikininko nuomone, didelė tikimybė, kad jie, išskyrus jotvingius, yra kilę iš romėnų, – tai rodo panašūs kalbų garsai ir harmonija. Įdomu, kad pastebėtą prūsų ir lietuvių kalbų skirtumą Długoszas aiškina graikišku pirmosios kalbos komponentu. Kildinti vieną kalbą iš kitos ankstyvajame Renesanse nebuvo būdinga, taigi Długoszo idėjos laikytinos pionieriškomis. Šias idėjas įvairiai plėtojo būrelis humanistų. Tarp jų ypač išsiskiria Mykolas Lietuvis, lietuvių kalbą laikęs pusiau lotyniškąja ir savo sampratą grindęs daugybe bendrų žodžių, kurių nemaža dalis iš tiesų siekia indoeuropiečių prokalbę, pvz.: *naktis - noctis* (gen. sg.), *auris - ausis, nasus - nosis, dentes - dantys* ir t. t. Dinio nuomone, tapatybės tarp lietuvių ir lotynų kalbų konstatavimas galėjo lemti vėlyvus lietuvių kalbos rašto paminklus (p. 56). Kitą, vadinamąjį neolotyniškąjį, šios sampratos variantą išplėtojo Mykolo Lietuvio sūnus Vaclovas Agripa (Venceslaus Agrippa), išsilavinęs Europos humanistas. Lietuviai kaip ir italai kažkada yra kalbėję lotyniškai,

bet barbarai pagonys abi kalbas yra apgadinę, tačiau jų panašumas ir ryšys su pramote esąs akivaizdus. Lingvistinius argumentus Agripa papildo lietuvių ir italų kultūros ir charakterio panašumu. Apskritai, tiek Agripą, tiek Mykolą Lietuvį galima laikyti lyginamosios istorinės kalbotyros priešaušrio figūromis. Knygoje Dinis išryškino ir dar vieną lotyniškosios teorijos variantą – baltistams nežinomą valakiškąją sampratą, kurios esmė – ryšio tarp Dakijos bei Dunojaus romanų kalbų ir lietuvių kalbos konstatavimas (p. 74–81). Ši samprata primena vėliau Jono Basanavičiaus plėtotą lietuvių kilmės iš senųjų trakų hipotezę.

Vienas įdomiausių – penktasis skyrius (p. 83–94), kur supažindinama su Motiejaus Miechoviečio (Maciej Miechowita, Maciej z Miechowa²) ketveriopos kalbos samprata, rodančia gerą to meto (16 a. pradžios) LDK ir plačiau rytų Europos kalbų pažinimą ir originalų, Renesanso epochą pranokusį lingvistinį mąstymą. Miechovietis (*Tractatus de duabus Sarmatiis*, 1517) skiria dvi pagrindines kalbas (dabartiniais terminais – dvi kalbų grupes): *linguagium Schlaorum* (slavų kalbos) ir *linguagium Lithuanicum quadripartitum* (ketveriopa lietuvių kalba, t. y. baltų kalbos). Pastaroji ketveriopa kalba reiškiasi keturiais variantais: vienas yra jotvingių, antras – lietuvių ir žemaičių, trečias – prūsų ir ketvirtas – latvių, arba latgalių. Visos išvardytos tautos turinčios tą pačią kalbą, tačiau jų atstovai

negalį vienas kito visiškai suprasti, jei nėra lankęsi tose šalyse (p. 84tt.). Įdomūs ir kiti sociolingvistinio pobūdžio Miechoviečio pastebėjimai, pvz., kad Prūsijoje pirmenybė teikiama lenkų ir vokiečių kalboms, o prūsiškai kalbančių nėra daug; kad Latvijoje išplitusi vokiečių kalba, o latviškai kalbą tik kaimuose; panaši padėtis esanti ir Lietuvoje bei Žemaitijoje, kur miestuose kalbama lenkiškai, o kaimuose – lietuviškai; kad LDK labai svarbų vaidmenį vaidinanti rusėnų, arba slavų, kalba, o vietomis dar vartojamos totorių, karaimų, žydų kalbos. Vertos dėmesio pastabos apie kalbų sąsajas su tikėjimais. Miechoviečio traktatas buvo labai populiarus, išverstas į daugelį kalbų paskleidė ketveriopos kalbos teoriją Vakarų Europoje. Deja, moderni idėja nebuvo suprasta, ir Miechoviečio sekėjai akcentavo ne *linguagium Lithuanicum* vienybę, o šią kalbą (= kalbų grupę) sudarančių atmainų (kalbų) skirtumus (p. 91tt.).

Kituose dviejuose nedideliuose skyriuose – šeštajame ir septintajame – aptariamos dvi rėtos genealoginės pakraipos sampratos. Vienoje dėstoma mintis, greičiausiai išprovokuota Długoszo, apie prūsų kalbos kilmę iš graikų kalbos (p. 95–104), kitoje (p. 105–112) – apie galimą prūsų, lietuvių ar latvių kalbų hebrajišką kilmę. Pastaroji teorija remiasi enigmatiniu teksteliu *Ieru Ieru Masco Lon*, kurio pirmieji žodžiai esą susiję su Jeruzale. Nediduko aštuntojo skyrelio tema – minėto lenkų istoriko M. Bielskio, lotyniškosios teorijos priešininko, samprotavimai apie lietuvių kalbą

² Autorius rašo Miechovita, Miechova.

(p. 113–117), o devintojo – anglų matematiko ir astronomo Edwardo Brerewoodo veikalas (1614), kuriame baltų kalbos neminimos, nors aptariant, pvz., žydų ar graikų ortodoksų paplitimą, Lietuvos, Prūsijos ir pan. pavadinimai aptinkami (p. 119–122).

Knygoje pakankamai daug vietos skirta baigiamosioms pastaboms ir apibendrinimui (dešimtas skyrius, p. 123–137). Čia autorius pateikia visų apžvelgtų teorijų santraukas, kreipdamas dėmesį ne tik į pagrindinius atskirų sampratų atstovus, bet ir į jų sekėjus bei kritikus, sąsajas tarp skirtingų teorijų. Susiorientuoti problematikoje skaitytojui labai padeda gausios lentelės ir schemos. Apibendrinamas atliktus tyrimus Dinis pabrėžia, kad iki 16 a. (iš tikro – beveik iki 17 a.) atskira baltų kalbų grupė Europos kalbų klasifikacijose buvo praktiškai nežinoma. Išimtis – ketveriopos kalbos koncepcija, kurios esmės amžininkai ir vėlesni sekėjai, deja, nesuprato, ir, manyčiau, bent iš dalies Długoszo išskirta kalbų grupė. Kaip ir kituose Europos kraštuose, vyrauja genealoginių ryšių tarp kalbų ir tautų paieškos, aiškiai nediferencijuojant kalbos ir tautos sąvokų. Kalbų sandaros pažinimas yra labai menkas. Jei kurią nors teoriją mėginama

grįsti lingvistiniais argumentais, tai dažniausiai būna leksikos paralelės ar garsų panašumas.

Knyga baigiama pastabomis, svarbesnių šaltinių sąrašu ir bibliografija (p. 139–170). Faktinius duomenis autorius pateikia korektiškai. Daugiau trūkumų pastebėjau vardijant Mykolo Lietuvosio lietuviškų pavyzdžių šiuolaikinius atitikmenis: kai kurių žodžių dabartinė lietuvių kalba nepažįsta (pvz.: *neptė*, *pekus*, *vetušas*), ne visi žodžiai sukirčiuoti, o tarp sukirčiuotų pasitaiko kirčio klaidų, pvz.: *mėnuō* (= *mėnuo*), *dievas* (= *diėvas*), *įvėrsk* (= *įvėřsk*).

Baltų kalbų sampratų paleokomparatyvizmo laikais tyrimais Pietro U. Dinis atliko didžiulį darbą – užpildė ankstyvosios baltų kalbotyros istoriografijos spragą. Nuo šiol Europos kalbotyros priešaušrio istoriografijos aprašuose ankstyvoji baltų kalbotyros istoriografija nebebus *terra incognita*.

Bonifacas STUNDŽIA

Vilniaus universitetas

Baltistikos katedra

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius

Lithuania

[bonifacas.stundzia@flf.vu.lt]

INFORMACIJA

PRANO SKARDŽIAUS JUBILIEJUI SKIRTA KONFERENCIJA

2014 m. rugsėjo 20–21 d. Druskininkuose vyko tarptautinė Prano Skardžiaus 115-osioms gimimo metinėms skirta konferencija „Aktualieji senosios raštijos ir dabartinės lietuvių kalbos tyrimai“. Konferencija finansuota Europos socialinio fondo ir Lietuvos Respublikos biudžeto lėšomis pagal projektą „Lietuva čia ir ten: kalba, mokslas, kultūra, visuomenė“. Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos ir Baltistikos katedros sukviėtė baltistikos centrų Čekijoje, Estijoje, Lenkijoje, Italijoje, Suomijoje, Vengrijoje, Vokietijoje bei Lietuvos aukštųjų mokyklų, LKI mokslininkus diskutuoti lituanistinio (baltistinio) palikimo ir dabartinės lietuvių kalbos vartosenos klausimais. Konferencijos pranešimų tematika buvo labai įvairi: kalbos norminimas, tarmių ir bendrinės kalbos santykis, senieji raštai, skolinių daryba ir adaptavimas, elektroninių žodynų sudarymo problemos, terminija, kičėdavimo šnekamojoje kalboje polinkiai ir t. t.

Konferencijos pradžioje daugiausia nagrinėti kalbos politikos ir norminimo klausimai: aptarti Skardžiaus nuopelnai (Irena Smetonienė, VU, Lina Murnienė, LEU), vartotojų požiūris į bendrinę kalbą ir tarmes kaita (Danguolė

Mikulėnienė, LKI). Antanas Smetona (VU) kėlė dūrybos ir dūrinių formanto interpretavimo problemą.

Dalis pranešimų buvo skirta Mažosios Lietuvos raštijai. Mindaugas Šinkūnas (VU, LKI) aptarė Mažosios Lietuvos XVII a. vidurio ortografijos kitimus. Christianė Schiller (Berlyno Humboldtų universitetas) sugretino anoniminio XVII a. rankraščinio žodyno *Clavis Germanico-Lithvana* ir Jokūbo Brodovskio žodyno straipsnį *Heller*. Ona Aleknavičienė (LKI) nagrinėjo lingvistinės minties pradmenis 1706 m. išėjusiame Jokūbo Perkūno traktate. Birutė Triškaitė (LKI) pristatė rankraštinių XVIII a. pradžios žodyną, kurį Čekijos Respublikos nacionalinėje bibliotekoje rado Ilja Lemeškinas. Linos Plaušininaitės ir Vilmos Zubaitienės (VU) pranešime gretinti dviejų rankraštinių žodynų: J. Brodovskio *Lexicon Germanico-Lithvanicum et Lithvanico-Germanicum* ir anoniminio *Clavis Germanico-Lithvana* straipsniai.

Pristatyti ir LDK senųjų raštų tyrimai. Gina Kavaliūnaitė-Holvoet (VU) aptarė Samuelio Bythnerio NT parengimo aplinkybes, palygino jį su kitais NT šaltiniais, iškėlė autorystės klausimą. Agnieszka Rembiałkowska (Varšuvos universitetas) nagrinėjo M. Daukšos *Katekizmo* konstrukcijų su naudininku

sintaksines savybes ir jų santykį su atitikmenimis Jokūbo Ledesmos *Katekizmo* vertime į lenkų kalbą.

Bartłomiejus Kowalis (Varšuvos universitetas) palygino tris skirtingo laiko M. Daukšos *Postilės* pratarinės „Prakalba į malonųjį skaitytoją“ vertimus. Diego Ardoino (Pizos universitetas) pateikė nestandartinį požiūrį į prūsų kalbos paminklus.

Dalis pranešėjų (Bonifacas Stundžia, VU, Jurgis Pakerys, VU, Lina Inčiuraitė, VU, Jurgita Girčienė, LEU) nagrinėjo skolinių kirčiavimo, fonologinio ir morfologinio adaptavimo, darybos ir vartosenos problemas, Laimutė Balodė (Helsinkio universitetas) – skolinius latvių hidronimijoje.

Keletas konferencijos pranešimų – Dalios Jakulytės (KU), Tiinos Kattel (Tartu universitetas), Ričardo Petkevičiaus iš Budapešto – buvo skirti duomenų bazių, elektroninių ir spausdintų žodynų sudarymo problemoms.

Gintarė Judžentytė (VU) aptarė lietuvių kalbos vietosrieveiksmių inventorių. Dalia Pakalniškienė (KU) nagrinėjo dabartinę žemaitiškojo būtojo dažninio laiko vartoseną. Axelis Holvoetas (VU) naujai pažvelgė į veiklos kategoriją lietuvių kalboje. Nijolė Linkevičienė (VU) remdamasi tekstynais padarė išvadą, kad veiksmazodis *atstatyti* dabartinėje kalboje turi daugiau reikšmių negu pateikiama DLKŽ. Jūratė Lubienė (KU) pateikė nominacijos tipų ir priemonių įvairovę atskleidžiančią mikonomų klasifikaciją. Jolita Urbanavičienė (LKI) aptarė Vilniaus miesto šnekamosios kalbos vardažodžių kirčiavimo ypatumus, o Albinas Drukteinis (KU) – specifinius jūreivystės terminijos bruožus (plačiau apie pranešimų tematiką žr. *Gimtoji kalba* 10, 2014, 19–22).

Vilma ZUBAITIENĖ
[vilma.zubaitiene@takas.lt]

DEŠIMTOJI BALTŲ IR SLAVŲ AKCENTOLOGŲ KONFERENCIJA

2014 m. spalio 16–18 d. Liublianos universitete vyko dešimtoji baltų ir slavų akcentologijai skirta konferencija (*10th International Workshop on Balto-Slavic Accentology*). Iš trylikos konferencijoje perskaitytų pranešimų penki buvo skirti

baltų akcentologijai. Yoko Yamazaki (Stokholmas) pranešimas buvo skirtas protoindoeuropiečių šakninių daiktavardžių refleksų rytų baltų kalbose kirčiavimui. Aleksejus Andronovas (Sankt Peterburgas) nagrinėjo Georgo Elgerio *Geistliche Catholische Gesänge* (1621) vartotus ilgųjų balsių (ir /ie/, /uo/) diakritikus. Sigita Dereškevičiūtė (Kauņas) skaitė pranešimą, parengtą drauge

su negalėjusiais atvykti Asta Kazlauskienė ir Edmundu Trumpa, apie šalutinius kirčius lietuvių kalboje. Michailo Oslo no (Maskva) pranešimas buvo skirtas lietuvių kalbos tarmių akcentinėms izoglosoms, susijusioms su variantinio kirčiavimo arealine distribucija, galinčia siekti gilios senovės laikus. Bonifaco Stundžios (Vilnius) pranešime mėginata parodyti nuoseklią sąsają tarp Frydricho Kuršaičio, Filipo Fortunatovo ir Ferdinando de Saussure'o darbų, sąsają, įgalinančią kalbėti apie baltų ir slavų kalbų akcentologijos trikampį, iš kurio išaugo šiuolaikinė morfologinės akcentologijos koncepcija.

Kaip ir ankstesnėse akcentologų konferencijose Vladimiras Dybo (Maskva) nagrinėjo baltų ir slavų diachroninei akcentologijai reikšmingą problemą, šį kart – indoeuropiečių ilgumus keltų kalboje ir jų ryšį su baltų ir slavų akcentine sistema. Nuolatinio konferencijų dalyvio Frederiko Kortlandto (Leidenas) pranešime analizuota slavų kalbų ilgųjų balsių raida, o jaunas tyrėjas Luka Repančekas (Liubliana) gvildeno keletą bendresnių slavų akcentologijos problemų.

Kiti pranešimai buvo skirti atskirų slavų kalbų, daugiausia – slovėnų, akcentologijos klausimams. Tijmenas Pronkas (Zagrebas) gilinosi į protoslavų neoakūtinių *e ir *o likimą kroatų kalbos kaikaviškojoje tarmėje ir slovėnų kalboje, Metodas Čeparas (Liubli-

na) – į c akcentinės paradigmos o kamieno daiktavardžių refleksus 16 a. rašomojoje slovėnų kalboje. Jožica Škoficas (Liubliana) pranešime aptarė a kamieno daiktavardžių kirčiavimą ir linksniavimą vienoje slovėnų kalbos tarmėje, o Januška Gostenčnikas (Liubliana) kalbėjo apie vienos slovėnų tarmės morfonologines kaitas. Aleksandra Ter-Avaneso va (Maskva) analizavo vienos pietryčių rusų šnektos kirčiavimo ypatumus.

Konferencijos metu didelio dėmesio sulaukė pristatyti du reikšmingi slovėnų kalbininkų darbai – slovėnų kalbos skaitmeninė duomenų bazė (<http://www.fran.si/>), apimanti 20 žodynų, atlasą, ir slovėnų kalbos atlasas. Konferencijoje dėl įvairių priežasčių negalėjo dalyvauti šeši pranešėjai iš Serbijos, Kroatijos ir Slovėnijos (jų pranešimų santraukos spausdinamos konferencijos tezių rinkinyje¹).

Konferencijos dalyviai dėkingi organizatoriams, ypač Matejui Šekliui ir Janošui Ježovnikui, už šiltą priėmimą, diskusijas ir nuostabias ekskursijas po Liublianą ir visą šalį.

¹ Žr. Matej Šekli, Janoš Ježovnik (eds.), *The 3rd "Slavistična srečanja" Meeting: 10th International Workshop on Balto-Slavic Accentology. Ljubljana, 16th-18th October 2014*, Ljubljana: University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Slavistics, 2014.

TREČIOJI PROFESORIAUS ALEKSO GIRDENIO ATMINI- MO KONFERENCIJA

2014 m. spalio 30–31 d. Vilniaus universiteto Filologijos fakultete vyko trečioji profesorius Alekso Girdenio (1936–2011) atminimui skirta tarptautinė konferencija¹. Šįmet jos pagrindinė tema – naujaisi dabartinių lietuvių ir latvių kalbų ir tarmių fonetikos ir fonologijos tyrimai.

Į konferenciją gausiai susirinko mokslininkų iš Lietuvos, Latvijos ir Rusijos. Iš viso per dvi dienas surengti šeši posėdžiai, perskaityti 23 pranešimai.

Danguolė Mikulėnienė (LKI) nagrinėjo XXI a. pradžios skiriamųjų tarmių požymių situaciją ir jų raišką sociogeolingvistikos požiūriu. Analizuoti skirtingi skiriamųjų tarmių požymių relevantiškumo laipsniai: 1) kai relevantiniai skiriamieji požymiai ir toliau išlieka tokie pat vs. linkę virsti nerelevantiniais; ir 2) kai nerelevantiniai požymiai pamažu virsta relevantiniais vs. linkę visiškai sunykti. (Ne)relevantinių požymių kaita rodo naujųjų tarmių darinių formavimąsi.

Dabartinių lietuvių ir latvių bendrinių kalbų vokalizmo spektrines charakteristikas ir akustines skiriamąsias ypatybes apžvelgė Juris Grigorjevas ir Jurgita Jaroslaviėnė (LKI). Buvo lyginami izoliuotai ištarti pastovios ar-

tikuliacijos balsiai, aptarti jų santykiai akustinėje erdvėje. Inesė Indričėnė ir Jolita Urbanavičienė (LKI) kalbėjo apie lietuvių ir latvių kalbų konsonantizmą: lygino prevokaliųjų nebaltingųjų priebalsių (ištartų CVC tipo junginiuose) lokusių rezultatus.

Akustinius lietuvių bendrinės kalbos afrikatų balsingumo požymius analizavo Rytis Ambrazėvičius (KTU). Nurodyta, kad geriausiai skiriasi dusliųjų ir skardžiųjų priebalsių spragos garso lygio (tam tikrų jo variantų) reikšmių diapazonai. Balsingumo požiūriu, atrodo, reikšmingesnės spragos, o ne frikacijos ypatybės.

Antrąjį posėdį pradėjo Asta Leskauskaitė (LKI) – įvairiais aspektais aptarė pietų aukštaičių afrikatas. Jana Tapertė (LU Latvių kalbos institutas) supažindino su latvių bendrinės kalbos nosinių sonantų akustinėmis skiriamosiomis ypatybėmis. Inesė Indričėnė (LU Latvių kalbos institutas) ir Solveiga Čėiranė (Rygos mokytojų rengimo ir švietimo vadybos akademija) apžvelgė latvių kalbos dusliųjų ir skardžiųjų priebalsių tyrimus, nagrinėjo svarbiausius rezultatus.

Kitas posėdis buvo skirtas lietuvių tarmėtyrai. Vakarų žemaičių patarmės padėtį XXI a. pradžioje analizavo Jonas Bukantis (KU). Aptarta lingvistinė Klaipėdos krašto situacija, ryškiausios dar tebevertojamos fonetinės ypatybės, skiriančios vakarų žemaičius nuo kitų žemaičių, nurodyta, kad mokačių vakarų žemaičių patarmę prieš keletą metų

¹ Apie pirmąją konferenciją žr. *Blt* 47(2), 2012, 385–388; apie antrąją – *Gimtoji kalba* 11, 2013, 24t.

suskaičiuota mažiau negu 100 žmonių. Šiandieninę šiaurės žemaičių telšiškių šiaurinių šnektų padėtį ir gyvybingumą apžvelgė ir šiltais prisiminimais apie Aleksą Girdenį pasidalijo Juozas Pabrėža (ŠU). Pranešimą apie Žemaitiją ir žemaičių tarmę skaitė Kazimieras Garšva (LKI). Laima Kalėdienė (LKI) nagrinėjo transkribavimo principų nustatymo problemas, teksto įvairavimo priežastis, paaiškino, kaip galima pasinaudoti iteracijos indeksu nustatant tarmės gyvybingumą.

Paskutiniame pirmosios dienos posėdyje perskaityti trys pranešimai. Regina Kliukienė ir Simona Mačėnaitė (VU) pristatė eksperimentinį tyrimą, kuriuo mėginta nustatyti patikrinamųjų klausimų komunikacinių porūšių intonacijos skiriamuosius akustinius požymius ir ištirti jų fonologinį vaidmenį kalboje. Apibendrintais duomenimis, fonologinį vaidmenį kalboje atlieka tvirtinamųjų klausimų intonacijos diferenciniai požymiai. Gintaro Dautarto (VU) pranešimu gilintasi į indoeuropiečių metro pėdsakus antikinės poezijos ir lietuvių liaudies dainų eilėdaroje. Jaunasis mokslininkas padarė išvadą, kad nors metrai nuolatos kito kartu su kalba bei jos fonetine ir prozodine sistemomis, eilėdaros principai išliko tie patys. Kai kuriuos homonimus, lietuvių kalbos žodynuose atsiradusius dėl žodžių skolinimosi iš kitų kalbų, apžvelgė Nijolė Čepienė (LKI).

Pirmosios dienos vakare konferencijos dalyviai viešėjo Vilniaus universiteto Fonetikos laboratorijoje, kuriai 2014 m.

spalį suteiktas Alekso Girdenio vardas.

Antrąją konferencijos darbo dieną pradėjo Aleksejus Andronovas (Sankt Peterburgo valstybinis universitetas): supažindino su Alekso Girdenio disertacijos ir monografijos „Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai“ (2003) skirtumais, iškėlė kai kurias įdomesnes problemas, kurių kilo redaguojant minėtos monografijos vertimą į rusų kalbą (vertimą atliko Nadežda Aleksejeva ir Natalja Zaika).

Toliau posėdyje kalbėta apie dabartinių baltų kalbų ir tarmių eksperimentinius dvigarsių tyrimus. Juris Grigorjevas (LU Latvių kalbos institutas) pateikė latvių bendrinės kalbos dvibalsių, kuriuos ištarė informantai vyrai ir moterys, spektrinę analizę, pristatė šių garsų tyrimo metodiką. Rima Bakšienė (LKI) analizavo vakarų aukštaičių kauniškių dvigarsių kiekybės santykius: remiantis atlikto tyrimo rezultatais, kauniškių patarmėje neabejotinai egzistuoja ryškūs dvigarsių priegaidžių alotonai.

Konferenciją tęsė Vilija Ragaišienė (LKI) – aptarė Punsko šnektos kirčiavimo variantus XX a. 8–9 deš., atkreipė dėmesį, kad šios šnektos kirčiavimo sistema skiriasi nuo gretimų pietų aukštaičių patarmės šnektų akcentuacijos. Zofija Babickienė (MRU) gilinosi į priegaidžių vartojimo polinkius Laukuvos ir Varnių šnektų tekstuose. Apie akustinių požymių koreliacijos svarbą lietuvių kalbos priegaidžių skyrimui kalbėjo Evaldas Švageris (VU). Jaunasis mokslininkas nustatė, kad ilgųjų balsių trukmė yra

atvirksčiai proporcinga santykiniam pagrindinio tono ir intensyvumo staigumui (energingumo pagreičiui). Anglų ir latvių kalbų fonotaktikos ypatumus apžvelgė Maija Brėdė (LU).

Paskutinį konferencijos pranešimą – apie atvirąją sandūrą VR+V lietuvių kalbos dūriniuose – perskaitė Jurgis Pakerys (VU).

Jurgita JAROSLAVIENĖ
[jurgita.jaroslaviene@lki.lt]

JANO OTRĘBSKIO ATMINIMUI SKIRTA KONFERENCIJA

2014 m. lapkričio 28 d. LR Seime įvyko konferencija *Janas Otrębskis (1889–1971) kalbos ir istorijos verpetuose*, surengta siekiant paminėti žymaus, lituanistikai daug nusipelnusio lenkų kalbininko, profesoriaus Jano Otrębskio 125-ąsias gimimo metines. Konferenciją organizavo ir rėmė LR Seimas ir Kultūros ministerija, Lituanistikos tradicijų ir paveldo įprasminimo komisija, Lietuvių kalbos institutas ir Vilniaus universiteto biblioteka.

Susirinkusiuosius į konferenciją sveičius ir dalyvius šiltai pasveikino LR Seimo pirmininko pavaduotoja, Lituanistikos tradicijų ir paveldo įprasminimo komisijos pirmininkė Irena Degutienė. Sveikinimo kalbą taip pat sakė į konferenciją atvykęs Lenkijos Respublikos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius Lietuvos Respublikoje ponas Jarosławas Czubiński. Lietuvių kalbos instituto direktorės Jolantos Elenos Zabarskaitės sveikinimo žodžiais konferencija buvo atidaryta.

Konferencijoje pranešimus skaitė 9 mokslininkai. Algirdas Sabaliauskas (Vilnius) pateikė daug įdomios faktinės medžiagos apie Jano Otrębskio kaip mokslininko išskirtinumą ir jo būdo bruožus bei gyvenimo vingius. Valdas Selenis (Vilnius) savo pranešime sutelkė dėmesį į mokslininko 1921–1945 m. Vilniuje praleistą laikotarpį. Aldonas Pupkis (Vilnius) papasakojo apie Jano Otrębskio ir Juozo Balčikonio mokslinį bendradarbiavimą ir draugystę. Norbertas Ostrowskis (Poznanė) pateikė daug įdomios medžiagos apie Jano Otrębskio Poznanėje praleistą laikotarpį (1945–1971) ir neišsipildžiusį mokslininko norą iš Poznanės grįžti gyventi į Vilnių. Juozas Marcinkevičius (Poznanė) apžvelgė su lituanistika susijusius Jano Otrębskio darbus, Daiva Kardelytė-Grinevičienė (Vilnius) aptarė mokslininko santykį su Tverečiaus kraštu ir 1932–1934 m. Krokuvėje išleistą Rytų tverečėnų tarmės aprašą (*Wschodniolitewskie narzeczce twereckie*). Algis Kalėda (Vilnius) apibūdino žymiojo kalbininko veiklos literatūrologinius aspektus. Grasilda Blažienė (Vilnius) pristatė svarbiausius

Jano Otrębskio baltiškiosios onomastikos tyrimus. Jūratė Pajėdienė (Vilnius) kalbėjo apie tritomės (1956, 1958, 1965) Varšuvoje išleistos lietuvių kalbos gramatikos *Gramatyka języka litewskiego* savitumą. Konferencijos proga LR Seime, o vėliau Lietuvių kalbos institute veikė Vilijos Lukševičienės surengta kalbininkų Jano Otrębskio ir Elenos Samaniūtės-Otrębskienės (1910–1982) rašytinio palikimo paroda.

Konferencijoje buvo pabrėžiama žymiojo kalbininko erudicija, begalinis darbštumas ir produktyvumas, leidę jam palikti svarbius ir iki šiol vis dar nedylančius pėdsakus įvairiose indoeuropeistikos, baltistikos, slavistikos ir lituanistikos srityse. Pranešėjai vienas kitam paantrindami pabrėžė Jano Otrębskio

lituanistikos darbų vertę, kurią ypač padidina labai gausiai pateikiama, savitai klasifikuojama faktinė lietuvių kalbos medžiaga. Konferencijos metu skaitytų pranešimų temomis parengti straipsniai 2015 metais bus skelbiami žurnale *Acta Linguistica Lithuanica*. Artėjantys 2015-ieji taip pat svarbūs ir kaip žymintys 50-metį nuo 1965 metais pasibaigusio Otrębskio lenkiškai parašytos lietuvių kalbos gramatikos leidimo. Galima tikėtis, kad šie minėtini metai filologus paskatins imtis konferencijoje svarstytos Otrębskio *Gramatyka języka litewskiego* kritinio leidimo idėjos realizavimo bei Juozo Balčikonio parengto autorizuoto šios gramatikos vertimo į lietuvių kalbą (vertimo rankraštis saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje) sklaidos darbų.

Jūratė PAJĖDIENĖ
[juratepajediene@gmail.com]

NURODYMAI AUTORIAM

1. Žurnale spausdinami darbai lietuvių, latvių, anglų, vokiečių, prancūzų ir rusų kalbomis. Jeigu straipsnis parašytas lietuviškai ar latviškai, po jo dedama santrauka anglų, vokiečių, prancūzų ar rusų kalba; po straipsnių ne baltų kalbomis dedama lietuviška ar latviška santrauka. Kartu turi būti pateikta straipsnio anotacija (iki 500 žodžių) ir raktažodžiai ta pačia kalba, kuria parengtas straipsnis.
2. Rekomenduojama straipsnio apimtis – iki 20 puslapių (apie 36 000 spaudos ženklų), recenzijų – iki 12 puslapių (apie 22 000 spaudos ženklų), anotacijos ir informacijos – iki 6 puslapių (apie 11 000 spaudos ženklų). Didesnės apimties darbai spausdinami tik išimties tvarka atskiru redaktorių sprendimu.
3. Straipsniai redakcijai įteikiami per elektroninę leidybos sistemą (<http://www.baltistica.lt>).

Detalesni nurodymai paskelbti internete:

<http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/about/submissions#authorGuidelines>

GUIDELINES FOR AUTHORS

1. The journal publishes works in Lithuanian, Latvian, English, German, French, and Russian. If the article is written in Lithuanian or Latvian, a summary is provided in English, German, French or Russian; if the article is written in a non-Baltic language, a Lithuanian or Latvian summary should be provided. In addition to the article, an abstract (up to 500 words) and key words must be provided in the language the article is written in.
2. The recommended length of submissions of articles is up to 20 pages (approximately 36,000 characters), book reviews up to 12 pages (approximately 22,000 characters), abstracts and other information up to 6 pages (approximately 11,000 characters). Longer works are published in special circumstances by decision of the editor.
3. The articles are to be submitted to the editorial board through the electronic publishing system (<http://www.baltistica.lt>).

More detailed guidelines are available online at:

<http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/about/submissions#authorGuidelines>

Baltistica XLIX (2) 2014

Redaktorius Bonifacas Stundžia

Maketuotoja Nijolė Bukantienė

9,14 aut. l. 10,5 sp. l. Tiražas 300 egz.

2014-12-30. Parengė Vilniaus universiteto Baltistikos katedra

Spausdino UAB „Petro ofsetas“, Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius